

V á r a d

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

XV. ÉVFOLYAM 12. (141.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyvárad Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon MOLNÁR LÁSZLÓ JÓZSEF munkái láthatók

Rajz XLV., 1997, 50 × 70 cm

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

	3		
		SZŰCS LÁSZLÓ	
		Az értéknek nyitott terek	
Irodalom	4	VASS TIBOR	
		Önszócsikk (<i>vers</i>)	
	6	SALL LÁSZLÓ	
		b. (<i>próza</i>)	
	12	VARGA MELINDA	
		Ősz, hosszú mondat; Valami ég; ezüstpor; drapp molypillangók (<i>vers</i>)	
	16	LOKODI IMRE	
		Asszonyok édessége (<i>próza</i>)	
	20	CSONTOS MÁRTA	
		Csendestárs; Égből nyúló viráglétra; Bőrömbe szabva (<i>vers</i>)	
	23	MÁTYÁS ZSOLT IMRE	
		Hidegfront (<i>próza</i>)	
	29	ADY ANDRÁS	
		Kitt; Mono-; Alvás előtt; Egy oldal; Anyjafia; Namost; Poszton (<i>vers</i>)	
	33	PILIZOTA SZANDRA	
		Pepe Canalejo: Almería-sorozat – Szivatáska (<i>próza</i>)	
	36	CLAUDIU KOMARTIN	
		(Te meg mit bámulsz); (Jojó); kobalt; Próbál- juk meggyőzni az örületet (<i>vers</i>) Mihók Tamás fordításai	
			40
	Művészet	UJVÁROSSY LÁSZLÓ	
		Fény és árnyék Molnár László József grafiká- iban	
			54
	Esszé	FLEISZ KATALIN	
		A szerelem ideje	
			58
		LÁSZLÓ GYOPÁR	
		Wes Anderson & Friends	
			60
	Társadalom	PÉTER I. ZOLTÁN	
		Példás palotafelújítás Váradon (<i>helytörténet</i>)	
			66
		MOZOG NAGY IMRE	
		Jár a baka, jár (13.) Részlet a <i>Fújnak a fák, Ides</i> címmű önéletrajzból	
			72
	Kultúra	BALÁZS ÁDÁM	
		Váradtól a Nemzeti Színházig (2.) Balázs Samu színművész pályakezdése, ismeretlen dokumentumok tükrében	
			82
		BOKA LÁSZLÓ	
		Pacifisták a Nyugat körén kívül – két példa (Dutka és Emőd) (<i>tanulmány</i>)	
			90
		TÓTH HAJNAL	
		Végtelen tánc... és még sok minden más (<i>beszámoló a 2. Infinite Dance Festivalről</i>)	
			97
		TÓTH GÁBOR	
		Őszi gondolatok bécsi klasszikusokról (<i>a váradai filharmónia őszi hangversenyeiről</i>)	

A CÍMLAPON Rajz XLI., 1992, 50 × 70 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN Rajz LIII., 2001, 50 × 70 cm

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Az értéknek nyitott terek

Nemrég, a felújított, december elseje óta telebódézott, koripályás váradi főtéren járva eszembe jutott az a dilemma, amiről politikus ismerősöm beszélt még akkor, amikor a Szent László tér hosszas felújítása a vége felé tartott, s ugyan még inkább építőtelepre emlékeztetett, de már kialakult az új formája. Kérdésemre, hogy a szakemberek, elsősorban építészek kritikus megnyilvánulásai láttán miért nem ellenzi nyíltan azt, ami történik, azt válaszolta: lényegtelen, hogy mit mondanak a hozzáértők, ha a lepukkant centrum helyén látható új a legtöbb embernek elnyeri majd a tetszését. S egy politikus nem engedheti meg magának, hogy a vox populival szembemenjen. Más kérdés, hogy a szakszerűség, igényesség, esztétikum szerencsés esetben akár egymásra is találhat. De nem ez a jellemző.

Más helyzetekben is megmutatkozik hasonló ellentmondás. Az írók, művészek emlékének formális ápolása, a beszédmondós, koszorúzó, szoborállító ügybuzgalom az esetek többségében fordított arányban áll az irodalom, művészetek iránti valós, érdemi, értékbeli érdeklődés intenzitásával.

Ezért nem vagyok biztos abban, hogy tényleg annyi értelme van a kerek, fél kerek évfordulók megünneplésének. Ugye, ott az érv a fesztív momentumok mellett, hogy a megszokott körnél szélesebb rétegek felé nyit(hat), koncentrálja a figyel-

met, beszéd témát ad. Csakhogy a legritkábban kerül maga a mű a középpontba, még ha valamiféle szükséges kortárs leporolás által is. Marad a közhely, a koszorú, a nyakkendő. S ha bele is kapaszkodnak a szólók egy-két aktuális üzenetként hasznosítható mondatba, ez csak olyan szép semmiség, mint az emlegetett főtér semmilyen stílusjegyei.

A szoboralakként oly messzinek tűnő klasszikusokat is közel érdemes hozni a mához. Végül is Arany János, akinek születése 200. évfordulóját ünneplik majd jövőre, úgy öt évig egy időben élt Adyval, akire ugyancsak 2017-ben, születése 140. évfordulóján emlékezhetünk. S Adynknál kevesebb mint három évtizeddel később született Horváth Imre, akit kortársunkként tisztelhetünk, s akinek szoborállítása elakadt ugyan, ám legalább négy sorosait újraolvasni ma is biztosan megtérülő szellemi beruházás.

VASS TIBOR

Önszócsikk

Az El, Kondor, pláza idejéből

Dohányoznék, de most már késő.
 Kb. 18 years old ezelőtt 1et 1/2behagytam.
 Ebből sok minden kikövetkeztethető.
 Például hogy dohányoztam.
 Hogy van bajom külhonoros nyelvvel.
 Hogy szürke a hajam.
 Hogy lebben az éden.
 Hogy perpill. kb. 48 years old ég valami ízében.

Te jó ég, ráég hátbőrre év,
 serceg, hólyagzik a bőr.
 Hátramaradnak utána hegek.

Ti jó hegek, tudok már fohászcodni.
 Évi hat lapszámunkat,
 s mindennapi csontritkulásunkat add meg nekünk,
 s hogy gondoljunk ma mákra.
 Ne a jövő folyton,
 ne fojtson a múlt.
 Add, hogy égtagjaink összezsengjenek,
 méisztartalmunk egyezzen meg a jössztartalmunkkal,
 páros rímeink piros ráamáink legyenek,
 piros rámás állnak jól az égett képhez máma,
 piros ráma csinos hulláma emeli ki a hát képszemét.

Mert a hát képszeme a lényeglátás maga.
 Mert hát akinek hátul is van szeme,
 annak ott vannak a száraz tények*.

* VASS TIBOR költő, képző-
 művész (1968, Miskolc), a
 Spanyolnátha művészeti
 folyóirat alapító főszer-
 kesztője. Legutóbbi köte-
 tei: Nem sok sem (váloga-
 tott és új versek, 2008),
 Semmi szín alatt (ver-
 sek, 2010), Mennyi se-
 menni (versek, 2012),
 Legszebb versei (váloga-
 tott versek, 2014), A Nagy
 Bibin (versek, elektro-
 gráfiák, 2014), A Nagy
 Bibin és a műlovarnő
 (versek, elektrográfiák,
 2016). Kassák-díj (1995),
 Szabó Lőrinc-díj (2003),
 József Attila-díj (2009).

*Hát bocsásd vízre a mi végeinket,
hogy csinos hullám legyen, ha épp itt talál a halál,
oldó alvást,
pirosráma-hullám keretezze 68 kilométert,
de az is lehet, hogy 72 leszek már akkor,
de hullának részemről még akkor is legyek felvállalható.*

*Nagyon ne legyen büdös a lábam,
amikor éppen elhalok,
körmeimre lehessen mondani, tiszták.*

*A rendszer ne sokat változzon,
a rámaék tisztán tartására alkalmazott lapszámosságok
munkaköri kötelességből élvezzék,
hogyan annyira büdös nem leszek,
mintha a tyúkkultúrházban múlt volna ki
ganajozás közben,
legfeljebb a talpam lenne kissé koszosabb,
mert mezítláb járnék egy rossz papucs miatt,
legfeljebb tehát 1 vagy 2
koszos talpat dobnék fel,
de nem annyira büdöset.
Keringjek, szálljak a kondormagosba.*

*Nem biztos, hogy épp ahelyütt, ahol elzohelok,
de röviddel aztán tér is lesz
rólam elnevezve,
az Örök Nyugovóra.
Hogy apám ne ott éljenezzen,
anyám ne ott éljen égrám.
Akarom mondani: ne ott égjen élrám.*

*Nem jó ez sehogy.
Minden hogy, jó ez.*

SALL LÁSZLÓ

b.

Még szerencse, hogy a szegény ember hétvégére teszi a betegségeit; nincs se vége, se hossza, csak tömege. Néha megérkezem ezzel a tömeggel a konyhába, látom, hogy ez ad nekem enni, de nem tudom, hol vagyok én; olyan ez a fájás, se vége, se hossza, csak tömege. Nem tudom, hol fáj, mi fáj, csak azt tudom, a fájás része vagyok. Nem én fájok, én mint olyan nem is vagyok. Van ez a tömeg, abban vagyok én ott valahol; látom, néha ad enni a macskáknak, szendvicset nyom a számba, trikót cserél magán, és akkor reggel, vagy amikor már lehet látni, arra ébredek, hogy a lakás bizonyos pontjain a tárgyak, például székek, ajtók, könyvespolcok mintha be lennének kötözve, pólyálva; micsoda háború folyt itt az éjjel, míg én nem voltam. Aztán pont ott vagyok, tisztítom a macskák almát, dobom el a homokot a szemétkébe, s látom, azok nem kötözések, azok az én éjjel elhasznált trikóim, hol itt, hol ott szárítom őket, vagyis az a valaki, aki vagyok.

Egy nagy tompa fájás vagyok, amiben egészséges élet nincs, nincs egészséges fájás. Egy nagy salátástál vagyok. Egy nagy húscafat, aki csak ezt a nagy betegséget táplálja, ami én vagyok. Naponta többször megy ez így: látom, ott vagyunk valahol, valamit csinálunk, aztán már megint felébredek. A két macska, alig történt eddig ilyen, itt aggódik értem, mind a ketten az ágyon, az egyik jobb, a másik lábaim bal oldalán. Talán várják, mikor lehelem ki az utolsót, hogy jót falatozzanak belőlem?

A rádióban még mindig '56, vagy már pont az és pont előben, s akkor ilyen párbeszédet hallok: Lászlót keresem! Én: László épp most távozott, segíthetek valamiben?

Bármikor ébredek fel és bármelyik nap olyan, mintha permanens forradalom volna az egész ország; van úgy, hogy a műsor végét korábban kapom el s az elejét majd csak az ismétlésben egy nappal később: ez még mindig él? hát nem lőtte még le senki? még barátok! DE meddig? Ugyanúgy arra ébredek, hogy saját verítékemben fekszem, vacogok; óránként 45 percek alszom; a zuhanytól egy időre könnyebb lesz a tömeg; míg csak nem azonosulok a rémisztő tudattal: zuhanyozás közben is izzadok.

Most álmodom? Vagy ennyire nem könnyű betegnek lenni? Ez most az én tudatállapotom vagy maga a betegség? Képes vagyok-e szétválasztani?

SALL LÁSZLÓ költő, művelődésszervező (1961, Nagyvárad). Versei antológiákban és magánkiadványokban jelentek meg. **A Két Évszak svédországi magyar művészeti kiadvány készítője, a göteborgi magyar napok szervezője 2010-ig. Legutóbbi kötete: Versutánczó szavak (versek, 2016, Holnap Kulturális Egyesület).**

Milyen egészséges egyensúly van ebben a biológiában. Az ötödik nap estéjén kezdődött volna egy babasimogatós, ölelkezős, kényeztető, kézfogásos, együtt főzős, testes-lelkes, „depthroat”-os, a tenyeremen-hordom-ujjaim-köré-csavarós, a miért-nem-lehet-férfi-és-nő-jó-barát-mikor-pedig-az-a-legjobb-beszélgetős, kávéba hozós, múzeumlátogató, betűszaggató-hangfosztó-rímölelkezős, sorokat és verslábakat simogatós, érintésre szíromnyitós, járdaszegély-koptató rövid egy hét. Ezt elvitte most ez a baktérium. És ilyenkor lehet-e még mondani, hogy sajnálom. Hogy nem engedtek haza a katonaságtól. Vagy szerelemföltérésért, sima gyilkosságért ülnék börtönben, és akkor sajnálom. Vagy éppen egy családot kell átmenekíteni a határon (jaj, mindegy, melyik határon, van elég!), és akkor sajnálom.

Vagy mint most, hogy nem lesz simogatás, nem lesz beszélgetés, nem leszek én sem, és akkor elég a sajnálom? Hány sajnálomra elég az élet? Hány baktérium az élet?

*

Az **1. nap** sokkal könnyebb volt. Igaz, mindössze 2,5 órára mentem be dolgozni, nagyon kellemes külszíni munkára, a város leghektikusabb időszakában körbeciclizni a központ néhány bankját, irodaházakat, vállalatokat, ügyvédi irodákat s elhozni tőlük a napi postát. Azt a 2,5 órát miért tudtam teljesíteni? Mindenhol egy-egy kedves mosollyal fogadtak s bocsátottak el, azért? A hétvégi jókívánóságért, azért? Utána egyenesen haza s be az ágyba. Már korábban is megfigyeltem, kicsit betegek vagyunk, hát rögtön úriasabb sávba helyezük át magunkat, és akkor meg vagyunk győződve, hogy reggelre majd elmúlik a rossz a jóban. Amit értek is most, hiszen anyukámtól így láttam: kicsi láz, elő a körtekompóttal a spájzból, s már meg is gyógyultunk.

A **4. nap**, a hétfő ugyanolyan rosszul kezdődött, mint az előzőek. Hívom a főnököm, ne számíton rám, hagyom a leveleket másra.

Ahogy megbeszéltük, hívom Evát, ebédre már kapok időt, pici vérből kiderül, hogy nagy a CRP érték: baktérium. Tehát mégsem vírus. Vírusomtól továbbra is félnetek nem kell. 300 adagnyi német lovagkereszttest küldünk rájuk. Nem segít, reggelig semmi változás.

Jó lenne még kis vizelet, ami nincs. Mára elfogyott. Kapok haladékot. Holnapig.

Az **5. nap** reggelén levenni otthoni intim szférában kicsike vizelet. A sok izzadástól alig tudtam pótolni a folyadékbevitelt, így sok idő telt két vizelési inger között; illetve az a valami, amiben ez a húgyvezeték szokott volt ott lenni, végződni, na most ez a féreg akkora volt, mint az a bizonyos borsószem a kisasszony párnái alatt, így hűgyozni is alig lehet, férfimunka mulatság nélkül (lötyög az elpárolgástól megmentett vizelet a villamoson).

Minden eredmény kész, listázva vannak, mehetek isten jó hírével a fertőzőosztályra. Villamossal. Nagy utazás. Egyrészt olyan helyeken hajt keresztül, ahol most dolgozom, másrészt meg olyan helyek felé, ahol egykoron, tán már több is, mint tíz éve, dolgoztam. Megint nem tudom, mi az ok vagy/és okozat; csak örülök, hogy van villamos és villamosjegyem és azonnal ott leszek az Östrában s ott tárt karokkal fogadnak, nyilván, van az a tolóajtó, annyi bizonyos.

A recepciónál Therese, magyar hangja én lennék, de már itt is alig tudok beszélni, hát marad minden magyarul, leírva. Első nővér: Jenny. Mindent lát rajtam, csak bólintanom kell, ő megfogalmazza. Belevillámol a fülembe, ebből kiszámítja hőm. Majd vérnyomást. Meg az oxigénfelvételt a vérben. Jön majd nemsokára egy doktor, *läkare*, ahogy itt mondják, gyógyító. Az egész váróterem az enyém. Olvasok. Bob Dylan. Jól megy. Egyszer (amikor Bob Dylan pont valamit mondott vagy csinált volna) megjön Kristin. Ő a gyógyítóm – a doktorom. Meséljek. Kikapom bal mellzsebéből a legszebb (zöld) tollat. Derékszögbe állítom az ágyam, beállítom mindkettőnk számára a megfelelő magasságba, megkérem, foglaljon helyet. Mesélem. Így írom az ágy papírlapedőjére:

Péntek repülő, késett, pilisvörösvár, este jó kis beszélgetés, evés-ivás, szombaton földásás, kerttisztítás, evés-ivás, jó kis beszélgetés,

vasárnap törökbálint, nyári medence garázsba, jó kis társaság finom kaják,

rövid budapesti este, rövid beszélgetés, kicsike bor még, alvás

hétfő oszkárral cserszegtomajra, régi barátok viszontlátása, öröm, sok (8-féle) kicsi finom pálinka kóstolása és elfogyasztása;

kedd vonyarcvashegy, a pihenés napja!

Pécs Boglárkával

Szerda: 25 emeletes maradványai, séta-Barbakán, Kultúrkerthől látványok, Székesegyház, a toronyba is felmentünk!, Csontváry-múzeum, Dzsámi, kaja: Blöff, Apolló mozi, Ernelláék, Café Zacban borozás, otthon hajnali 4-ig beszélgetés

Csüt. Reggeli, rántottázós, Kaori, ebéd, Rondó, zsinagóga, Zsolnay Negyed, dr. Máriás, kommtanszék, Vasarely, Gross Arnold Galéria, otthon pizzázás (+pálinka, pezsgő, bor)

péntek irány nagyvárad, Szűcs jött értem ladányig, hogy elérjük az este színházi bemutatóját; elhalasztották, majd csak éjfél körül mutatják be,

Szűcs elment; én megnéztem; szerettem;

apámnál alvás favágás

óvszer nélküli anális szex

apámnál favágás szénmonoxidos alvás

apámnál favágás szénmonoxidos alvás menekülés

szerda utazás budapestre, könyv elhozatala (Örkényből), egy ösztöndíj kiosztása (Szlovák söröző);

csüt szécheny fürdő

és ilyenkor Kristin mindig bólint, de határozottan mondja a nemet is;

péntek utazás haza göteborgba; merthogy egyik sem volt annyira nyerő forrás, hogy onnan kaphattam volna a baktériumot!

Ne aggódjak, máris küldi a stábot s minden testnedvemet megint levesznek.

Mivel az utóbbi napokban mindig és mindenhol adtam vért vagy vettek tőlem, persze munka vagy ünnepnap kérdése, hát az egyik karom már megtelt; akkor jön a nővér (pont egy férfi szerepében) és azt mondja, akkor a másik karból; megegyezünk; leveszi az árut s mondja, most menjek el a röntgenre; tudja ő, hogy több mintát is le kellene vegyen, de a vak is látja, hogy nekem tüdőgyulladásom van; minek itt engem tovább kínozni; elmegyek, röntgen; vissza (ez kb. 2 × 10 perces séta); a hírem már megelőzőtt (digitalizáció!), már mindenki tudja, tüdőgyulladás! de a nővérem (Mattias) nem örül: visszaküldték, az összes többi mintát is vegye le; szúrhatom ugyanoda, kérdezi; megegyezünk.

Ma végre megnézett a főorvos, és úgy, mint kell, megkopogtatta a hátam két kézzel; elragadtatással mondja, kár, hogy ma nincsenek benn az orvos-tanhallgatók. Ismét magamra maradok, néha elsötétül a szoba, néha ez jó, akkor még könnyebben pihenek, néha meg aggaszt a nappali félhomály, felkelek s bekapcsolom a világitást, olvasok.

Kristin újra felbukkan. Nem mint forró kását, de kerülget, annyi fájdalom- és lázcsillapító van bennem az előző napokból, hogy forró épp nem vagyok. Fájdalom még mindig van. Ezért jött tehát? Nem. Az egyik rejtély a CRP-értékem. Az ötödik nap reggelén, tehát ma, amikor elindultam ide, a papíron mindössze annyi állt, több mint 200. Amit meg Kristinék mértek, az meg pont 400 volt (a gyulladásmentes érték meg 5.). Ebből viszont nem tudta kitalálni, hogy én reggel óta javultam-e vagy még rosszabbodott a sorsom. Ettől függetlenül haza akartam menni. A két macskára tekintettel haza is engedtek. Egy tüdőgyulladást már megtaláltak. Élünk.

De gyanakodtak még valami másra is, amiről akkor még nem tudták, hogy mi lehet az, hiszen egy egyszerű tüdőgyulladás nem kellene ekkora CRP-értéket előidézzen. Értettük egymást. Meg kellett ígérjem, ha éjjel rosszabbodik az állapotom, mentővel megyek a sürgősségire. Ha nem rosszabbodik, másnap délelőtt találkozunk ugyanitt. Még megkérdeztem, mióta élt/élhetett velem utazásom során ez a baktérium. Sajnálkozó arccal mondta, nem tudja, hiszen csak most vettek néhány mintát, amit majd tenyésztetek, s talán majd akkor. Kaptam két új antibiotikumot meg receptet depot tablettára. Az antibiotikum mindegyike önmagában is egy-egy patriot robotnak felelt meg. Már másnap reggelre jobban lettem, s napközben a második patriot lenyelése után látványosan javult az állapotom.

Milyen egészséges egyensúly van ebben a biológiában. Az 5. nap estéjén kezdődött volna a babasimogatós, ölelkezős, kényeztető, kézfogásos, együtt főzős, testes-lelkes, „depthroat”- os, a tenyerenem-hordom-ujjaim-körécsavarós, a miért-nem-lehet-férfi-és-nő-jó-barát-mikor-pedig-az-a-legjobb-

beszélgetős, kávéát ágyba hozós, múzeumlátogató, betűszaggató-hangfosztó-rímölelkezős, sorokat és verslábakat simogató, érintésre szíromnyitó, járdaszegély-koptató rövid egy hét. Ezt elvitte ez a baktérium. És ilyenkor már lehet-e még mondani, hogy sajnálom. Hogy nem engedtek haza a katonaságtól, és akkor sajnálom. Vagy szerelemfélért, sima gyilkosságért ülnék börtönben, és akkor sajnálom. Vagy éppen egy családot kell átmenekíteni a határon (jaj, mindegy melyik határon, van elég!), és akkor sajnálom.

Vagy mint most, hogy nem lesz simogató, nem lesz beszélgetés, nem leszek én sem, és akkor elég a sajnálom?

A **7. nap** megy minden, mint a karikacsapás vagy a tűszúrás elszúrása (kell-e még egyáltalán valakinek ilyen pittoreszk, vagy plasztikum), a lényeg, hogy reggel már egy egész tojásrántottát készítettem saját magamnak – nem a tömegnek –, s el is tudtam fogyasztani; már fájt a fejem, azaz külön tudtam választani magamtól a fájdalmat, már úgy, hogy az ugyan bennem van, de lehet lokalizálni. Ez az én fájdalmam, s nem én vagyok a fájdalom egy cafata. Vissza kellett menjek megint a fertőzőosztályra lelet másként című játékra. Már olajozottan, bár inkább fertőtlenítetten megy minden, külső-belső-felületi jeleim rögzítve, pihenjek, mondja a nővér, s mondom, ismerem már, köszönöm, s mindjárt jön a doktornő, mondja. Akkor elkonyulok, mintha csak oxigénfelvételemen segítenék, sóhajtok egyet, ma nem találkozom Kristinnel.

De ekkor csapódik az ajtó (itt mindig van egy háromperces reklámra hely, mert mielőtt bejönnének hozzám, három percig mosnak kezet), s bejön Malin: á, te vagy az az ember, azzal a gyönyörű nagy tüdőgyulladással, aki nem akart befeküdni hozzánk, mondom halkán, nekem van két macskám, azok vártak haza, de most végre láthatlak, mondja Malin, már nézi a szemem, hallgatja a tüdőm, fogdossa a lábam, már két napja is itt voltam, csak a sürgősségen és onnan nem tudtam meglógni, már az ölemben ül, szagolja a bőröm, simítja a hajam, most fáj, fáj igen, ott fáj, de tudd meg, minden csak a te tüdődet használta aznap, képernyővédőnek. A baktériumot sajnos elvesztettük, nem tudtuk kitenyészteni; de mindegy is, most azon kell dolgoznunk, hogy a szépen virágba boruló tüdődet átsegítsük a gyulladáson. Mire magamhoz meg a fejfájásomhoz térek, hallom, mossa megint a kezét.

Újabb véradás; mehetek haza; ebéd után még felhív, újabb öt nap múlva látogassam meg, s akkor ledöntjük sorsom.

33. nap: ülök az ágyban, illetve dehogy ágy, rég visszaalakítottam már valóban nappalira. A bútorokból, könyvekből is kipárolgott már az izzadátságzagom, és végre a növények is újra szépek frissek üdék zöldek, sőt a paradicsom újra piros, mióta nem csak a belőlem kinyert nedvességből kell megéljen.

Ülök az ágyban – jó, legyen kanapé persze –, pedig már hetek óta ép vagyok és egészséges, kellene dolgoznom, hogy kifizessem a társadalombiztosításomon keresztül mindazokat, akik engem ápoltak; az eddig számomra arctalan alkalmazottakat, de nem, én itthon ülök a kanapén, s most már annyira jobb az életem vagy a minősége vagy mije, hogy nemcsak a macskákat kell kerülgessem egyfolytában, hanem azt a sok szeretetsomagot is, amivel a barátaim ellátnak, mióta tudják, hogy beteg vagyok. Előbb aggódtam, tiltakoztam, nem vagyok én beteg; azért ezt így most kijelenteni elég egyszerűnek tűnik, de mikor még csak ugye annyit tudtunk, hogy idegen földről vagy földből (mondjuk anno a hazájuk volt, de ez most mindegy) hoztam ide a baktériumot, aminek a svéd orvosok nem találták meg a törzsét meg nevét, hát persze rögtön az terjedt el rólam, hogy én egy biológiai fegyver vagyok: azok küldtek! Mivel azonban az enyémhez hasonló nehéz lefutású eset nem került elő ismeretségi körünkben (-ből), megnyugodtak a kedélyek; de úgy látszik, jobb nekik így, ha én legalább az ő tudatukban beteg vagyok, és akkor ápolhatnak, mintha egyenesen a kultúrájuk lennék. Küldik a kis csomagot, kipipálnak. Én meg kiülök s elszívok egy cigit; ez a jel, jön a másik barátom, vagyis a túlsó partról, aki átviszi, neki adom, hogy vigye mindet a hajléktalannoknak, koldusoknak ossza szét. Egyszerűbb így, mint hozzátenni, hogy ez a keksz vagy doboz konzerv ennek vagy annak a barátomnak mennyi agykapacitásába került, mire megkereste munkáltatójának azt a hasznot, amiből a részét megkapva most nekem juttatott egy ennyit. Vagy hogy sajnálom.

Naponta ezerszer vagyok jobban vagy érzem magam jobban. Vagy annak. Jobbnak. Ma végre szerda, megyek Malinhoz. Még egyszer szűrés ide, köpés oda s aztán kész, kezembe adja a betegpapírt s csókolom (lehet, hogy ezt ő munkaidőben nem teheti meg, de akkor megoldjuk, mostantól ráérek).

De addig van még időm s meg akarok tudni mindent erről a baktériumról, specifikusan az enyémről. Amit elvesztettünk, arról már nem tudunk meg semmit. Vagy lehet, hogy tényleg egy két lábon járó bakteriális terroristának tartanak, és azért nem árulták el a nevét?

Még mielőtt bejutok Malinhoz, megtudom, az okostelefont böngészve, tízszer annyi baktérium van az emberi testben, mint emberi sejt (százbillió, azaz 10 a 14.-en, ha valakinek ez mond valamit)! De mégis alig két kilót tesz ki. Hát akkor ez az én fekete lyukamból kinőtt tüdőgyulladásom? Hát ez? Ez az?

Kezet nyújt. Elbúcsúznak. Nem így gondoltam. Semmi csók nem volt. Még receptek sem. Csak rendelések. Hogy pihenjem. Vagy pihenjek. Meg ne pihenjek. Sétáljak. Készüljek fel az életre. Mit fogsz csinálni, (persze én ilyen nem kérdezhetnék, de ő) kérdezi. Mintha benne volna a professzionalizmusában, annak volna része!

Olvasok, vágom oda neki!

És mit?

Esterházy Péter Hasnyálmirigynaplóját.

VARGA MELINDA

Ősz, hosszú mondat

*Kövéz esők költöznek a térre,
úgy tűnik, ma szakadatlan zuhogni fog,
csak az eső, csak az eső, csak az eső,
mint egy hosszú, monoton mondat,
amely elég egy nagyregényre,
újabb és újabb páras bővítmények lakják
be az üres lapokat,
lapszélékre körmöl valamit a koroméj.*

*Ha már a varjak is elúsztak a tájról, csak a köddel
és benzingőzzel kevert lég lepheti meg a várost.
Nagykabátod ujjába mar a nyurga
éjszakák fekete foga.*

*Folyton a térre gondolsz,
ódon utcáival és homlokzataival
századelős nosztalgiát kölcsönöz
ennek a versnek.*

*Ez a páras, lila októbertévi délután megtanít
magadra varrni a nyáriasan lenge
pillanateget,
amelyre csak azért emlékezel,
hogy ne lásd, hogyan kúszik nyakad
köré a csönd,
rákönyököl a gondolatokra,
és végül csak üveges tekintet marad
a téglapiros szemhéjak alól semmibe révülő
merev, fénytelen nézés, végtelen látóhatár.*

VARGA MELINDA költő, újságíró (1984, Gyergyó-szentmiklós). A Babeş-Bolyai Tudományegyetem újságírási szakán szerzett diplomát. Jelenleg Kolozsvárott él, az Irodalmi Jelen munkatársa. Legutóbbi kötete: **Ürezüst** (Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2013).

Valami ég

Valami ég
a szív alatt
mint őszi tarló
lángra kap
a sárgára
aszott fűszál
felégeti a rétet
fekete földdé
s lángra kap
lángra kap
benned az erdő
vágyaid fák
törzsükre tetovál
a hajnal
valami szépet
biztos arannyal
bordó kagylója
bomlik
csak bomlik
vörös tűzimák
mantráznak benned
vágyaid vágyaid a fák
elégnek
messze-messze van ide
a tenger
nincs mi kioltsa
csak nézed
ahogy
égnek
szenesednek
menetelsz lassan
együtt a napokkal
az idő korlátján
esők balettja
hallod hogy kopog
az ereszen az óra

*figyeled
várod
hogy kihajnalodjon
belőled minden hiátus
a hűvös éj
huzatot vont
a mára
alszanak benned
tüzek és lázak
valami ég a bőr alatt
talán úgy hívják
bánat
nagy tűz van
tövig égnek
az álmok
színes hamu száll
egészen az égig
és remegsz és fázol
és félelem a bundád*

ezüstpor

*esőálló sminket keverek ki az éjből
ezüstport hintek minden ébredésre
hogy reggelente használható legyenek
jól beállítható félmosoly üljön az arcon
kivasalt tekintet
ami nem árulkodik semmiről*

drapp molypillangók

*A csend puhára főtt húsát
drapp molypillangók
tépik apró cafatokra
ilyenek is csak a te szekrényedben
lakhatnak
bekapcsolod a tévét
hogy ne halld
az apró foszlányok
végjátékát
már csak félóránként
riadsz fel
a takarót gyakran
kell cserélni
savanyú lesz
a rémálmok párlatától
félelmeid fekete leve
csurog homlokodon
ez is egyfajta megtisztulás*

LOKODI IMRE

Asszonyok édessége

Mit mondjak, így kosárba kirakva szépen mutat az őszibarack, ahhoz képest, hogy nincs válogatva, pedig biztattam Elemért, a panzió kertészét, hogy csak a ragyásat nekik, mármint a Zengő hegy mögött elszórt falvakból a folyó völgyébe átjáró asszonyoknak, akik jövet sokszor megbámulják a barackost és különféle megjegyzéseket tesznek, majd menet közben röhögnek egy sort Elemér gyümölcsén, hogy ragyás lett Elemér barackja, hogy kukacos, hogy már nem is szőrös az Elemér barackja, holott annak szőrösnek kellene lennie, hogy ragyás, hogy mint a vénember töke, zsugorodott, hagyni kell a fenébe, hulljon lefelé, ott rohadjon meg, ilyesmiket kell hallania Elemérnek, amikor a kertben matat, karót hegyez, szőlőtövet kapál, esetleg a rózsaparcellában bimbókról szedegeti a tetveket, amikor a tűzpiros rózsákról gyűjti be az utálatos állatvilágot, ujjbegyein morzsolgatja péppé valamennyit, hogy legyen szép tűzpiros rózsza, mert tűzpiros rózsza kreálja a sztorit, amit az asszonyok nem beretválnak meg, nem herélnek ki jövet a barackos alatt, mert hogyisne lenne sztori az, amikor a panzió visszajáró vendége, bizonyos Cristian nevű nyugalmazott ezredes naplemente után szép tűzpiros rózsával gyors iramban, minden második fokot kihagyva megy fel a panzió lépcsőjén, erről többet nem mondok, csak annyit, hogy a példa ragadós, mert másnap este tűzpiros naplemente után jelentkezik egy nagy testű, erősen izzadós moldáviai fehérnép, körömollóval csettint le szál ugyancsak tűzpiros rózsát, a virágot szagolgatva ráérősen megy fel a panzió lépcsőjén, karfába kapaszkodik, de ez utóbbi nem biztos, hogy sztori, szerintem egyáltalán nem sztori.

Nem vitás, Elemért bántja egy kicsit a szokásos sor asszonyi gúny, mert mondom, beszédük jól felhallatszik az ösvényről, de hát ő is tisztában van azzal, nem árt, ha ott járnak el a barackos alatt, mert igenis, tavasszal értékes a tekintetük, mert ha minden igaz, a lány asszonyi szemek melegítik fel az ájert, és nincs az a kora tavaszi füstölés, ami felérne fagyokat kiengesztelő meleg tekintettel; szóval ott jönnek szép sorban, vert ösvényen, mint hajtánán a kilenckeddi búcsúra jövők, csak hogy ezek az asszonyok nem morzsolnak rózsafüzért, nem mondanak olvasót, nem emlegetik Páduai Szent Antalt, korán indulnak a Zengőn túlról, ráállnak az egyszemélyes ösvényre, jönnek, a hajnali harmat az asszonyok szempillájára ül, frissek, hamvasak,

LOKODI IMRE (1960, Nyárádremete) az Erdélyi Magyar Televízió műsorvezetője. Marosvásárhelyen és Kolozsváron végzett műszaki iskolát. Romániai és magyarországi irodalmi lapokban, Budapesten megjelent antológiákban publikált.

nevetésük éles, jövet szép történeteket beretválnak tisztára, vagy éppen herélnek csupaszra, hogy pontot tegyenek a történet végére, és akkor ott vannak a fákon a pirosra érett barackok, csak alig potyog néhány, mintha tartogatná későbbre, valamire a gondviselés, ami esik is, észrevétlenül hull, mert ősz van, és nagyra nő a sarj, nincs hallható puffanás, délben a darazsak szívnak baracknektárt, előbb fullánkjukkal tapogatják a szép, bársonyos domborulatokat, mint a férfiember szeme, ha tapogat, ha kedve van, ha érés ideje, finoman ragacsos, mert mindennek be kell érnie, mint Elemér gyümölcsseinek sorban az ösvény felett, amit csupaszra vertek a lábak, a sűrűn szedett lábak, harmatot verő szandálok, zsákok, átalvetők, vagy ott-hon a férfiaktól vállra adott szavak súlya alatt, és akkor az édes gyümölcs csábítása van soron, ha már az ösvényen sorakoznak a cipekedő asszonyok, de nem, most nem néznének a barackosra, sőt a panzió kútjából sem mernének vizet, nem mernek, mint ahogy szoktak, mert nem mernek vizet merni a mohás mélységből, hanem hoznak magukkal ivóvizet, apró kis kólás flakonokban kotyogtatnak, lötyögtetnek langyost, pedig milyen szép volt, amikor belenéztek a panzió hűvös kútjába, a víz mint tükör, nem is a szomjat oltó víz, hanem a kép, a mélyből visszanéző asszonyi kép, amin a szépség mellett ott van a bánat, valamiféle ősi bánat, az asszonyi sorssal egyidős bánat.

És akkor mi nézzük a vonuló asszonyokat, egyik hagyja nyomát a másiknak, pedig meg volt mondva a felmenőktől, egymás nyomába lépni nem jó, nem hoz szerencsét, sőt elviszi a szerencsét, minthogy azért sem jó ilyen tájt mélységes és hűvös kutakba nézni, mert mondják, a vizek őszire szépen megtisztulnak, átlátszó lesz minden, akárcsak a hegyek vonulata, a Zengő és alattvaló gerincei, azt is meglátni a tisztaságban, amit nem jó meglátni, és amit nem jó látni élesen, azt hagyni kell zavarosan, nem tudom, hogy van ez, és Elemér szedi a barackot, előbb a hullót, aztán gyöngéden rázza a fát, hadd essen az érettje, kosárba valamennyit, kút mélyéből felhúzott tiszta vízzel megspriccelni a megrakott kosarat, mintha harmatos lenne, mondja Elemér, így kell ezt, a barackfásor végén ösvényre helyezni a kosarat, mert az ösvénynek két vége van, tehát van visszaút, mert az asszonyoknak jönniük kell visszafelé, ha nem is hazafelé, mert a kettő nem mindig ugyanaz, ki tudja, hogy van ez.

Hanem a szál tearózsa, szegény, mert Elemér minden akaratával azon van, hogy megmentse a szál tearózsát, nem úgy, hogy száraz ujjbegyen elmorzsolja a tetveket, mert, lehet, ilyenkor már nincsenek is rózsatetvek, megfagynak, elbújnak, nem tudom, hanem a szál citromsárga tearózsát szépen karóhoz kötözi, tiszta vízzel meglocsolja, sőt elkésve bár, de nem hiába, a tövét aprón megkapálja, hogy gyönyörködjenek a barackfásor alatt eljáró asszonyok, sőt van, aki kéri, add nekem a rózsát, Elemér, de nem, azt mondja, nem lehet, ha pedig emberünk ilyen határozottságot prezentál, akkor tilos hozzányúlni, sőt Elemér okkal tart attól, hogy a szál tearózsát

egyszer valaki megigézi, így hát nézni sem tanácsos, mert ha Elemér észrevesz ilyesmit, azonnal zakatol, de hogy mi lesz a rózsával, nem tudjuk, egyáltalán nem tudjuk, hogy ki az a gyalázatos, mert hogy letépik, hagyján, viszont hihetetlenül brutális ember az, aki nem hogy eldobja, hanem sárba csapja a virágot, rátapos, lábnyom is marad utána, javasolom Elemérnek, induljon el azon, de hát ő nem, azon a szálon elindulni nem akar, sőt semmilyen szálon nem akar, mindenesetre látom, hogy a sárba vetett, megtaposott rózsától szétválnak a nyomok, egyik ág a panzió felé vezet, a másik le a barackoson, mondom Elemérnek, a bimbókhoz ne fűzzön reményt, nagy ködöket pipál a Zengő, a hóharmatnak el kell jönnie, erre való tekintettel mondom Elemérnek, haladéktalanul földelje el a tearózsa tövét, ahogy szokás a tearózsát elföldelni, hozza is az ásót, földel és tapos, én pedig vigasztalom, hagyd, Elemér, a történet így le van zárva, mi van, kapja föl a fejét Elemér, tetves volt a tearózsa, mondja, de én nem hiszem.

És jönnek az asszonyok, terhüket elhagyva, mezítláb tapossák szét az útporát, az ösvényen összefenek a talpukat, mintha bársonyra, puha perzsára lépnének, pedig ugyanolyan kemény az ösvény, mint volt jövet, megint csak sorban kifelé, most megnézik a fákat, nem látják a pirosra érett gyümölcsöket, a fősvény, sziszezi egyikük, a smucig, sziszezi másikuk, száradjon ki a kútja, így a harmadik, a fasza, toldja meg a negyedik, a kilencedik valami imádságot mond mindenért, a sok kiszólt szóért, Elemér a kert sarkából látja, hogy az asszonyok a kosár köré telepednek, szép szabályos körű folk-lór, és, istenem, hogy mi van, lám, ujjbegyek nyoma, spriccel a baracklé, a nektár, az asszonyok az érettebbjét a kosárban hagyják, noha mind egy szemig ehették, elvihették volna, persze, mondja Elemér, nincs az asszonyoknak bátorságuk az érettebb gyümölcshöz nyúlni ilyen szabályos körben.

Romantikus ősz van, mondom Elemérnek, miközben nézem az asszonyokat, elbűvölő, édes és gazdag, a kertek felett viszont keserű avarillat, vérzik a galagonya, szép kék a hegy feletti magasság, mintha a kék égbe vezetne az ösvény, hoztam, kiált be a panzióhoz egy szekeres, mi a fenét hoztál, kérdezi Elemér, mire én azt gondolom, szabad-e vajon ilyen gorombán, szőlőfürtöt lógat a szekeres, szőlő, mondja, szőlő, a Zengőn túli asszonyok küldik Elemérnek, a Zengőn túli asszonyok, ismétli meg Elemér, mint aki nem hiszi, hogy a Zengőn túli asszonyok, akik feszt hátalnak, és nem csak hogy hátalnak, megjegyzéseket tesznek a barackosra, május táján olyasmit is mondogatnak, né, lefagytak Elemér barackjai, és ezt mondják akkor is, ha egyáltalán nem fagynak le Elemér barackjai.

Elemér röntgenez, mert azt úgy kell, röntgenezni, a nap felé tartani a fürtöket, mint hajdanán a jó borosgazdák tették szüretkor, akkor még a panzió környékén is voltak ültetvények, csakhogy a filoxéra, savanyú lehet, mondja Elemér a fürtöket mustrálgatva anélkül, hogy egy szemet is megkóstolna, olyan, mint az egres, folytatja Elemér, no csak, biztatja a szekeres, Elemér pedig fürgén teszi félre a fürtöket, mire azt mondja a szekeres, hogy

legyen elég, na, na, mondja Elemér, a végén egy nagy gerezd fürtöt mutat felém, ez már igen, mondja, látom, hirtelen beérik Elemér tekintete, sárga lesz, édes lével telik, még ragacsos is hozzá, mint az olvasztott cukor, biánka, mondja Elemér, tudom, ismerem, mondom, a Zengőn túli gerincen a biánka is megterem, bár elég kényes fajta, azt is látom, Elemér megtölti a kalapját szőlővel, mind elvettem tőle, mondja, a szekeres méregzöld dühvel hajt el, akadjon meg minden szem Elemér torkán, kiabálja vissza.

Kalap szőlő a terasz bádogasztalán, darazsak dongják, látom, Elemér lesi, várja, ki nyúl hozzá előbb, jön egyik-másik konyhás asszony, megnézik a kiborított szőlőt, egyik sem nyúl hozzá, mi a fene van, gorombáskodik tovább Elemér, ha nem, hát nem, hozzálát ő maga, lassan felszemeli mind, csettint hozzá, engem bezzeg meg sem kérdez, jólesett, pont jól jött a Zengőn túli asszonyok szóleje, mert a számban mostanában martilapukesorúséget érzek, sok vizet iszom, mondja Elemér, a konyhaséf meg azt mondja, hogy neki is így kezdődött, a műszer kétszáz feletti értéket mutat, Elemér szeme színe visszavált, mint a félrerakott méregzöld szőlő, méregzöld szemmel nézi hát a Zengő tetején sütkérező vénasszonyok nyarát, majd a hegy gerincére felkaptató ösvényre siklik tekintete, amerről jönni szoktak ócska rongyokat hátaló, a férfiakat turkált Livingstone-inggel meglepő asszonyok.

CSONTOS MÁRTA

Csendestárs

Most sem tévedek a választásban, de az igazamat sem érzem, nincs feloldozás, nem tudom, melyik oldalamon állok. Vajon a valóság megdőlt pilléreit faragom nem létező, virtuális csillagokba, vagy az álmok szelíd kanyarjain kúszok értékvesztett, amortizált tavaszokba?

Bűn-szagú fölöttem az ég, a felhők is csak füstkarikák. Valami ismeretlen tör az életemre, nem tudok mibe kapaszkodni, csak bizonytalanul lebegek egy nyitott karanténban, létem üvegfalra ragasztott orchidea-gyökér.

A catwalk üres. megfűjták már a takarodót, csak egy rühes macska zörög a függöny mögött, odakint napfogyatkozás. A tenyeremben megszáradtak a rügyek, a hőfok s a talajminőség nem megfelelő, hiányosak a teremtéshez a feltételek. A szél is bakancsban jár felettem, az erdei zsongásba sátrat vert a disszonancia, parazita csontok húzzák a barázdákat, talpamba vasszegeket eresztenek a fivérek.

Valaki folyton követ az átható csendben, s már nem tudom, melyikünk a replika, s melyikünk a másolat eredetije.

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szegedi Írók Társaságának tagja. Legutóbbi kötetei: Szerzők, múzsák, szenvedélyek (esszé, Accordia – Littera Nova közös kiadása, 2011); Egografia 3 (aforizmák, Littera Nova, 2012), A Sehol szélén (Littera Nova, 2014).

Égből nyúló viráglétra

*A legfelső szirmokból már
nem ér le az égi kék fény, a
kószolót odaátról már nem
kapod meg, csak néhány
magányos, romlás-szagú
vízcsepp érkezik a távoli
hidegből, de nem tud a porral
elvegyülni, csak a nedves szél
jelzi arcodon, hogy az éteri
lét tócsáiból küldemény
érkezett; – de hiába hagyta
el az égi szekeket, nem tudta
átélni a szabadságot és a
könnyű lebegést, nem küldött
jótékony simogatást, s te is
hiába kínáltad fel magad,
nem tudtad prezentálni a meg-
újuláshoz szükséges, kompatibilis
gyökeret.*

Bőrömbbe szabva

*Most a lombok közt az ölelést
kergeti a szél, mozgásba temetkezik
a fény; – csak én maradok egy helyben,
csak én próbálom talpam alá gyűrni
az árnyakat, – én, a metamorfózis próbababája.*

*Elalszik köröttem az élet, a megfáradt
reggelek végigfutnak az erdők csupa-
lombtalan kéreg-szárnyain, s én lassan
elnyúlok a földre hidegült avaron,
emlékezni próbálok, próbálom felidézni
azt a virágot, melynek nyitott kelyhéből
kiléptem a meztelen humánnum terébe,
ahol rám feszítették a bőrt, amit
személyemre szabtak, s oly szerencsésen
rögzítettek, hogy körvonalaimba bele-
égett a simítás, hogy ne tudjak soha
ruhát váltani, ne lehessen nekem bőrt
cserélni, maradjak rám szabott keretben
örökre, legyek én az ismeretlen ismerős,
legyek megnyúzott méltóságom áldozata,
váltssak örökös helyet Platón barlangjába.*

*A sötét bokrok mögött illat kavarog,
ott áll egy gyermek kezében levendula-
ággal, látom, a távoli drapériák mögött
a horizont felszakad, lángol fölöttem a
Nap. Valahonnan, odaátról, a finálé
előtt vállamra ülnek a megfáradt galambok.*

MÁTYÁS ZSOLT IMRE

Hidegfront

Néhány éve, úgy nyár közepén mindig elkap egy különös érzés. Fázni kezdek. Nem egyből. Lassan jön. Először megborzongok a legnagyobb kánikulában, aztán pár nap múlva kiráz a hideg, elsőre csak úgy egyszerűen, aztán szabályszerűen, mindennap ugyanabban az órában. Majd szűkül a kör és egyre konkrétabb időt ölt magára, mígnem percre pontosan, akár csak a malária, lecsap és hosszú ideig, talán órákig eltart.

Fogvacogva vártam a koppenhágai gépet. Fogvacogva, és mégis reménykedve. A kinin adagomat hozzák a géppel. Legalábbis ezt gondoltam. Reméltem. Hittem. Kívántam. Kimondhatom: függtem tőle. Elvonási tüneteim az utolsó napokban elképesztő mértéket öltöttek, és még elképesztőbb indulatokat szabadítottak fel. Szóval szükségem volt arra, hogy végre-valahára landoljon az az istenverte koppenhágai gép, és én végre felolvadhaszak. Minden várakozásom ellenére, a gép fagyot hozott, nem csillagot, nézd a két a kezem, nézd csak, hogy... vacog(ok)... dúdolhattam volna egy régi magyar rockegyüttest parafrázálva, csakhogy épp dúdolhatnékam nem volt abban a pillanatban. A check out hosszú perceiben páni félelem tartott fogva, mi van, ha nem jön, mi van, ha lemaradt, ha ottmaradt, ha...

Most itt ülök, és az egyeurós szivar parazsánál próbálok felmelegedni. Részletezzem? Minek? A koppenhágai gép leszállt, a szárnyain tonna jéggel, a legnagyobb júliusi melegben, és én azóta is folyamatosan vacogok ebben a rohadt kánikulában. Nincs az a dohány, az a bor, az a nemistudommicsoda, ami ezt a nem evilági borzongást megszüntethetné, így júliusban. Egyszer láttam egy könyvet, aminek az volt a címe: Akik nyáron is fáznak. Ócska, múlt rendszerbeli álromantikus nyál. Mi az, hogy nyáron is fáznak?! Na, ez az! Most már tudom, csak várni kell a koppenhágai gépet. Ha késése van, jobb, mert később áll be a hidegrázás. De sosincs késése. Itt nem érvényes a balkáni morál, itt bezzeg mindig idejében érkezik a fejadag: Szia, most landoltam, fáradt vagyok, majd hívlak... pi, pi, pi, pi... a hívott szám...

Az én szám meg alig bírja tartani a szivart, amit Koppenhágából hoztál, magad helyett, nekem...

Tudod...? De mért is tudnád?

Aztán valami varázslatos erő tolni kezdett az ellenkező irányba, veled szembe. Nem hozzád, hanem melletted, el, a jegykiadóhoz. Egy oda-út lenne,

**MÁTYÁS ZSOLT IMRE szí-
nész, rendező (1968,
Marosvásárhely). 2013
óta közöl írásokat a
Váradban és az Erdélyi
Riportban.**

Koppenhágába, csak menet, nem, nem térünk vissza. Minek, hisz ott csak egy euró egy doboz szivar. Megyünk melegedni, oda fel, majdnem északnak, mert ideleln, a 45. szélességi fokon kitört a jégkorszak. Ott az északi sarkkör közelében talán megszűnik ez az istenverte álmalaria, ami évek óta, júliusban... Csurog rólam a hideg veríték. Álmaid félelmetes katarzisa bennem tombol, veled fekszem, nélküled ébrednek évek, talán évszázadok óta. Nincs ember, aki nálam jobban el akart volna taszítani valakit magától, csak hogy megmentsen a jégkorszak kristálytisza valóságától. De nincs az a szeg, amelyik erősebben szegezett volna a te keresztedre, mint az a jégcsap, ami a koppenhágai gép szárnyáról lóg. És nem csöpög vér a tenyeremből, nem kell ecetet sem innom, semmi nem kell. Itt lóg a számban a szivarcsutka, eredeti, jó dohány, miközben azt pöfékelem, hogy: Éli, Éli, lámá... És a gép nekilődül, a gép, amivel te érkeztedél, az most engem cipel magával, el innen, egy szivarcsutkával a számban... No chance, Mr. Hemingway! Talán egy konyakot? Nem, hozzon tintát és papírt, jó sokat, mert az az érzésem, Koppenhágában vastag lesz a köd. De uram, lehet, befogad bennünket Casablanca. Értem! Hát akkor irány a Kilimandzsáró hava? Velem, kedves stewardess? Nekem ugyanis kifogyott a szikrakő az öngyújtómból. Itt a pilóta beszél! Kérem, csatolják be öveiket! Egy kis turbulenciába keveredtünk. Hidegfront. Semmi különös. Néhányszor majd megrázkódik a gép, de nem kell jelentőséget tulajdonítani ennek. Olyan, mint mikor valaki valakinek farzsebébe csúsztatja a kezét. Csak úgy, közvetlenül. Hisz összetartozunk. Most hová rohansz? Hát nem is tudom, nemsokára zár a terminál és nekem el kellene érnem a koppenhágai gépet. Miért? talán mert egyszer nekem is el kellene érnem valamit. Vagy valakit? Hideg hamu. Azt játszottuk, hogy most nem én vagyok én, és te nem vagy te. Mindketten másikok vagyunk. Azt gondoltuk, ettől majd simább lesz a felszállás. Aha... csak épp az oldalszéllel nem számoltunk, pedig a szélzsákok mindvégig jelezték az irányt és az erősséget. De vakok voltunk, egymás vakjai, és felváltva vezetgettük egymást. Gólya viszi a fiát. Lányát? Hisz majdnem az lehettél volna. De ott volt köztünk az a szép Kosztolányi-vers, amiről kukkot sem tudsz. Csak én rettegek néha a pillanattól, amikor a festék mögül kibukkan az igazi szem, és megmutatja mindazt, amiről évtizedek óta hallgat. Nem plakátmagányban ázó éjjelen ismertelek meg, nem is csodaszép mediterrán égbolt alatt, hanem egy füstös büfében, ahol mindenki azt leste, hogy ki kivel mikor hogyan mennyire és így tovább... és azóta is csak titkos terminálok sötét zugaiban, halkán megszólaló, néha kissé szirupos, de mégis jólesően érzelmes Melua-dalok szélárnyékában, távol minden felkavaró turbulenciától, és mégis minden vihar kellős közepében... Igen, egészen közel, mindig nagyon közel a koppenhágai, moszkvai, brüsszeli, valenciai, prágai, vilniusi gép légcsvárjához. Júliusban, negyven fokban, fogvacogva lesni a landoló gép lépcsőjét ebben az isten háta mögötti latin-amerikai kis porfészekben, banánköztársaságok határvidékén, ahol a lélek is csak átszálló turista, és csak a bordák közé fúródó pisztolygolyó hatá-

rozsa meg értékedet a feketepiacon. Innen vagy ide szivart csempészni, ilyen körülmények között, valóban páratlan teljesítmény, kedvesem... A szemed most már száraz... és tárgyilagos. Levédted magad, mint egy találmányt, és nekem nem maradt más hátra, mint csavarni egyet sálamon a nyakam körül, hogy ne fújjon a júliusi perzselő jeges szél a mellkasomra, és ne dermedjek fél évezredes téli álomba. Ha bebábozódnék, mint egy hernyó, egy ideig bent, magamban álmodhatnám a világot, azt a világot, amit majd kellő meleg hatására léggyé vagy egyéb rovarrá válva körbepülök. És nyolc szemem lenne, összetett, amivel mindent úgy látnék, mint egy kaleidoszkópban. Sok színben pompázva, de töredezetten, mint egy mozaikot, vagy középkori festett templomablakot. Egy nap majd landolna a koppenhágai gép, megjelenél te, kivennél egy apró követ valakinek a farzsebéből, és belém hajítanád, és én apró cserepekre törve szétfröccsennék a semmiben. Aztán seprűvel, lapáttal a kezemben összetakaríthatsz, csókodból harapott ragasztóval újra restaurálhatsz, majd a bal mellkasod bordái közé vert szög-re akasztva rajtam keresztül nézed végül magadat a világban. Színes töredezett ablakon keresztül, de újra egészben. Ízisz és Ozirisz túlvilági násza a plátánfák alatt, miközben károgoó varjak pottyantják tele a világot tenyérszerű véleményükkel. És Hórusz, a szent nász gyümölcse valahol messziről lesi a neki kivilágított leszállópályát és várja a landolási engedélyt. De egyelőre nem ő, hanem a koppenhágai gép az, ami elsőbbséget kap.

Ilyenkor júliusban nagyon nem jó a hidegrázás. Mondják, aki nyáron megfázik, az télig vacog. De mégsem kívánkozok felöltözni, mert a meleg burok mindent eltakarna, ami tőled jön. Inkább meztelenre vetkőzöm és fázom. A szivar hamuját a szemembe csapja a hajtómű léghuzata, és lúgos lé csorog az arcomon szürke barázdát hagyva maga után, mint egy síró Pierrot fehér képén a fekete festék. Nincs tragikusabb egy könnyező bohóc-nál. Lemaszkolok hát. Ami maradt, az vagy a büfé, vagy a tükör. Mindkettőben ott vagy te is, most már mindörökre. Nincs más hátra, mint talpon állva elszopogatni egy konyakot, és vigyorogva rágódni a sete szemű varázslóaszszony kétfenekű igazságán:

„...maga nagyon szerencsés, fiam!
Magának igen magasra nőtt az antennája...
És ez nagy kiváltság...
De tudnia kell azt is, hogy néha beüthet...
egy-egy hidegfront is...”

*

Hónapokig mást se csináltam, mint hogy tologattam „magasra nőtt” antennámat egyre feljebb és feljebb. Lestem a kozmikus jeleket, vártam, mikor múlik el a hidegfront. De nemhogy elmúlt volna, egyre keményebb tél jött. Egyre-másra vettem föl magamra a burkokat, el egészen odáig, hogy

saját szarkofágot készítettem valóm egy piciny részének, hármas szarkofágot, mint egy fáraónak, és elhelyeztem egy csillagpiramisba, valahol a tudatom galaxisának mélyén. Hibernáltam, jobb időkre várva. De semmi sem használt: rázott a hideg folyamatosan. Szinte természetessé vált, megbarátkoztam vele, s ha néha kihagyott, már hiányozni kezdett. Teljesen letettem arról, hogy valaha felmelegszem. Ki- és bejártam magamból magamba. Olyan voltam, mint egy csavargó, csak épp nem az utcákat róttam, hanem bensőm széltét-hosszát. És lestem a jeleket. Nem aludtam. Éberré tettem magam, annyira, hogy a hangya lábának surranására is azonnal megébredtem. Tartottam tőle, nehogy elszalasszak bármit, ami a hidegfront végét jelezné. Aztán egy hajnalban kopogást hallottam. Annyira tisztán, hogy kiugrottam az ágyból és ajtót nyitottam. A küszöbön senki sem állt. Én pedig félig kábán, meztelenül, értetlenül bámultam az üresen tátongó sötét folyosót. Visszatámolyogtam az ágyamhoz, és ekkor jöttem rá, hogy a kopogást a párnából hallottam. Három tiszta, határozott, egyenletes ritmusú, száraz, erős hangzású koppantás volt. Mint a villám hasított belém: ha kimegyek a repülőtérré, elmúlik a „maláriám”! Olyan váratlan volt az „üzenet”, hogy el sem gondolkodtam rajta. Magamra kapkodtam valami ruhafélét, és kiszárgultam a reptérre. Tanácstalanul tébláboltam az emberek közt, nem tudtam, mit keresek itt. Bámultam ki a váróterem hatalmas ablakán a forgalmas felszállópályára. Percenként szálltak le meg fel a gépek. Olyan jövés-menés volt, mintha nem hajnali három lenne, hanem dél. Aztán egyszerre elkapott a hidegrázás. Ott állt a kifutó elején a koppenhágai gép! Menetkészen rostokolt, valami akadályozta az indulását. Hirtelen mindenfelől ideges, intézkedő rendészek siettek a pálya felé, pár pillanattal később készültségi állapotot jelentettek be. A terminálok ajtóit lezárták, mindenkit nyugalomra intettek. A pályán rohamkocsik és tűzoltóautók rajzottak mindenfelé. A koppenhágai gép pedig feszült várakozással remegett a kifutón. Ekkor tűnt fel, hogy valami nincs rendjén. A reptéren mindenhol normálisan üzemelt a világítás, minden kifutó- meg leszállópálya meg volt világítva, csupán az én gépem előtt sötétlett vakon az aszfaltszőnyeg. Mindenfelé légiforgalmi irányítók és pályakezelők meg rendészek tébláboltak tanácstalanul és vállukat vonogatva az irányítótornyot kémlelték. Kíváncsian kerestem tekintetemmel én is a tornyot: teljesen sötét volt. Sziluettje hatalmas felkiáltójelként rajzolódott ki a hajnali derengésben, de belül mintha halott lenne minden. Orromban ismerős parfümillatot éreztem. Elfordultam az ablaktól, és még elkaptam tekintetemmel egy nő karcsú alakját, amint épp eltűnik az egyik terminálhoz vezető folyosó végén. Légikísérő-egyenruhát viselt. Mintha áramütés ért volna. A következő pillanatban, magam sem tudom, miért, de követni kezdtem. Közelebb érve hozzá láttam, hogy a nyakán egy apró tigris mintázó tetoválás van. Annyira határozott volt és energikus, hogy tudtam, a kifutóra igyekszik, és minden zár ellenére ki is jut oda. Nem tétováztam, csak mentem utána. Bár fogalmam sem volt, miért. A terminálkapunál elfor-

dult jobbra, pár lépés után könnyedén nekitámaszkodott a falnak, ami azonnal megnyílt a nyomásra, és magába nyelte a nőt. Két hatalmas ugrással elértem én is azt a pontot, ahol az ajtót sejtettem, és még épp idejében csapódtam neki. A hajnali friss levegő metszően vágott a szemem közé. Mellettem az irányítótorony magasodott sötéten. Csak sejtettem, hogy a nő a koppenhágai gép felé tart. Mire látótávolságba értem, a nő a lépcső legfelső fokáig jutott, egy pillanatra mintha felém fordult volna, aztán belépett a gép hasába. Az ajtó rögtön rácsukódott. Rettenetes erővel rázni kezdett a hideg. Süket csönd uralkodott el bennem, és az volt az érzésem, hogy az egész világ meg-némult. A gép felé siettem. Mielőtt odaértem volna, ösztönösen megfordultam: a pályarendészek tartottak futólépésben felém. Legalább tízen voltak, és fegyverrel a kezükben kiabáltak meg hadonásztak. Továbbra sem hallottam semmit. Irányt váltottam, és a gép helyett a kifutópálya vége felé kezdtem szaladni. Néha vissza-visszanéztem, hogy felmérhessem, hol tarthatnak az üldözőim. Így vettem észre azt a földöntúli élénkzöld fényt, ami az irányítótoronyban ragyog. Olyan volt, mint a kikötőkben a jelzőbójáké. Már tudtam, mit kell tennem. Habozás nélkül rohantam tovább. Jobboldalt feltűnt egy tűzoltókocsi sötét tömbje: odaléptem és valami ellenállhatatlan erőtől vezérelve letörtem a két visszapillantóját, majd újult erővel továbbszaladtam. Alig kaptam levegőt, amikor végre elértem a másfél kilométer hosszú kifutópálya végét. A tükröket vállmagasságban magam elé tartottam, és úgy irányítottam őket, hogy befogják az irányítótoronyból sugárzó fényt. Ekkor mozgatni kezdtem a tükröket alá és fel, ahogyan a légi irányítók szokták vezérelni a leszálló gépeket. A távolban bekapcsolt egy reflektor. Ezzel egy időben morajló zaj remegtette meg a pályát. A koppenhágai gép lassan elindult felém. Először mintha tétovázott volna, de aztán egyre magabiztosabban és gyorsabban közeledett. Az utolsó pillanatban vágtam hanyatt magam, és ekkor betemetett a monstrumból áradó hangorkán. Testemben szétáradt az erő, ami a hajtóművekből ömlött felém. Éreztem, hogy elveszítem fizikaiságomat, megszűnök. Amint a hatalmas madár elzúgott fölöttem, a tükrök ezer darabra törtek és a cserepek sziporkázva csapódtak az éjszakai égboltnak. Melegem lett hirtelen. Körülöttem megolvadt a jég, és apró hóvirágok dugták ki fejüket a felszállópálya aszfaltjából. Remegésükre piciny harangok szólaltak meg mindenfelé. *Lassan kitavasodik*, hallottam valahonnan. *De még javában február van*, válaszoltam tétován...

Egy szakállas arcot pillantottam meg magam fölött.

– Jó reggelt! – hallottam távolról.

– Maga kicsoda, és én hol vagyok? – kérdeztem rémülten. *Meghaltam*, gondoltam.

– Mentőkocsiban van – felelte –, én vagyok az orvos. Üzenete érkezett.

Az orrom elé dugta a telefonomat. Homályosan derengett a képernyő, de azért lassan olvashatóvá vált a szöveg: „*Köszönöm!*” Ennyi volt. Aláírás helyett két sor fura grafikai ikon: öt pár apró tigrisappancs...

– Szabályzatellenes ugyan, de azért halkán megkérdezem – hallottam az orvos hangját –: iszik egy korty jófajta konyakot? Kitűnő ellenszer *hidegfront* után...

Jót húztam a konyakosüvegből, amikor megszólalt a rádió:

„Ma hajnalban repüléstörténeti eseménynek lehettek tanúi a nemzetközi reptér utasai és alkalmazottai. A koppenhágai járat egyórás késéssel indult, miután ismeretlen műszaki hiba miatt sötétségbe borult a felszállópálya. A közel háromszáz személyt szállító Jumbo Jetet egy bohócruhás civil irányította a felszállásban, két tükör segítségével, amit egy tűzoltóautóról tört le.”

Pi, pi, pi, pii.....

ADY ANDRÁS

Kitt

Két kapcsoló tulajdonképpen az egyik az intelligencia a másik az okosság abból is a nekem már sok fajta... a szoba ugyanaz sötét kis kamra életre szabott amolyan üres-teli nem kong de nem is megyek a kátrányszínben semminek neki... kapcsolóhasználat kérdése hogy a felzizzenő fényben ez boldognak látszik vagy nélkülinek.

ADY ANDRÁS (1976, Csíkszereda) költő. A Márton Áron Főgimnáziumban érettségizett, Brassóban járt főiskolára, majd Kolozsváron pszichológiából diplomázott. Előbb csíkszeredai művelődési intézmények szakirányítója, jelenleg lapszerkesztő. Versei hazai és magyarországi lapokban, folyóiratokban jelentek meg.

Mono-

Nagyon keveset árul el nekem egy épp érkező boldog ember arca s már az sem fáj hogy bennem semmiféle felfedezői bizsergést nem kreál ez a tabula rasa... a felhőtlenléteget meg képtelen vagyok meglátni a távozóban nincs áruló jel a tarkókon a tartásban a járás meg csak éppen viszi az eddig közeledőt... lehetetlen hogy ennyire pontosan tükröződjem és ennyiben?

Alvás előtt

*Persze hogy pontosan
tudom merre járt már a
lábam annyira nem vagyok
azért memória-lerobbant s
az is segít ha a feltúrázott
emlékek az obligát esti
ájulás előtt tesznek bennem
még egy-egy tiszteletkört...
csak azzal nehéz mit kezdenem
mikor olyan tájakra jön haza
egy-egy ilyen relikvia ahol nem
voltam s vajon milyen
formában(?) lehettem.*

Egy oldal

*Nem is tudom higgyek-e
benne hogy valami odaát
is van hogy egyáltalán a
létige bármely formája
innen alkalmazható-e oda
s ott kiderül tán ha itt
igazunk volt nem tudom
higgyek-e a másvilágban
így különírva hisz annyian
tették teszik és mindig
mosolyogtak ilyenkor...
nekem ez a derű hiányzik
nekem ez a nyugalom csak
kölcson ha adod ideadod
nekem hadd játsszak valami
más tézissel: te hiszel és
csakis a halál előtti életben.*

Anyjafia

*Köztem és az amatőrök
közt csak egy a különbség:
én előbb szétszedtem már
magam s mi fontosabb
sikerrel össze is raktam
mielőtt egyáltalán ilyesmibe
fogtam volna veled innen
már nem kegyetlen felelőtlenség
ez de így fair: kísérletezzen előbb
önmagán egy orvos-gyerek!*

Namost

*Ha azt mondom mindenhová
befér a mirákulum úgy a hitet
sem zárhatom ki abban is
minden a csodáról szól ha
meg legalább ami engem
illet sehol sincs rajtam egy
árva rés amin a varázsszerű
beszivárognak úgy kizárom
a hitet mint csakis csodákra
képeset.*

Poszton

*Ha úgy érzem túl lassú lenne
az ahogy megbolondulnék
s valójában esély adódna rá
hogy cseppet sem nyugodtan
végignézzem a leépülésem
vagy átépülésem mindig egy
kegyelmi helyzetre egy ilyenkor
nagyon vágyott paradicsomi
állapotra gondolok: ha mindenkivel
egyszerre történne ilyesmi úgy
nekem neked neki a változás
fel sem tűnne.*

PILIZOTA SZANDRA

Pepe Canalejo: Almería-sorozat – Szivatáska

Andalúzia, spanyol romák, lopott pénzesztáska

vígjátéki jelleg

– Kapcsó'd má' be a kú'va generátort! Pilácsot meg tévét akarunk! – vernyákolta a La Chanca-i barlangputri cante jondo, cante chico és cante burro hangnemben.

Az áramfejlesztő még vedelt. Úgy tűnt, mintha Tolvaj Ramón hugyozta volna a tankjába a gázolajat.

A gitano aranyfogas vigyorral pöfékelt a gyúlékony lötty fölött, míg a szürkület lassan olyan feketévé emésztette a hegyoldalt, a belé vájt odúkkal együtt, mint az africano bevándorlók. A hold benne a folt volt Ramón kikericssárga gatyájának elején. A hold udvara pedig a szürke és három számmal nagyobb zakója.

– Jóvanmá! – mászott fel a sóhaj alacsony homlokán és csimbókos, válig érő hajába rejtőzött. – Hogy fó'dú'nátok föl a prikezsiába' meg a kúrelásba'! Mind!

Miután jóllakatta és beindította a generátort, visszacsoszogott a zsúfolt lukba. Nem kellett ide világosság, mert a telep összes szeme ragyogta be a barlanglakást. Ramón benyomta a házimozit. Bevacolta magát egy horgas orrú manus mellé és nagyot kortyolt a pájinkásüvegéből. Jobbja Afrodita, a felesége szoknyája alá settenkedett.

„Pia, meg tévé, meg a pöcöklapozás... De jó dó'gom va'!”

– Tegnap délután kiraboltak egy almeriai bankot – mondta a zajládában a hátranyalt sérójú mandró. – A két tettes zsákmányával a La Chanca városrészben lévő szeméttelre menekült, ahol tűzpárbaj alakult ki a rendőrökkel. Az egyik elkövető életét vesztette. A másikat őrizetbe vették. A bankból ellopott pénzt nem találták meg.

– Mer' húlyék! – kommentálta a hírt a flaska tulajdonosa, Tökfej Paquito és a térdére ültette a közjük furakodó ötéves kisfiút.

– Beszarás ez a beszélős doboz, Tökfej! Jéé, hogy spurizik a bácsi benne!

– A csúnya rendő'rácsok be akarják zá'ni a kóterbe!

– Apuci! – fordult Ramónhoz a kis Jézus. – Mé' nem te menté' a bankba? Há' nekünk is ke' a lé!

– Mer' apád egy balfasz! – gomolygott a csípős pipafüst Afrodita világfáló gambájából. – Akkó' éppe' a kocsmába' baszta az annyát!

PILIZOTA SZANDRA 1976-ban született Dunaújvárosban, jelenleg is ott él, kertészként dolgozik, gyerekkora óta ír.

Ramón meg sem hallotta a „dicsérő” szavakat és a vendégsereg izgatott susmusolását. Elmerült a gondolatainak légüres terében.

„A bankbó' e'csóre't píz't nem talá'ták meg...”

*

Valagtól fejig és visszafelé hortyogott a putri. A Hazudósnő homloka közepén a bibircsók – az örökké éber harmadik szem – őrizte férje, Tökfej Paquito és a gyerekek szovelását.

Az előbbi setéten forgó pupillái festették meg az éjszakát és bugyija gumiján a csillagok gitároztak búleriát. Álmodott. Hogy baró kérót vesznek a Tolvaj Ramónnal a dzsuvatelepen bujkáló lóvéból. Az izgatottság a hajnal közeledtével elhatalmasodott rajta.

Legurult a bedes matracról. Kitapogatta pöcsétes szerkóját, amit a felesége tépett le róla a házimozi után.

„Gatyát fe'kötöni, mer' akció va'!” – hányta magára a rongyokat.

A lángoló napkelte megdöbentő látvánnyal öltött rá nyelvet. La Chanca összes biciglije és épkézlábnak nevezhető gitanója fújtogatta a pörzsölt benzineshordókat. Teljes guberálós menetfelszerelésben.

– Senki nem bír alunni? – böfögte Tökfej és késsel csiklandozta Ramón hasát. – E'pofáztad, hogy...?!

– A szegíny tesók megosztyák a dó'gaikat. Ugyi, Ramón? – pörgette a pizskavasat a hátuk mögött a Kukabúvár Ezekiel.

Tolvaj gondolatban kigyapálta a langalétából a szuszt saját vasrúdjával.

Szürreális vörös köd szitált a sztrádára. A drótszamár-karaván vadul kigyózott a munkába menő csúcsforgalomban. Sosem tapasztalt időpontban, sosem hallott kajabálással és sosem látott hosszúsággal.

– Ha e'megy előlem a lé, szétrúgom a picsátokat!

– Kussojjá' és tekerjé'!

– Pe'sze! Enyimé lesz a guba!

– Millijók! Millijók! – Ramón követve a többieket bevágott a fekete Peugeot elé.

A járgány ablakából szőrösen bőgött a fenyegetés:

– Ájlatok meg, rohattállatok vagy hívom a rendőröket! A bicigliút az másutt van!

– Ájjon meg... benned a pusztulat meg a kúrelás! – röhögte Ramón.

Nem sejtette, hogy nem sokkal később mindegyikük ezzel a vernyákolással döngeti a drótkerítést:

– Micsiná'sz?! Ájjá' má' meg!

A munkagép méteres árkot karmolt az egyik szeméthalom oldalába. A markoló sofőrje valami átlátszó levét szopogatott egy literes flaskából és Camarónnal együtt gajdolt.

– Vissza, papa! – két serdülőkorú „kincsvadász” szökkent át a kerítésen, mint azok az erszéyes ausztrál dögök. Testükkel védték a mocskot.

– Húlyegyerekeek! – a dzsuvacsósz veszettül taposta a fékpedált, de az üveget még véletlenül sem ejtette el.

– Papa! Dó’goznunk ke’! Mer’ éhendeglünk!

– Mosta’ én dó’gozok!

– De te kapol lét a főnöktő’! Mi meg a lónak a faszát!

A szemétőr a fülénél fogva pakolta a fiúkat a kerítés mögé, miután elhagyta a vezetőfülkét.

– Ide nem lehet mindég gyönni, mint a nyilvános klotyóba! – Ramón lepittyedt pofája szöget ütött a fejébe. – Ha előbb aka’tok melózni, akkó’ aggyatok valamit! Ramón! Mara’t a Chuchoso bá’ pájinkájábó’?

– Csak a csupasz seggem va’!

– Az nekem nem ke’! – a papa hosszú ujjáival feltolta a Tolvaj ajkait.

– A melóér’ mindé’t! – vitte a díszes társaság szavát Ezekiel.

– Ramón aranyfogát! Paquito! Bokszojjá’ egyet a papának!

– Papa, de okos vagy! Aszt szokták ütni, ami a leggyengébb! – nem sajnálta szomszédját és barátját.

– Ne báncsá’! Neee! – Ramón bömbölve hátrált a telep lakóinak polipos karjaiba.

– Boks! Boks! Boks! – visszhangzott a környék.

Tökfej lesújtott. Ramón agya helyén lottyant a szennyvíz és három fogal csurgott ki a földre. Ebből kettő volt arany, egy pedig szuvas.

CLAUDIU KOMARTIN

(Te meg mit bámulsz)

*Tudom, verseim csak egy olyan világban
érnek valamit, ahonnan te hiányzol.*

*Szívem helyett egy csülök áll,
májam helyett hajcsomó.*

*Tényleg asszed, ez volt az álmom?
Hát te meg mit bámulsz, József Attila?*

*Égő harmonika szórja szét
e nagy darab hús sűrített énekét,
melyből sutyiban falni szoktak.*

*A félénk, szenilis kannibál
a csócselék előtt
saját kezét megcsókolja,
majd nyálat fröcsköl
erre a dísznó-arcra,
mely magát dédelgeti, nevet, himbálózik,*

rettenetesen himbálózik a kötélén.

CLAUDIU KOMARTIN (1983, Bukarest) a 2000-es évek román költőnemzedékének meghatározó tagja. Kötetei: Păpușarul și alte insomnii (A bábos és egyéb álmatlanságok, 2003), Circul domestic (Házicirkusz, 2005), Un anotimp în Berceni (Egy évad Berceni-ben, 2009), cobalt (kobalt, 2013). Kötetben és antológiában verseiből német, szerb és török nyelven is jelent meg fordítás. A Max Blecher kiadó és a Poesis Internațional irodalmi folyóirat alapítója és főszerkesztője.

(Jojó)

*ha
már
nem
lesz
több
költség
s
a haláltól*

jön
a
visszajáró

deszkák
rései
között
fogunk
csevegni
meg-
p u k k a n u n k
majd
a
nevetés-
től

s hagyni fogjuk a gépeket, hogy helyettünk sírjanak

kobalt

Alexandrának

*kobalt a nap mikor kipattan a testből s a zátony
felett ragyog
cserzett agyam melyre
idegen madarak szállnak az is kobalt
a megalkuvással és tehetetlenséggel szembeni ellenállás
mindig is kobalt volt
az éjszakai félelem amit el akartam
verni mint egy makacs állatot
kobalt
a kéz amivel egy folyton távolodó képernyőn írok
kobalt
hosszúkás szilárd izmaim mikor a szerelem
előtt boldog rémületben izzadnak
kobalt
a kialudt finom remegés is amit a vers
kelt bennem*

kobalt
édesanyám kései bocsánata kobalt
a tó ragyogó felületére hullott falevél
amiben barátom azt hitte nyugalomra lel
kobalt
a szükségérzet is kobalt volt
és még mindig az
s azon költők vén tisztasága is
akik felejthetetlen
vigasztaló verseket
tákolnak
apró egés világok ezek és
mind csupa boldogság
ott az emlékezet reményt jelent
és a sebek előre meggyógyulnak
olyan világok ahol senki nem árul el senkit
és előérzetük
kobalt
s mikor újra a szerelemről fogok beszélni
ne higgy egyetlen szavamnak sem
aznap majd kobalt-szemem
feltár
neked
mindent.

Próbáljuk meggyőzni az őrületet

*Az agyam engem szanaszéjjel ver,
a tiéd meg egy kósza marslakó,
élete célt a rizses húsban nyer.
Te, elvégre, húzódhatnál közelebb, mögém,*

*végleg ideköltözhetnél a vizek közé.
Útőreinkben a lámpaláz nyomban alábbhagy –
rémületünket hamarosan spaklival
együtt kapirgáljuk majd.*

*Próbáljuk meggyőzni az őrületet,
hogy a jól ismert ritmust tovább tartsa.
Egy nap arra ébredünk, hogy a tömeg
szánkat bélhúrral bevarrta.*

MIHÓK TAMÁS fordításai

MIHÓK TAMÁS (1991, Nagyvárad) költő és műfordító. A Nagyváradai Állami Egyetemen román–angol szakon végzett (BA és MA). Az ELTE BTK-n kétéves ösztöndíjban részesült cserediákként. Rendszeresen publikál a *Familia*, *Poesis International*, *Echinox*, *Vatra*, *Prăvălia Culturală* és *Itaca* (Dublin) folyóiratokban. Román nyelven írt kötetei: *Șantier în rai* (Tracus Arte, 2013) és *winrar de tot* (Tracus Arte, 2015).

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Fény és árnyék Molnár László József grafikaiban

Művészet

Molnár László nevét korán megismertem, még a kolozsvári Ion Andreescu főiskolán, amikor 1976-tól négy évig egyetemi tanulmányaimat folytattam. Diákéveim alatt vele nem találkozhattam, mivel ő már egy évvel korábban, 1975-ben kihelyezést nyert Bukarestbe, ellenben a nevét visszhangozta a grafika szak minden terme, akár az Elekes Károly, a Bittenbinder János vagy a középiskolás időkből jó barátaim, Ábrahám Jakab és Szilágyi Zoltán nevét – utóbbival a futballpályán lettünk barátok, és mit sem tudtam arról, hogy virtuózabb rajzoló, mint focista. Ők voltak tehát a nagy elődök, akiknek nyomdokain haladni szerettem volna, sok szaktársammal együtt. Nagyon örültem, ha az egyetemi archívumban láthattam néha valamelyikük sokszorosított eljárással készített metszetét. Ott jöttem rá, hogy tanáraim nem véletlenül beszéltek Laciról szuperlatívuszokban, ugyanis már szakmai pályafutásának kezdetén kiváló munkákat készített. Tanulmányi forrásai között jelentős szerepet kapott a Nica Ioachim oktatási stratégiájából következtethető program, jelesen az organikus és a geometrikus formák kontrasztjából adódó feszültségteremtés gyakorlata, ami láthatóan megérintette őt. Az általa készített stúdiumokat kedvenc tanára, Nica, iskolapéldának tekintette, metszeteit még ma is őrzi, hiszen gyakran emlegeti, hogy gyűjteményét néhány csodálatos Molnár László-alkotás gazdagítja.

Az egyik remek példa e korai munkákra az 1975-ből származó, három lapból álló sorozata. Elmondása szerint egyes technikával kivitelezett metszetein még az eredeti cím látszik: *Spațiu Mioritic I., II., III.* (*Mioritikus tér I., II., III.*), melyeket három lemezről nyomtatott, „első okkersárga, második kék és végül egy sötét vörösesbarna, van benne karc,

Molnár László József (1951, Nagyvárad) Munkácsy-díjas grafikusművész. Tanulmányait a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet képgrafika szakán fejezte be. 1980-tól Magyarországon él. 1998–2014 között az egri Eszterházy Károly Főiskola rajz tanszékének docense. Számos önálló kiállítása volt, nemzetközi kiállítások résztvevője, művei magyarországi és németországi közgyűjteményekben is megtalálhatók.

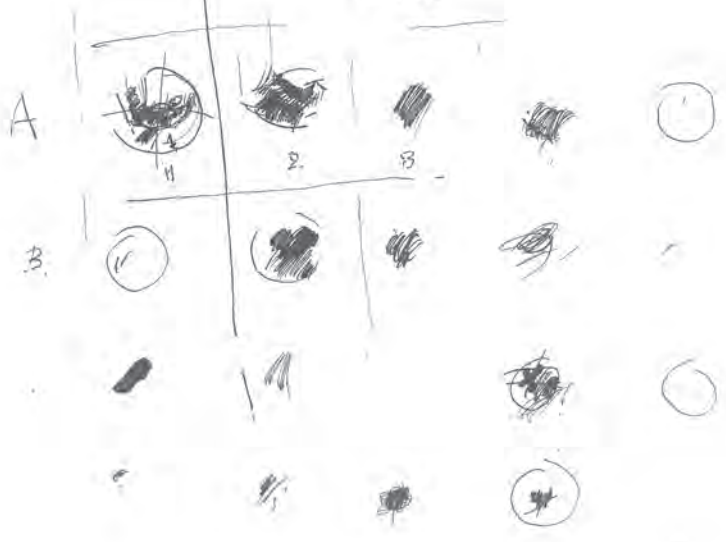

*Mioritikus tér I., II., 1975,
vegyes technika, 44 × 30 cm*

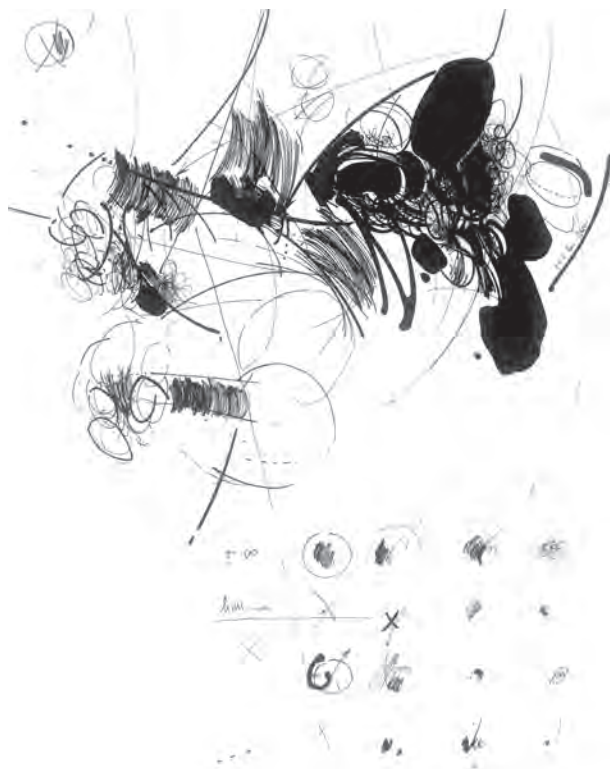
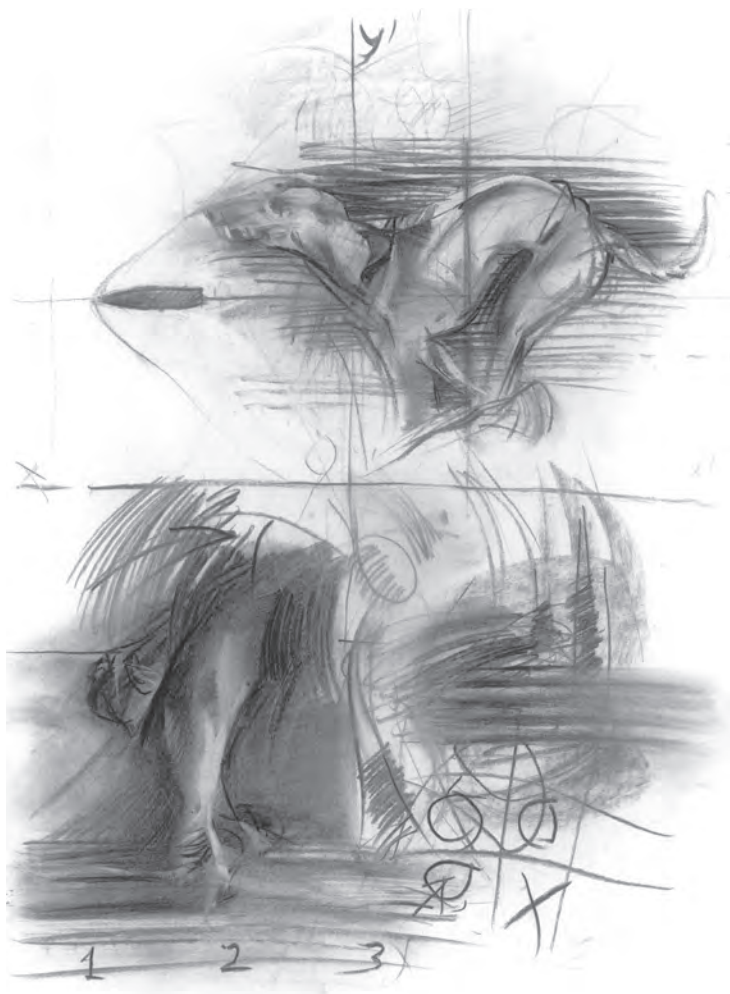
„Natiu nautic“ II / aquepak - aquebato / E d'A

100 x 100 / 1995

hidegtű, foltmaratás és borzolás”. Ezekben a metszetekben három Lucian Blaga által értelmezett „mioritikus teret” dolgozott fel, ahol megmaradt a dombokra utaló gravitációs elem és egyben az áhítattal báránnyelűket megidéző ég. Weöres Sándor szavait ide citálva: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”¹, ami Molnár Lászlónak is lehetne hitvallása, azaz Ég és Föld között isteni hitlétben élni. Ez a gondolati tisztaság egész eddigi életművében tetten érhető.

Későbbi alkotásaiban, melyek Bukarestben készültek ugyan – feltételezések szerint már a főiskolán –, identitásának keresése közben, inspiratív erővel hatott rá és parafrázálta korának egyik legnagyobb rajzoló mestere, a ma Párizsban élő szerb származású világhírű Vladimir Veličkovićot. A most elküldött reprodukciói

1. WEÖRES Sándor, Szembefordított tükrök, in *A teljesség felé*, Tericum Kiadó, Budapest, 1970. 8.

Rajz, 50 × 70 cm

Harmonikus osztás I.,
szénrajz, 70 × 50 cm

43

1+y, rajz, 50 × 70 cm

között találtam két dátum nélküli, elvonatkoztatott munkát, rajtuk a valóság utánzásának szinte semmi jelét sem leljük – egy emberi talp kivételével. A képet igen erősen dominálja a mozgás, melyet az organikus vonalvezetéssel szembeni egyenesek vektornyilainak kontrasztja még jobban felerősít.

További litográfiáiban a rajz mesteriségében igen jártas Molnár számára nem létezett nehéz feladat, hihetetlen könnyedséggel oldotta meg a legnagyobb kihívásokat is, melyek egyike a test, a kéz és a lábfej ábrázolásának rövidülése és azok bemozdult mozgásának interpretációja. Nem véletlen, hogy Molnár erősen vonzódott a fent említett dinamikus művészhez, ezt bizonyítja a *Mozdulat* című 1977-ben készített sorozata éppúgy, mint az 1978-as *A mozgás áltudományos líraisága I., II., III.* című kőrajza. Ezekben a nyomatokban, akár a Veličković rajzain, az élőlények mozgásának illúzióját fedezhetjük fel, melyet a szerb művész muybridge-i érdeklődéssel kutatót, az emberek mozdulatait azonos méretű filmkockákra bontva. A tanulmányokba beépítette a filmtekercs számozását, majd mindezeket kiegészítve vektornyilakkal, nyalábokkal utalt a korpuszok sebességére, mozgásirányára. A két mester közötti különbség elsősorban szemléletbeli: amíg Veličković mozgásábrázolásait lineáris folyamatszerűség jellemzi, addig Molnár László könyomatain a közép-re zárt kompozíciót az x, y koordinátatengelyekkel meghatározott központúság szervezettsége és a formák

*A mozgás áltudományos
líraisága I., 1978,
litográfia, 40 × 40 cm*

*Harmonikus osztás II.,
szénrajz, 70 × 50 cm*

nak a centrumból minden irányba való robbanásszerű dinamizmusa, olykor szétesése határozza meg. A Veličkoviéihoz hasonló testeket, kutyákat Molnárnál is felfedezünk, csak itt minden nyomaton – molnáros módon – a kép terében a nagyközéltől a mélység felé halad a mozgás. Lehet, hogy éppen Molnár Lászlónak köszönhetően váltak a '70-es években a Veličkovié rajzai inspirációs modellé a kolozsvári grafika szakon. Sokunk tanulmányainak kezdetén öröklődött át évről évre ez a hatás, annál is inkább, mivel az egyetemi könyvtárban hozzáférhettünk az *Opus* francia művészeti lapon keresztül, és összemérhettük elődeink tanulmányait a nyugati szemléletet tolmácsoló párizsi rajzoló világgal. Molnár László József akkori szándékai és vizuális problematikája még ma is korszerűnek hatnak, alkotásai az ő szavaival a „*megfoghatatlan időről, a bemozdult és ezért nehezen definiálható alakról, a szorongásról mint életérzésről*” szólnak, arra irányulnak.

A következő sorozatának témáját László Gyula valamelyik könyvéből vette, ebből születtek a *Sámánavatás* címmel készített víziószerű litográfiái. Motivációját a következő gondolat magyarázza: „ha eleve megnyúzzák az embert, majd bőrébe beleteszik a csontjait, egy-egy darabot a nemesebb szerveiből, máj, szív, vese és a többi, és még élni fog, akkor abból sámán, a törzs varázslója, illetve olyan valaki lesz, akinek hisznek, és aki majd kapcsolatot tud létesíteni a túlvilággal”. Ezekben a nyomatok-

ban még következetesen érezni lehet az előbbi mozgáskutatásainak kísérleteit. A Magyarországra való áttelepedés, 1980 után viszont szemléletváltás következik.

Személyesen csak 1990-ben találkoztam vele Vácott, a híres váci grafikateremhez közeli lakásában. A '70-es évekhez képest látványos vizuális fordulat történt, egy eddig ismeretlen arcát mutatta meg nekünk, a váradi 35-ös Műhely tagjai szűk csoportjának. Emlékszem, csodálattal szemléljük, hogy az elvonatkoztatott gesztusrajról fotószerű reprezentációra tért át. Radikális másságát így indokolja: „Magyarországon más életem kezdődött, más impulzusok értek, és elhatároztam, hogy csak olyan tárgyak lesznek a rajzaim témái,

*Beavatás IV., 1978, kőrajz,
50 × 70 cm*

*Harmonikus osztás II.,
szénrajz, 70 × 50 cm*

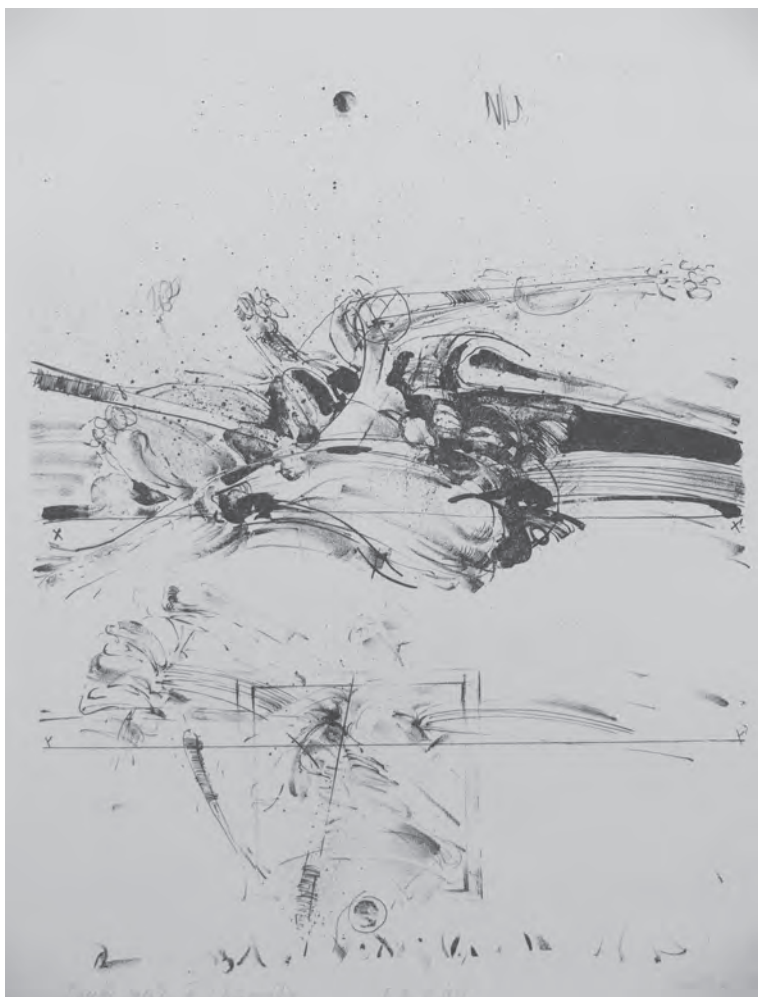
melyeket közvetlen környezetemben találok. Így van Flóra szappan, csirkeóljó, etető, hőszigetelő zsákocskák, ágykeret-darab és a többi egy olyan »elrendezésben«, amitől átértelmeződnek, átlényegülnek, sajátossá válnak. Környezetükből kiragadva valamiféle időtlenséget, kortalanságot sugallnak.» E fordulatról az 1976-os krakkói Grafikai Biennále nagydíjasa, Gérard Titus-Carmel jut eszembe, aki szintén ágakból és spárgákból összerakott tárgykompozícióit karctűvel és aquatintával fotószerűen kivitelezte, s ezért nemzetközi elismerésben részesítették; néhány évvel később, a '80-as évekbeli transzavantgárd szemlélet hatására, látásmódot váltott. Molnár majdnem azonos időpontban az ellenkezőjét követte el, egy expresszív gesztusművészetről mondhatni emblémaszerű hiperrealista kivitelezésre tért át, utolérve a mai újrealista festészeti hullámot. Sem most, sem azelőtt nem a trendeket követte, hanem az örökérvényűt.

Számomra a váltás olyannak tűnt, mint amikor a csont- és az izomrendszer ismerete után a rajzoló rátér a valóságfelszín tanulmányozására, vagy még találébb hasonlattal élve a belső feszültségek kivetítésének áramvonalai után, a mélyből felszínre törnek a vektorvonalak, és ezt követően beáll a csend, a dinamikus mozgásokat váltja a nyugalom, majd a tónusos megfogalmazás. A szemlélődés, a gyűjtögetés, a feltöltődés után egy másfajta kreatív tevékenység kezdődik: az alkotó nagyon lassan halad, részletről részletre, felületről felületre, amíg meg nem lesz a

1950

1950 (1950) 1950 1950

látvány valóságosságának fény-árnyéka. Kimondva úgy tűnik, mintha ez az elfoglaltság egyszerű feladat lenne, pedig egyáltalán nem az. Addig, amíg a gesztusok birodalmában leledzik a grafikus, összpontosított szintetikus képekben gondolkodik, de amikor rátér az analitikus látásmódra, a felületek varázsát mutatja meg, akkor általában nem az egészre, hanem az apró összetevőkre koncentrál. Tudom, a kétféle látásmóddal csak a nagyok voltak képesek megbirkózni, ilyen lehetett Leonardo, Dürer vagy a németalföldi mesterek. Igaz, hogy Vermeer idejében camera obscurát használtak, feketedoboz segítségével adták vissza azt, amit Molnár László szabad szemmel hónapokig tartó aprólékos ceruzarajzzal, részletes munkával képes megal-

*Dantei világ III., litográfia,
50 × 70 cm*

*Rajz LV, 2003, színes
ceruza, 70 × 50 cm*

kotni és szintetikusán a lap felső mezőjében megteremteni. Nem véletlenül írom a képességet, hiszen ehhez a varázslathoz egy különös képesség szükséges. Ahhoz, hogy a fotorealizmushoz köthető szemléletet meg tudja valósítani egy szerző, a tehetségen túl hatalmas önuralomra, megfigyelőképességre, kezűgyességre és mindenekelőtt hitre van szüksége, ami nem mellőzi a terapeutikus mechanizmusokat sem. Hiszen elsősorban önmagát nyugtató cselekvésről van szó. A hit pedig azért kell, mert nemcsak megfigyelési és kezűgyességi gyakorlatot művel a rajzoló, hanem hisz is a munkájában. Hisz abban, hogy amit készít, az fontos a nézők lelkének, a maradék szépérzőkűeknek, és meggyőződésében a természet egésze a zen hangjára változik. Sajnos a hajdani természet helyét az egyre nagyobb méreteket öltő fogyasztás melléktermékei, a hulladéklerakatok tornyosuló szeme- te veszi át, ami már dominálja a nagyvárosok környezetét. Molnár újabb grafikáinak egyik olvasatát Lóska Lajos művészettörténész fogalmazta meg: „mikroszkopikus részlete- sséggel ábrázol”, amin keresztül „emléket állít a pusztuló természetnek”². Olvasatom szerint rajzai gondolatok továbbítására alkalmas képírások, a „mágus” vizuális ábécéje; amint az ősi kavicsok, ágak, tollak, csontdara- bok csoportosítása létrehozta az írást, így született meg a kép is.

2. Lóska Lajos, *Karctű és monitor. A magyar sokszorosított grafika 1945–2010*, Budapest, 2013. 130.

Tévés újságírók egyszer megkérdezték Molnártól, hogy miért rajzol jelentéktelen dolgokat, kacatokat. Válasza, pontatlanul idézve, a következő volt: a 21. századig már mindent megrajzoltak, számára csak egy maradt, hogy a festmény mögötti kifeszítőráma részleteit, a festővászon hátát rajzolja meg, azt, ami valamikor növényi eredetű volt. Minden hordozófelület egykor szerves anyagból készült: kenderből, lenből, papiruszból. Amit ő rajzol tehát, nem más, mint a szerves anyagok hulladéka, a szemét, ami megmarad a felhasználásuk után,

egy csipetnyi cérnaszál, zsineg, egy-egy faág, kagylók, elszáradt falevelek, fűszálak, rongyok, összegyűrt papír és gézdarabok, még a műanyag hálók vagy tasakdarabok is beleférnek az organikus csodálatos szemét „csend-életébe”. Ami ezeken kívül marad, az mindennek fehér alapon látható fénye és árnyéka.

Rajz XIII., 1984, 50 × 70 cm

Kompozíció 10., 50 × 70 cm

Kőrajz V., 1991, 50 × 70 cm

Handwritten text, possibly a date or location: "1892 v. (Lomentil)"

Handwritten text, possibly a number: "114"

Handwritten text, possibly a date or location: "1892 v. (Lomentil)"

Rajz LVI., 2006, színes ceruza, 70 × 50 cm

Rajz LVII., 2010–2011, színes ceruza, 70 × 50 cm

FLEISZ KATALIN

A szerelem ideje

Esszé

Almási Miklós 2012-ben megjelent kötetében nem kevesebbet állít, mint hogy a szerelem korunk keretei között ellehetetlenült.¹ Ami többek között azért is tűnhet meglepő állításnak, mert épp korunk az – hála az internetnek –, amikor a romantikus filmek hihetetlen bőségéből válogathatunk, a bevásárlóközpontokban, tömegközlekedési járművekben, irodákban divatos zene szól – és persze miről másról, mint a szerelemről. Ezen túlmenően ma már nem élnek a korábbi századokban dívó társadalmi kötöttségek: szabadon szeretgetünk, és a saját választásaink alapján házasodhatunk.

Maga a téma kényes, sikamlós. Akárhogy is érvelünk a szerelem lehetetlensége mellett vagy ellen, könnyen a dilettantizmus vádjával találjuk szembe magunkat. Mert hát mi is a szerelem? Hogyan lehetne egy értekező esszé műfajához méltóan meghatározni? És akkor miről is állítjuk, hogy veszélybe került? És még ha meg is állapítanánk, hogy miről beszélünk, akkor is kétséges a tétje egy ilyen kérdésfelvetésnek: vérszegény lamentálásnak tűnhetne, szegény humanista utolsó erőltlen próbálkozásának, hogy a kor áramlatai ellenében hallassa a hangját.

Almási könyvében jól alátámasztott érvek szólnak állítása mellett. A szerelmesnek már önmagában sincs könnyű dolga, mivel a szerelem magát a lehetetlent kísérti. Míg tükrös struktúrája az énnel a másikban való feloldódását keresi, szembe találja magát egyfelől az én elvesztésének félelmével, másfelől a másik birtoklásának, legyőzésének ösztönével. Ezenfelül napjainkban a bátor szerelmesnek meg kell küzdenie az individualizmus, a „valósíts meg önmagad” mindenhonnan kiabáló szlogenjével. Amihez még hozzájárul a magánszférának, a személyiség titkának a mindenféle elektro-nykus kütyüknek, közösségi oldalaknak betudható leszűkülé-

FLEISZ KATALIN (1978, Nagykaroly) irodalomtörténész. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, könyvkritikát és rövidprózát publikál.

se. Utóbbi jelenségnek csak egyik oldala a megfigyelve levés, valamint az, hogy az egyén önként tárja fel, minden – még néhány évtizede magánügynek számító – életeseeményeit. A másik, talán még súlyosabb hatása az időtudat megváltozása. Mert hát igaza van Almásinak abban, hogy a mindig kéznél levő okostelefonok pityegése mellett nem lehet elidőzni a másik jelenlétében.

A továbbiakban épp erről az elidőzésről szeretnék szólni – amellyel talán sikerül is közelíteni ahhoz a homályos valamihez, amit szerelemnek nevezünk. Mert hát, ahogy a szerző is kiemeli, a szerelemnek saját ideje van: az álom, a pillanat, vágy, a remény

1. Almási Miklós, *A szerelem lehetetlensége*, Kalligram, Pozsony, 2012.

virtuális ideje. Azaz nem a mérhető időben él, nem is az időben talán. Ez azt is jelenti, hogy a mérhető idővel, a mindennapok idejével szemben szükségszerűen alul kell maradnia.

Ha mármost a szerelmet az idő felől próbáljuk meg valahogy megfogni, a szövegek közvetítő csatornához kell folyamodnunk. Idő, elidőzés, virtuális idő kapcsán egy klasszikussá érett-porosodott műalkotás lehet beszédes, méghozzá Puskin *Anyegin* című verses regénye. A választás mélységesen szubjektív, lehetne választani mást is, mert – szerencsére – az irodalomban a bőség zavarával találjuk szembe magunkat. Az *Anyegin* tehát olvasatunkban a szerelem egy lehetséges értelmezése, és mint ilyen párbeszédbe állítható Almási könyvének kérdésfelvetésével.

Zárójelben meg kell jegyeznünk, hogy az európai romantika egyik reprezentatív szövegeként – habár kötelező olvasmány listákon középiskolákban és egyetemeken mindenütt szerepel – mára már egyre inkább csak egyfajta muzeális tárgyként van jelen. Távolról, az elválasztó zsinóron túlról csodáljuk, de megérinteni, kitapogatni, néhány értő „romantikus lelket” vagy elkötelezett irodalomtudóst leszámítva, talán nem is igen akarjuk. Igen, megkockáztathatjuk: a Tatjana és Anyegin históriájában megvalósuló esztétizáló szerelemkép, ha úgy tetszik, szerelemfilozófia az, amivel már egyre kevésbé tudunk azonosulni. Az azonosulást itt ne tévesszük össze a naiv másolással; nem az a célunk, hogy Krúdy hőseihez hasonlóan a mindennapi életet az irodalom mintájára éljük. Holdkóros, leveleket írogató szerelmesként. Viszont az irodalomban, tükröző funkciója révén, mégiscsak megvalósul, formát nyer valami, méghozzá egy olyan lényegiség, ami a mindennapok rohanásában nem vagy csak elmosódottan tud megmutatkozni. Ugyanígy a szerelemről, erről az elkoptatott, agyonhasznált, a giccs veszélyének minduntalan kitett valamiről is képes *tapasztalatot* nyújtani. Hogy aztán ezzel a tapasztalattal mit kezdünk, az kinek-kinek a saját választása.

Várakozás

Ha a szerelmet tükröződő struktúraként gondoljuk el, amikor is a másik az én megpillantásának lehetősége, döntő jelentőségű a pillanat történése. A felismerés, hogy ő

az (vagy én magam vagyok ő). Ez a pillanat mintha a semmiből jönne, nem lehet felkészülni rá, csak váratlanul letaglóz, mégsem annyira a semmiből jön, mint ahogy tűnik. A szerelembe esés pillanata bár kiválik a mindennapi időből, mégis megelőzi egy mindennapok idejét felülíró idő: a várakozásé. Egy olyan várakozásé, amikor nem tudjuk, hogy minek is kellene elérkeznie. Anyeginnek még se híre, se hamva, viszont Tatjana egy saját időben él: „mereng”, „*Vidéki életét varázsa / Álmokkal szépítette meg*”², mindezen állóképszerűség viszont a szövegek dinamikus struktúrájához szokott olvasónak valamire való várakozásként tűnik fel. Az olvasó ugyanis többet lát, mint a szövegbe bezárt hősök. Amíg Tatjana a természet minden rezdülésére azonnal rezonálva egy saját bejáratú boldogságot teremt magának, addig az olvasó tudja, hogy ez az idill csak előkészítése valaminek. Tehát Tatjana várakozása csakis az olvasó nézőpontjából várakozás valami meghatározatlanra, amit csakhamar egy kimozdulásnak kell követnie. Ez a kimozdulás a szövegben előrehaladva meg is történik. Ugyanis még Tatjana feltűnése előtt megismerjük Olgát, Tatjana húgát, akinek komoly kérője van: Lenszkij, ami viszont felhívás is Tatjana számára, hogy neki is elérkezett az ideje (még inkább, mint

2. Az esszében szereplő idézetek Áprily Lajos fordításai. Puskin, *Anyegin*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

húgának, hiszen idősebb), hogy kérőket fogadjon. Csak-hogy már Tatjana bemutatásakor – amikor az elbeszélő már nevére is azt állítja, hogy régies, múltzagú – az olvasót elfogja a baljóslat érzése, amikor ezt olvassa: *„Túvel nem volt egy percre dolga, / Dobráma vásznához hajolva / Kényes keze nem hímezett / Selyemmel cifra díszeket. / Babás kislányban jó előjel / A sok mamás parancsadás: / Játékkal formáló hatás, / Illemtudássá nő idővel; / Azzal, mit anyja mond neki, / Babuskáját dédelgeti.”*

Hősnőnkben tehát nincs meg a *reális* jövő felé tendáló még csak tudattalan igyekezet sem. Még csak játékkal sem készül a nők hagyományos, mindenkire érvényes sorsának betöltése felé. Tatjana számára egyetlen jövő felé irányuló haladás van: a várakozás. Ami Anyegin előtt testetlen, Anyegin végzetes tette utáni elutazását követően konkrétan rá irányuló. Utóbbi viszont szintén meghatározatlan várás-ként van bemutatva: *„Fiatál keble rég epedve / Hordozta gyötrő vágyait, / S várt, várt a lelke... valakit”.*

A „*valaki*” – bár az olvasó tudja, hogy Anyeginről van szó – lehet hatáskeltő szerzői fogás, lehet mágikus célú névkerülés, mint ahogy az istenek nevét sem mondták ki a régi kultúrákban, de lehet magát a várakozást aláhúzó szó is. Mert ha nem tudjuk, pontosan kit is várunk (bár Anyegint, de mégsem mondjuk ki a nevét), akkor maga a várakozás lesz kiemelt, a cél elérésének kétsége.

Elkésettség – aszimmetria

Anyegin Tatjana tükörképe. Ami elsőre meglepő, látva személyiségük különbözőségeit. Tatjana még előtte van mindennek, alkatának befogadó lényegével még mindenféle sors *előtt* áll, Anyegin viszont a korabeli pétervári nemesség elkényeztetett, aranyifjú életét élve, mindent megunva, megcsömörlötten az *utániség* képviselője. A 19. században divatként is dívó *spleent*, életuntságot talán a mai szintén divatos *burn out*, vagyis a kiégettség szindrómával lehetne összefüggésbe hozni – habár a kettő nem ugyanaz. A kiégés a hajszás munka, a túlzott igénybevétel következménye, Anyegin, habár mindenütt ott van, nem vesz részt igazán semmiben. Kiábrándult néző csupán.

A tükörkép viszont nem jelent összeolvadást, azonosságot – amire pedig a szerelmes vágyakozik. Nem kettőz meg valóságosan, csak képet ad, a kép *másikját* rólam. Fordított kép. Csak a tükörképben látom, ismerem fel magamat, de sohasem úgy, ahogy a körülöttem élő, mozgó emberek látnak. Viszont csakis a tükörképre vagyok utalva, ugyanis az megmutatja a magam számára, amit nem láthatok. Éspedig a legfontosabbat: az arcot és a tekintetet.

Az elbeszélő, aki eleven személyként, önmagát is beleszővi a történetbe, nem ítéli el egyértelműen Anyegint, sőt szimpátiát, megértést is mutat irányába. (Az elbeszélő maga is egy lehet az Anyegin-félék közül.) Anyegin valamikor maga is érzett és gondolkozott, kiábrándulása mélyén valós sebek húzódnak. *„Ki élt s gondolkozott, az embert / Lelkében mélyen megveti; / Ki érezett, azt multja felvert / Kísértete kerülgeti, / Nem rabja többé bűvöletnek: / Bűnbánatnak s emlékezetnek / Kígyója marja szüntelen. / S ez néha nem érdektelen / Fűszert vegyít a párbeszédbe.”*

Habár az elbeszélő szimpátiájából részesül Tatjana is, azonban meghagy egy kis rést, ahonnan hősnőnk gyenge, sebezhető oldalára is rápillanthatunk. Az emberkerülést, a magány keresését ugyanis csak a hajszál választja el a démonoknak – ma már úgy mondjuk, tudattalannak – való kiszolgáltatottságtól. A magányos Tatjana sokkal közelebb áll saját tudattalánjához, mint a viruló, csacsogó, felszínes Olga. Mert hát

miért is retten meg minden kis zajra a naphosszat az ablakmélyedésben üldögélve? Minden bizonnyal, mert démonjai megjelenésétől tart – rémregényeinek, álmainak szörnyalakjaitól.

Anyegin megérkezik, Tatjánában megtörténik a felismerés, és ezzel egy új időszámítás kezdődik. „*Órája üt és szeret Tatjana. / A földbe hullt mag is kikel, / Ha a tavasz reá lehel.*” Anyegin tekintete viszont itt még nem ismeri fel Tatjánát. Anyegin így hősnőnk számára megmarad pusztán képnek, akit bár felismer (*ő az – én magam vagyok ő*), de nem olvadhat eggyé vele. Anyegin ekkor már Tatjana tükörképe, azonban a másik részről a lány csak egy kedves rajongó. Aztán amikor Anyegin pillantja meg immár nagyvilági hölgyként, ráismerve, hogy ő az, már Tatjana utasítja el, és most hősnőnk marad egyedül a képpel. Nagyon fontos, hogy miért épp akkor, abban a számára ismerős közegben, nagyvilági hölgyként ismeri fel Tatjánát. (Azaz történik meg a szerelmes pillantás.) Egyrészt mert a felismeréshez közvetítők kellene: rajongók, társadalmi megbecsülés, elismertség. („*Mutassátok meg, kit szeressek*” – mondja Roland Barthes.³) Kell a csomagolás, a keret is, nemcsak a kép. (Tatjana számára a csomagolás egyet jelent olvasmányélményeivel.) Másrészt ekkor már Tatjana kerül Anyegin helyzetébe – nagyvilági körökben otthonosan forog, de ugyanolyan kiábrándult – szükségszerű tehát a szerelemben esés (*ő az – én magam vagyok ő*), ám a reális, előrehaladó időt annak történéseivel együtt nem lehet átlépni, visszafordítani.

Tatjana és Anyegin számára csakis a tükörképek marad. Ugyan mindent kihoznak ebből a képiségből, amit csak lehet, emlékezéssel, álommal, levéllel, reménykedéssel, de kilépni a képből nem tudnak.

A felvezetésben Almási Miklós könyvének kérdésfelvetéséből indultuk ki, de végül már el is kell kanyarodjunk a lehetetlen-e a szerelem – legalábbis napjainkban – kérdéskörétől. Anyegin és az európai irodalom szerelmespárjainak sorsát

látva a kérdés inkább az, miért a boldogtalan szerelmesek vannak többségben. Nádas Péter találó megfogalmazása szerint az európai irodalom szerelmi történetei láttán valójában el kéne mennie a kedvünknek attól, hogy szerelmesek legyünk.⁴ És valóban, miért mindig a boldogtalan szerelmesek a mintaadó hősök? Hol vannak a boldog, beérkezett szerelemről szóló művek? Nádas egyik válasza erre a „test nyelvének” és a társadalom elsajátított nyelvének kettősségében, meg nem felelésében keresendő. A testnek nincs nyelve, illetve egy olyan sajátos nyelve van, amely nincs összhangban a „mentális kultúra” (Nádas így nevezi) ránk hagyományozott, kötelezően előírt nyelvével.

Bármilyen, számunkra érvényes választ is találjunk, az irodalom a valóságot keresve, ezzel a valósággal és a valóság szomorúságával – szerencsére – nem hagy magunkra. (Valóságban nem köznapi realitásokat értünk.) Sőt, titokban a valóság ellen játszik, amikor képekkel vigasztal. Ha a szerelem már el is múlt, a múzsa eljön...

3. Roland Barthes, *Beszédteredékek a szerelemről*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1997.

4. Nádas Péter, *Az égi és a földi szerelemről*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

LÁSZLÓ GYOPÁR

Wes Anderson & Friends

Létezik Amerikában egy olyan különleges filmrendező, akinek vizuális stílusa olyannyira meghatározó, hogy egyetlen kockáról azonnal felismerhetők alkotásai. Wes Anderson „ujjlenyomata” színes, némileg nosztalgikus és rendíthetetlenül precíz. Különc atmoszférájú filmjei megosztják mind a nézőket, mind a kritikusokat.

Eleinte csak a kritikusok tetszését nyerte el, csupán harmadik filmje, a 2001-es *Tenenbaum, a háziátok* hozott bevételt a mozik jegypénztáránál is. (Ez már Oscar-jelölést is kapott.) Kevésbé sikeres, ám nem kevésbé „Wes-es” alkotások öregbítették hírnevét, mint az *Édes vízi élet* (2004), az *Utazás Dardsilingbe* (2007); majd 2009-ben óriási türelemről tanúbizonyságot téve, megrendezett egy stop-motion animációs filmet is Roald Dahl meseregényéből, *A fantasztikus Róka úrból*. Wes a 2014-es *A Grand Budapest Hotel*tel érkezett el karrierje csúcsára, hisz a film sikert aratott mind a kritikusok, mind a nézők soraiban, 175 millió dollár bevételt hozván. Mondhatnánk, első filmjétől, az 1996-os *Petárdától* kezdve húsz év kellett, amíg a nézők hozzászórtak, lenyelték és megemésztették, mi több, végre elkezdtek nagyon is élvezni ezeket a fölöttébb furcsa stílusú filmeket.

Másik jellegzetessége ennek a csodabogár rendezőnek, hogy majdnem mindegyik filmjében ugyanazokkal az arcokkal találjuk szembe magunkat: Bill Murray, Owen Wilson, Anjelica Huston, Jason Schwartzman színészek rendszeres vendégei a „Wes-show-knak”. Anderson bevallottan mindig a barátaival dolgozik. Másrészt pedig, mint egyik interjújában észrevételezi: a filmjeiben szereplő karakterek tulajdonképpen lazán átjárhatnának a filmek közt – a szereplők ennyire felismerhetően az ő agyszüleményei. És épp ezért azzal is megfricskálták már az eddig nyolc filmet jegyző

LÁSZLÓ GYOPÁR (1981, Székelykeresztúr). Képzőművészeti, majd angol tanulmányokat folytatott. Nagyváradon fordítóként és szerkesztőként dolgozott. Bár szakmán kívül helyezkedett el, időnként ír még (főleg filmes) cikkeket egy erdélyi hírportálnak.

agytrósztt direktort, hogy újra meg újra ugyanazt a filmet készíti.

Furcsa univerzumának erőteljes lenyomatát használja ki egy általa készített John McCain kampányvideóban, amelyben sorjában feltűnnek a jellegzetes Wes-alakok, miközben a háttérben felcsendül a Jacques Cousteau kultikus figurájára mintázott Zissou kapitány himnusza, a *Life on Mars* (David Bowie). Ezzel az „ecsetvonással” McCain-t önmaga gyengeségeit bevállaló, hús-vér antihőssé avatja. Hisz ez teszi olyan ennivalóan szimpatikussá Wes bábuít, akiket bevállása szerint mind valamilyen létező személyről mintázott, vagy létező személyek kombinációjáról.

Na de milyenek ezek a karakterek? Szinte kivétel nélkül groteszkül bájos karikatúrák, furcsa antikvitások, a társadalom egzotikus különcei, köztük néhány betokosodott balfácánnal. Anderson kényszeres műgonddal és irgalmatlan perfekcionizmussal rajzolja meg őket. És rengeteg szeretettel. Ezért van talán, hogy valahogy nekünk is szeretnünk kell az egykori hírnevébe giccsesedett hajóskapitányt (*Édes vízi élet*), a feloldozásra vágyó, komolytalan életű családapát (*Tenenbaum, a háziátok*) és társait.

Csoda hát, ha Wes filmjeinek kőkemény rajongói az úgynevezett „outsiderek”? (Magyarán: aszociális egyének.) Vagy másképpen – mint megjegyzi – olyan emberek, akik kedvelik a furcsa embereket, vagy olyanok, akik furcsának tartanak másokat.

Történetei az általuk kedvelt, általában lecsúszott elit elkülönített kis világába vezérelnek, ahol – mint egyik kritikusa mondja – soha nem tudjuk igazán, mi fog történni, és nem minden, ami történik, kellemes. Példa erre Richie, az egyik Tenenbaum fiú reakciója, aki, mivel régóta szerelmes örökbefogadott testvérébe, Margot-ba, annak promiszkuus múltjáról tudomást szerezve, felmegy a fürdőbe, leborotválja haját és szakállát, majd csendesesen felvágja az ereit.

Ezért is lehet hát, hogy Mick LaSalle, a *San Francisco Chronicle* újságírója „depresszív komédiaként” méltatja a filmet. Célzás ez arra a nehezen érthető humorra, amelyet Wes produkál: abszurdummal és iróniával van átítatva, na meg egy jó adag meglepő bájjal. Furcsa egyveleg ez, amely esetleges ellenszenvre is okot adhat: első filmje bemutatásakor 85 ember állt fel és ment ki a vetítőteremből...

Ám ennek a különös humornak meg a gazdag részletekkel ábrázolt színes világnak is köszönhető, hogy Wes filmjeit többször is meg lehet (és érdemes) nézni. Már csak azért is, mert a kezdeti szemöldökráncolásból másodjára könnyen lehet felszabadult kacaj és ingyenc filmélmény.

Egy megWesekedett rajongó írását olvashatták.

PÉTER I. ZOLTÁN

Példás palotafelújítás Váradon

Társadalom

Az utóbbi évtizedben nagyon elhanyagolt állapotba került a nagyváradai igazságügyi palota. Rossz volt nézni a több mint százéves épületet a málladozó vakolatával, részben védőhá-lóval borítva. De aztán a szakminisztérium pénzt adott a beruházásra, akadtak a műemlékvédelmi előírásokat mara-déktalanul tiszteletben tartó tervezők, kivitelezők is, így 2016 tavaszára eredeti szépségében pompázhatott újra az igazságügyi palota. Sőt, akár azt is mondhatjuk, hogy a mai generáció sohasem láthatta ilyen szépnek, hiszen nagyon régen újították fel külsőleg. A belsőről már ne is beszéljünk, hogy mennyire lelakták, mióta a rendszerváltás után visz-szaköltözhettek az igazságügyi intézmények.

A Boros László által irányított felújítás során külsőleg tiszte-letben tartották az eredeti terveket, az elenyészett ablako-kat hitelesen pótolták a régiek alapján, a homlokzaton levő díszes bejárati kaput példásan restaurálták, a főhomlokza-ton levő négy allegorikus szoborból hármat restauráltak, a negyedik már olyan állapotban volt, hogy azon már nem lehetett segíteni, ezért a régi alapján újrakészítették. A to-vábbi részletekben és a palota egészében is a legfontosabb követelmény a hitelesség volt.

Belsőleg is ugyanez volt az alapelv, semmit sem változtat-tak, csak megújítottak, illetve felújították az összes épületgé-pészeti berendezést. Külön említést érdemel a díszterem fel-újítása: ennek során felszínre kerültek az eredeti freskók, s restaurálva az eredeti állapotokat tükrözhetik. Liftházat úgy létesítettek az egyik világítóaknában, hogy azzal ne sértsék az eredeti belső képét. Mivel szükség volt újabb ter-mekre is, ezeket a belső udvar mélyén alakították ki, bejá-rással a megnagyobbított, korszerűsített pincéből, nem ront-va ezzel az eredeti állapotokat.

PÉTER I. ZOLTÁN Podma-niczky-díjas helytörté-nész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem mű-emlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti köny-ve jelent meg.

Végeredményben a helyi igazságszol-gáltatás összes lépcsőfoka helyet kap-hatott a 21. századnak megfelelően megújított, korszerűsített palotában.

A Frimont család palotája

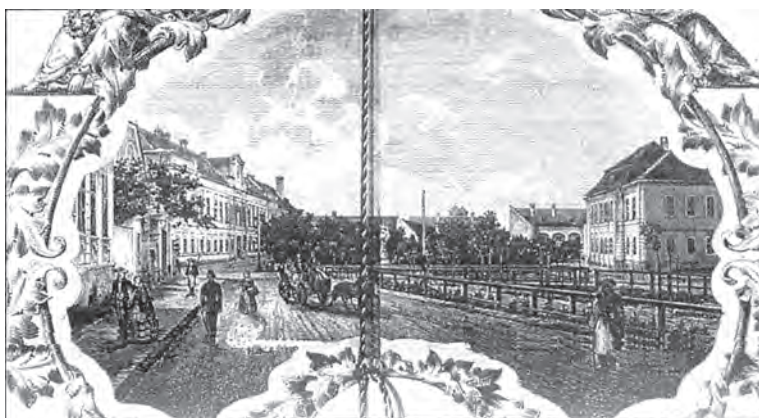
A mai igazságügyi palota helyén a 19. században még a Frimont család emeletes palotája állt. Valamikor 1821 után építhette gróf Frimont János a palotáját, bár az is lehet, hogy csak megvásárolta a már meglévő épít-ményt. Az Alsó-Lotaringiából származó Frimont János gróf ugyanis 1821-ben még Nápoly felszabadítója-ként jeleskedett a harcokban – ami-ért a szicíliai király egyenesen

antradoccói herceggé nevezte ki. Frimont generális a vitézségéért és katonai érdemeiért Bihar megyében hat községet kapott, köztük Palotát, ahol monumentális katolikus templomot is építtetett. Halála után, 1837-ben minden vagyonát két gyermeke örökölte. Fia egy balesetben meghalt. Lánya, a Bécsben élő gróf Frimont Theodora özv. Lónyay Andorné a család utolsó sarjaként, 1868. január 22-én a váradi palotát 50 ezer forintért eladta „Biharmegye közönségének”. Ezt követően az állam a megyétől bérelte törvényszék részére az épületet. A század vége felé a palota már nem felelt meg a törvényszék igényeinek, ezért egy új igazságügyi palota építését határozták el.

Az új igazságügyi palota

A belügyminiszter 1896 januárjában hagyta jóvá a Frimont-palota lebontását, miután a kincstár 40 ezer forintért megvásárolta az ingatlant a megyétől. A törvényszék az új palota felépültéig a Szent László téri egykori püspöki lakba költözött.

Az új igazságügyi palota tervét Kiss István (1857–1902) műegyetemi magántanár készítette, aki 1875-től a budapesti műegyetemen tanult, és 1880-ban, Magyarországon elsőként szerzett építész oklevelet. 1876–1880 között a budapesti, IV. kerületi főreáliskolában tanított, majd a műegyetemen tanársegéd, 1885-től magántanár lett. A 19. század második felében sokat foglalkoztatták. Ebben az időben már az igazságügyi paloták tervezésére szakosodott. Ő tervezte a nagy-

Az illusztráció jobb oldalán az egykori egyemeletes Frimont-palota látható

váradi igazságügyi palota mellett a komáromi, a kalocsai és a miskolci törvényszék épületét is, de az ő nevét dicséri a marosvásárhelyi Székelyföldi Iparmúzeum épülete, a mosonmagyaróvári, valamint a veszprémi megyeháza is.

A váradi igazságügyi palota kivitelezésére kiírt árlejtésre 39 ajánlat érkezett, végül mint legelőnyösebb ajánlattevő Schiffer Miksa mérnök kapott megbízást. A régi épületet 1897 márciusában kezdték bontani.

Az egykori Frimont-palota épületének vonalától hat méterrel beljebb építkeztek, kiegyenesítve ezzel a Széchenyi tér északi frontját. A helyi sajtó május végén már arról számolt be, hogy az építkezéssel az első emeletig jutottak, ugyanis három váltásban, még éjjel is dolgoztak. Augusztus 7-én megtarthatták a bokrétaünnepélyt is, ugyanezen hónap derekától már csak a belső munkálatok maradtak hátra.

Az igazságügyi palota lépcsőházában egy másfél méter magas gránit emléktáblát is elhelyeztek 1899 május havában az alábbi szöveggel: „Épült 1897–1899-ben / I. Ferencz József / Ő Császári és Apostoli Kir. Felségének / Uralkodása alatt / Báró Bánffy Dezső / m. kir. miniszterelnök és / Erdélyi Sándor / m. kir. igazságügyminiszter / működése idejében. / Tervezte Kiss István műépítész / Műegyetemi magántanár. / Építette Schiffer Miksa mérnök”. Az emléktábla az impériumváltás után eltűnt a lépcsőházból, a mostani felújítás során hiába keresték...

A törvényszék hivatalai 1898 szeptemberében költöztek be az új épületbe. Hivatalosan csak 1899 januárjában vették át, de az áprilusra tervezett megnyitóünnepély elmaradt. Ennek oka máig sem ismeretes. Az ellenben tény, hogy a gyors építkezés, a figyelmetlen anyagválasztás ártott a minőségnek.

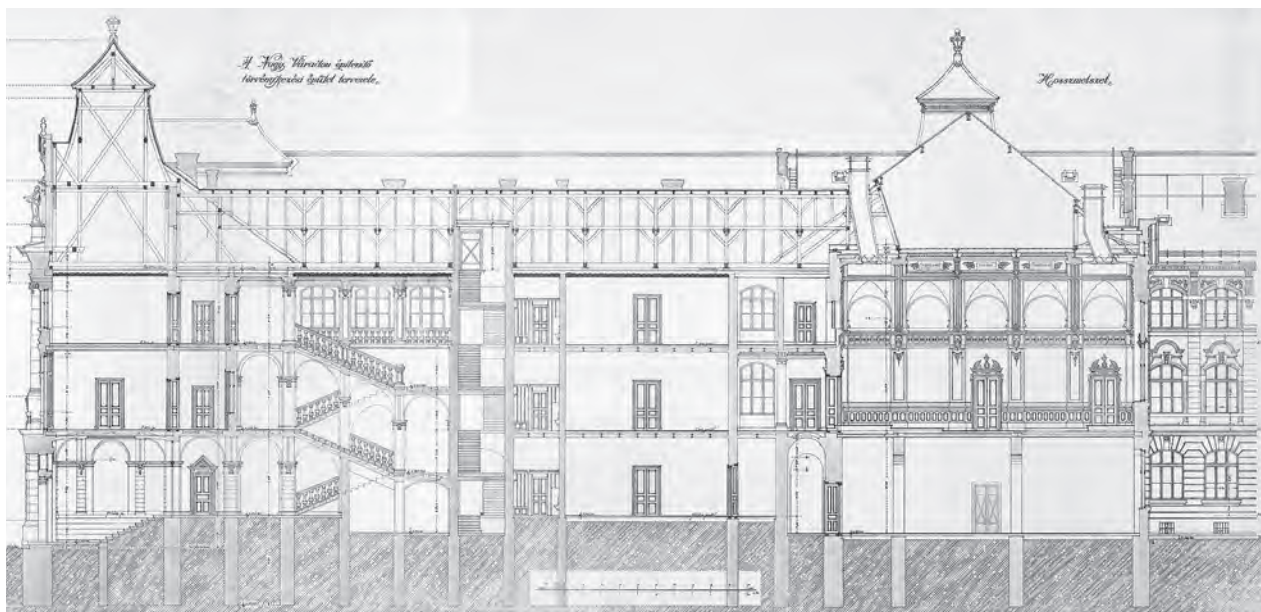
Alig három év elteltével a második emeleten több helyen leszakadt a mennyezet. A rendőrség és az államépítészeti hivatal ellenőrzése nyomán 23 helyiséget azonnal kiürítettek. A vizsgálat szerint elgombásodott fagerendák okozták a bajt.

A *Tiszántúl* napilap 1901. július 24-i száma szerint „a törvényszéki palota kijavítása iránt már intézkedtek, s mivel bebizonyult, hogy nemcsak a felhasznált anyag, de a rendszer is rossz volt, egészen új módon javítják ki az épületet. A fagerendák helyett vassínek közé téglá boltozatot [ún. *poroszsiüveg boltozatot*] készítenek. A javítási munkálatoknak október 15-ig teljesen kell lenni. Az új rendszer a tűz ellen is biztosabb lesz.”

A felújítás során az eredeti tervrajzokhoz igazodtak

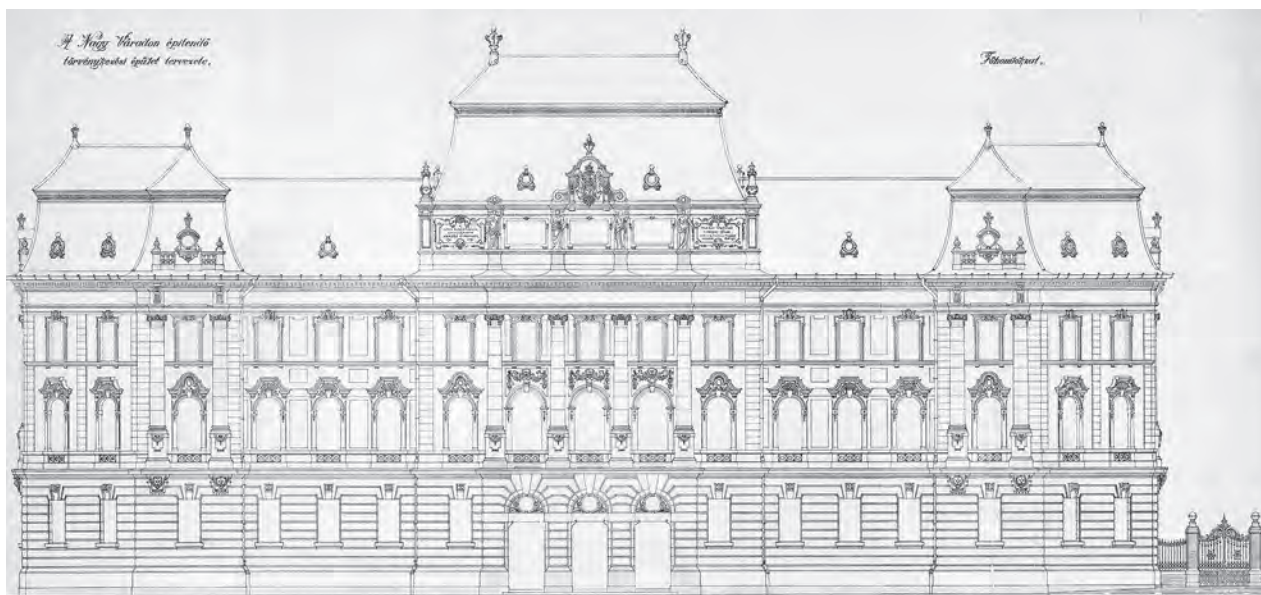
Az eklektikus stílusú palota legdíszesebb része az emeleket átfogó, jón fejezetű féloszloprenddel függőlegesen tagolt középrizalit. A koronázópárkány feletti vakkeretes attika elé az igazságszolgáltatás cinklemezből készített négy allegorikus szobrát állították, melyek az igazságot, a jogvédelmet, a büntetést és az ítéletet ábrázolják.

A szobrokat Jankovits Gyula jeles fővárosi szobrászművész készítette, aki az Országház számára is mintázott több domborművet. Az ő tehetségét dicséri Jókai Mór mellszobra a Svábhegyen (1906), de legkiemelkedőbb alkotásának a fővárosi Szent Gellért-szobrot tartják, melyet 1902-ben állítottak fel.

Az épület földszintje rusztikaszerű vakolatot kapott, ablakai zárkóval díszített egyenes lezárásúak. A második emelet szegmensíves ablakainál is zárkóvet alkalmaztak. Az első emelet ablakai nagyobb méretű, díszes szemöldökű félkör-ívesek.

A középrizalítot, valamint a sarokrizalítokat is manzárdtető fedi. A sarokokon alkalmazott armírozás, akár az oroszlánfejet formázó gyámkő, az emeleti ablakok köténydíszei vagy a

A palota Törvényszék utcai mellékhomlokzati rajza

A palota főhomlokzata Kiss István tervecsomagjából

*A példásan felújított
igazságügyi palota
napjainkban*

pilaszterfejezetek az eklektikában gyakran használt vakolati díszítőelemek.

Az előcsarnokba három nagy félköríves ajtón lehet bejutni. Kiss István műegyetemi tanár itt is alkalmazta a bírósági épületekben szokásos oszlopcsarnokos lépcsőfeljárót. A belső elrendezés tipológiai rendszerét a törvénykezést szolgáló egységes szemlélet jellemzi. A két utcára és egy sikátorra, valamint a térre néző palota két belső udvart zár közre.

Végezetül megállapítható: a 19. század legvégén emelt, mára felújított igazságügyi palota még hangsúlyosabban hirdeti a tervező szakmai képességét. Azt is értékelni kell, hogy az igazságügyi palota az összképet nem befolyásoló jelenkori kiegészítésekkel megfelel a 21. század igényeinek is.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (13.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárókban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszébét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Ami a háború kifejeletét illette, az ember nem értette, miért alakul úgy minden, ahogyan alakul. Az, hogy a központi hatalmak hátországában a kimerülés, az anyagi nyomor, az áru- és élelemhiány, az utolsó vasszögre kiterjedő rekvirálás és „takarékoság”, a totálisnak mondható tartalékerőbevetés ténykérdés, mindenki tudta, a fronton is, a háországban is. De érthetetlen volt mindeme hátrányos közállapotokat figyelembe véve, mégis mitől áll olyan jól a szénánánk katonai szempontból az év első hét hónapjában, mikor 1918-ban a katonai erő mögött szinte már nem volt semmi fenntartó erő? Egy magyarázatot sejttek: az antant tudta, mi hogyan fest a mi köreinkben. Nem erőltette tehát a katonai előnyöket, hagyta támadni, némelykor még „csatákat is nyerni” a mieinket, tudta, hogy mindez úgyis csak átmeneti „siker”, a haldokló utolsó rugdalózása. S két

hónap se telt el, egymás után omlott össze az egész építmény, holott még akkor is volt erő némelyik ezredünkben a határoktól távol támadni, előretörni, visszavonulva verni az antanterőket.

Augusztusban még vezércikkek foglalkoztak a bukarest-cotroceni-i békekötéssel, Románia hadikötelezettség-vállalásaival („megtérítik a betörés okozta teljes kárt”). És decemberben már az övék volt Erdély nagy része! Fokozatosan az ölükbe hullt, amit az antant 1916-ban ígért nekik: a Bánát, Dobrudzsa, Bukovina, ráadásul Besszarábia és Kelet-Magyarország – papíron, amit aztán katonailag túl is teljesítettek a rákövetkező esztendőben, 1919-ben, amikor alig állt már velük szemben számottevő ellenerő. Akkor sok mindent nem tudhattunk, ami ma már közhely, a hirtelennek tűnő összeomlás okairól. Csak azt hajtogattuk, hogy mindez „érthetetlen”, bármiféle baljóslatok ellenére is. Hiszen négy évig öldökölve küzdenek és az ellenféllel szemben előnyös (!) területi elhelyezkedést teremtenek maguknak a központi katalmak hadseregei, és akkor jön 1918 harmadik negyedéve, ami alatt mindent, még a pusztá

létünket is elveszítjük, feladjuk. Sejtettük, hogy az egyetlen lehetséges magyarázat a két tábor között az antant javára mutatkozó óriási anyagi erőkülönbségben rejlik, az ügyes angolszász hadi és politikai taktikában: hagyni az ellenfelet kiéhezni, elkorhadni, kidöglenni. Addig minek kellene ellentámadásokat erőltetve, olyan területekért súlyos emberáldozatokat hozni, amelyek végül maguktól az ölükbe hullanak! – Zseniális...

Közben itthon és Németországban nagy, pufogó frázisok. Kísérteties előjátékai a majdani második világháború végvonaglásai közepett erőltetett ostobaságoknak. Nyár elején például a berlini *Kreuzzeitung*ből átveszik optimizmust manipuláló lapjaink a bizakodó blöfföket: „A katonai presztízs lehetővé teszi, hogy Németország a kishitű defenzíva helyett energikus offenzívába menjen át. A békeajánlatok ideje véglegesen elmúlt! Csak a katonai presztízs alapján történhet megegyezés. Németországnak nem kell semmit felajánlania, csak követelnie.” A bécsi *Neue Freie Presse* egyik cikkében találtam a következő utalást, amellyel 1918 nyarán etette hiszékeny olvasóit: „Illetékesek a délszláv kérdés végső rendezéséről tárgyalnak, Dalmáciát Horvátországgal, Boszniát pedig a tervek szerint Magyarországgal kívánják egyesíteni.” És hogyan is lett három-négy hónap múlva? Diadalittas cikkek harsogtak az olasz fronton kezdett osztrák–magyar offenzíváról. Aztán pár nap múlva: „Csapataink taktikai okokból visszavonultak a Piave bal partjára.” És a magyarázat: nagyon áradnak az olasz folyók, s a nagy áradásban folytatott általános támadásunk száz-ezer emberünkbe került, de az olaszok százötvenezer embert veszítettek!” – Csodás...

Katonai razziák voltak Budapest több pontján, egyazon időben, hogy ne lehessen előlük egyik helyről a másikra menekülni. A kávéházak közönsége ilyenkor kisebb pánikba esett. Kinek-kinek volt egy kis vaj a fején, vagy sok vaj a pincéjében. A katonai igazolványok azonban primák voltak. Hacsak... az ellenőrző tiszt rá nem döbben, hogy a felmutatott igazolványon az ő aláírása nem is az ő keze írása! Gyakran előfordult. Akkor aztán jött a letartóztatások sora. Ez csak fokozta a lógós-üzletágban harácsolók rétegellenállását a királyrezsim ellen, s a köztársaságiak még el is hittek, hogy csupán az irántuk táplált szimpátia növeli a

számarányukat gyarapító tömegeket. A gyógyszerhiány országszerte vészes volt. Orvosi recept nélkül már semmi se volt kiadható a patikákban, de az orvosok tekintélyes része is visszaélt a helyzetével: pénzért, sógorságból, komaságból aztán a grófnak, a tisztis ismerősnek, a gazdag zsidó tőkés barátnak is – imponálni akarva – ellenszolgáltatásért lett recept...

A piavei olasz frontról szóló jelentésekben mind gyakoribb a közlés, hogy „azért vonulunk vissza, mert ott jobb állást tudunk elfoglalni”. De ha hátul eleve „jobb az állás”, mi a fenének szaladtunk túl rajta? Az olasz fronton elszenvedett kudarc természetesen a képviselőházban is szóba került, ahol Szurmayer Sándor honvédelmi miniszter így mentegette a helyzetet: „hogy a támadás nem sikerült, annak a legfőbb oka, hogy a hadseregnek szállított gáz nem volt jó”. A Sixtus-botrány utánra is maradt még a világsajtónak valami csemege, ami vagy igaz volt, vagy IV. Károly lejáratását célozta – ezt csak a történészek tudják, ha tudják. Az amerikai *Evening Post* nyomán az a hír terjedt el, hogy a mi Károlyunk a román Ferdinánd királyhoz fordult levélben, és hivatkozva a keletről nyugat felé terjedő bolsevista veszélyre, följánlotta: fogjanak össze, és Európa más uralkodóival egyesüljenek a forradalmak elleni harcra. A levél rámutatott, hogy a szovjet-oroszországbeli forradalom minden uralkodóház számára egyaránt veszélyes. Ezt a híresztelést csak az tette némiképp hiteltelenné,

hogy éppen ez időben Ausztria–Magyarország és Románia hadban állt egymással. A levél létezését bécsi hivatalos körök eleinte cáfolták, de érdekes módon, nem azt írták, hogy az állítás nem igaz, hanem azt, hogy „a valóságban nem létező levélről szóló közlemény teljesen helytelen.” Ami nem a levél létezését cáfolja tehát, hanem a közleményt helyteleníti. Végül a Monarchia külügyminisztere, Ottokar Czernin megerősítette a hírt.

Személyemet közelebbről érintő cikket is olvastam *A Nap* című pesti délutáni lapban, a magyar posta válságáról. A cikk szerint a személyzet fele beteg, a leveleket csak többnapos késéssel tudják kézbesíteni. A táviratokat is levélben továbbítják. És nem kapható se bélyeg, se levelezőlap. No hiszen, gondoltam, mire leteszem a postamesteri vizsgát, a posta is bedöglik ebben a nap nap után növekvő zűrben és zavarban. Én akkor hiába tanultam! Belőlem elég nagy dühöt váltott ki, hogy Vázsonyi Vilmos igazságügy-miniszter 250 ügynevezett gazdasági büntetett elítéltnak engedélyezte a börtönbüntetés félbeszakítását. E rendelkezése értelmében például kiszabadult a váradi Strasszerné is. – Főképp ez kergette agyamba a vért, emlékeztén mindarra, amikről albisi tanítóm mesélt, a nagyváradi kórház pénzvagyontát hűtlenül kezelő asszony tetteiről. Ez a rendelkezés különben a parlamentben is vitára adott okot: Jakabffy Elemér képviselő – későbbi romániai kisebbségi politikus – ellenezte Vázsonyi „nagylelkűségét”. Interpellációjában arra célozgatott: vajon kik, miféle összeköttetésekkel, milyen erőkre támaszkodva erőszakolnak ki egy ilyen rendelkezést? Fél a kormányzat a hatalmi-gazdasági csődötől, tehát már a gazdasági élet piócainak is udvarol?

Ezzel szinte egy időben a kolozsvári haditörvényszék hazaárulási pörbe fogta a román betörés idején lelkesen megnyilatkozó, román érzelmeikről nyíltan valló erdélyi személyiségeket. Eljárás indult például nyolc brassói román hölgy ellen, akik lelkesen üdvözölték a bevonuló román hadsereg alakulatait, szőnyeggel, virággal díszítették az erkélyeiket, s feliratokat akasztottak ki „Bine ați venit!” (Isten hozott!) szöveggel. Ezt ostobaságnak tartottam, 1944 októbere után sokszor gondoltam rá, amikor az Észak-Erdélybe, a szovjet katonai erők nyomában visszaérkező román katonai és félkatonai alakulatok ártatlan székelye-

ket gyilkoltak (a Maniu- és az Olteanu-gárdák, meg a hasonlók), csak azért, mert magyarok, és mert 1940 őszén, a második bécsi döntés után lelkesen fogadták a bevonuló magyar királyi honvédséget. Csak a kölcsönt kaptuk vissza. Bali Mihály hírneves magyar hóhér 1918 augusztusában Nagyváradon működött: felakasztott három orosz hadifoglyot, törvényes ítélet nyomán, rablőgyilkosságért. Nagy szenzáció volt ez akkoriban, még a papok is erről prédikáltak a szószékről.

Ez időben hallottam először a legenda váradi szállodatulajdonosról, a híres Vaiszlovich Emilről, az örök ellenzéki magatartásáról ismert, különös felfogású és viselkedésű, béke- és magyarságpárti különködőről – a nyilasok későbbi tragikus áldozatáról –, aki 1918 nyarán a következő táblát akasztotta ki a váradi Fő utcán lévő Park Szálló bezárt díszbejáratára: „Katonának elvittek, szállodámat zárva tartom, míg haza nem engednek!” Volt benne valami irritáló, mintha a paraszt a tehén farára akasztaná a feliratot, hogy „addig nem fejek, amíg népfölkelek”. Hadbírósi eljárás indult ellene is, antimilitarista kijelentések miatt. Még akkor ő se tudta, hogy magatartásának és kihegyezett öntudatának köszönhetően, az elkövetkező évtizedekben, egészen galád meggyilkolásáig, egyik eljárás a másik után zúdul majd a nyakába, hol magyar, hol román hatóságok részéről, hol ilyen, hol amolyan – jórészt maga provokálta – jogcímen.

Az éhséglázadások szaporodtak országszerte. Élelemhiány miatt hol itt, hol amott tüntettek az asszonyok, csendőrökkel verekedtek össze. Zavargásokra adott okot az élelmiszer-uzsorások működése is. Borüzérek ellen indított hajsztát a határrendőrség. Sátoraljaújhelyen, Hajdú, Szabolcs és Bihar megyében – nálunk, az Érmelléken is – egész utcákat zártak le, ahol „zsidó üzérek” ellen folyt a hajsza. Az elfogottakat pofozták, puskatussal verték, volt, ahol csak „megvizsgálták” a zsidókat, elvették a pénzüket, zugárúnak minősítve bármit, amit náluk találtak. Szerintem ekkor, az összeomlás előszelében, előérzetében kezdett kicsírázni és országszerte, hivatali apparátus révén terjedni az a „zsidóverő antiszemitizmus”, amelyik egyfelől a forradalom, a kommün idején, a védeettséget biztosító proletárdiktatúra egyes vezető posztjaira lökte föl a zsidó értelmiség egy részét, önvédelemből, másfelől a kommün bukása után a véres antiszemita megtorlások, a Horthy-korszak első éveinek zsidózó közhangulatát teremtő, ún. keresztény kurzus, a numerus clausus, az egyetemi zsidóverések, az „Erger-Berger”-heccek megalapozójává vált. A húszas évek elejére, Trianon bekövetkezésének idejére már szinte mindenért a zsidókat tették felelőssé – kivéve a magyar uralkodó osztályhoz személyes ismeretség, sőt, barátság révén kötődő, gazdag, nagytőkés zsidókat, akik viszont – megítélésem szerint – a maguk mentessége érdekében, nem sokat tettek fajtestvéreik védelméért a zsidóheccek fel-felívelő időszakában.

A frontokon óráról órára romlott a helyzet. Kudarcot vallott a marne-i csata, visszavonulásba kezdett a német hadsereg. Páncéloscsaták alakultak ki már ekkor nyugaton, ezekről én csak a háború után, a *Nyugaton a helyzet változatlan* című filmből értesültem. Ezt a filmet Magyarországon nem vetítették, Romániában annál inkább. Az újságok 1918 nyarán kezdtek olyasféle hadijelentéseket irkálni, amelyeket aztán a második világháborúban eleget olvashattunk: „Csapatainkat sikerült úgy visszavonni, hogy az ellenség nem vette észre.” Óriási haditett! Kis elő-hitlerkéek fogalmazták már e jelentéseket 1918-ban is. Foch francia marsall viszont ezt jelenthette: „Teljes gőzzel tör előre az antant!” Bajtársaim közül többen csak kacarásztak: „Ugyan! A németeket nem lehet legyőzni!” Mintha ezt is hallottuk volna, huszonöt év múlva, ugyanúgy...

Parlamenti viharokat okozott az osztrák–magyar birodalom omladozó építményében a piavei csatavesztés. A képviselők, a Károlyi-féle és a szociáldemokrata ellenzékkel az élen, keresték a bűnbakokat. Szurmay Sándor akkori hadügyminiszter most nem a hátsó, előnyösebb állásokkal meg az árvízzel védekezett, hanem immáron azzal, hogy „árulás volt a vereség oka”. Azt állította, hogy az 56. krakkói ezred Strini nevű hadnagya átvitte a támadás tervét az olaszokhoz. Urmánczy Nándor képviselő viszont azzal vádolta a vezérkart, hogy nem képeségek, hanem aszerint neveznek ki fontos posztokra embereket, hogy ki áll mögöttük. Lényeg – mondotta –, hogy háttérbe szorítsák a magyar elemeket, a többi ugyanis Wilson 14 pontjára kacsingat, mert az minden nemzetiségnek ígér valamit, csak a magyarnak nem.

Romániában is tovább forrt a leves. Látták, hogy küszöbön az antantgyőzelem. De aggódtak, hogy a Berlinnel, Béccsel, Budapesttel kötött bukaresti béke miatt vajon teljesítik-e a nyugati szövetségesek az 1916-ban ígérteket. Hiszen a bukaresti Marghiloman-kormány a központi hatalmak védnöksége alatt vádiratot szerkesztett 1918 augusztusában a háborús, az Erdélyt megtámadó Brătianu-kabinet és az antanttal parolázó Take Ionescu ellen. Azok meg árulással vádolták Marghilomant és híveit, hogy gyávaságuk következtében a Kárpátok keleti, délkeleti lejtőjét az Osztrák–Magyar Monarchiához csatolták. A szintén németbarát, kon-

zervatív Petre Carp lapja, a *Renașterea*, Ferdinánd király felelősségre vonását is követelte, de Marghiloman – taktikai okokból – megvédte az uralkodót.

Közben mind a németek, mind a Monarchia, mind az antanthatalmak nagyképű békedemarsokat szerkesztettek, irkáltak, de mindőjük tudta, hogy ez már csak leple az eldöntött tényeknek. Nem is válaszoltak egymás okmányaira. A központi hatalmak állandóan napirenden levő „békekezdeményezései” már csak a háború közeli elvesztésének leplezett beismerései voltak. Alkudozási próbálkozások, hátha a győztes félből mégis ki lehet csikarni valami engedményt. De már nem lehetett. Ezt a háborút csakis az ellenfél mindenre tekintet nélküli, a francia és az angolszász érdekeknek tökéletesen megfelelő, mindenféle más érdekre fityyot hányó békediktátumával lehetett befejezni. Aki győz, az diktál. Magyarországon új közellenség ütötte fel a fejét ez idő tájt, amely rövidesen úgy pusztította az életben maradtakat, miként a fronton a fegyverek. Mind több megyéből jelentették szeptember elejére, hogy terjed a spanyolnátha, és növekvő mértékben szedi ártatlan áldozatait.

Szeptember eleje szinte éjjel-nappal tanulással telt el, hogy a tanfolyam végén, a megmérettetéskor, ne legyen semmi hiba. Szeptember közepén vizsgáztunk a táviró- és távbeszélő gépezés anyagából, a postaforgalom lebonyolításának munkahelyi tudnivalóiból, az elméleti és gyakorlati ismeretekből egyaránt. „Jó” minősítéssel feleltem meg. A sikeres vizsgák után kaptam egy hivatalos írást arról, hogy vizsgázott postai alkalmazott vagyok. Felvettek, és a munkaerő-hiányra való tekintettel máris beosztottak a budai Várban, a Dísz tér közelében működő 2-es postahivatalhoz. A főnök, amikor munkára jelentkeztem, az értékcikk-árusítást, az ajánlott, expressz és más, a levélforgalom körébe tartozó postaküldeményeket kezelők közé, az ablakok egyikehez osztott be szolgálatra. Egy idősebb kollégát kért föl segítségemre és munkám időnkénti ellenőrzésére.

A cenzúratörvény ama előírásának, hogy levélküldeményt csakis nyitva lehet föladni, illetve fölvenni, már akkor senki nem tulajdonított nagy jelentőséget. Én megpróbáltam, de a főnök is úgy vélekedett: nem érünk rá mindenki macskakaparását átböngészni, ha fontos az általános ellen-

őrzés, akkor létesítsen a kormány állami cenzúrahivatalt, és osszon be erre a munkára minden postahivatalhoz egy külön cenzort. Így aztán én is abbahagytam a levéltitok-sértést. Precíz munkára való buzgó törekvésem napok alatt kiérdemelte a kollégák és a főnök elismerő dicséretét, de nagyon lehűtötte jövőbeli munkásságommal kapcsolatos lelkesedésüket, hogy élve a rendeletekben előírt joggal, családomhoz való közelebb helyezés végett benyújtottam a felettes postai hatóságokhoz a Nagyváradra való áthelyezés iránti alázatos kérelmemet.

A kérelemre napok alatt jóváhagyó és az áthelyezésről intézkedő kedvező döntés született. Ez volt az a sorsmeghatározó elhatározás és döntés, amelyik további életemre úgy hatott, amiképp az a következőkben kiderül. Már utaltam rá, hogyha netán Debrecent választom, és oda kérem magamat – ami szülőfalumhoz, Albishoz, de leendő feleségem falujához, Érolaszihoz is éppoly közel esett, mint Várad –, minden jó és minden rossz másképp alakul a következő években. A nemzetiségi léttel, a magyar származásom miatti, szinte állandósult fenyegetettséggel, majdani elbocsátatásommal és kényszernyugdíjaztatásom ballasztjával nem súlyosbodtak volna előre amúgy sem látható gondjaim. Nem kellett volna talán annyit aggódom, mi lesz a gyermekeimmel, de minden bizonnyal lettek volna más, a Romániához csatolt Erdély és Partium életében nem tapasztalható, ún. anyaországbeli gondjaink. És

még valami: ha Debrecent választom, szegényebb lettem volna egy újraéledő, sok éven át égő s égető, nagy-nagy szerelemmel...

Mindenesetre, kezemben az áthelyezésre vonatkozó postaigazgatósági értesítéssel, elutaztam Váradra – pár nap szabadságot kérve –, hogy ott lakást, ideiglenes otthont keressek magamnak, és bejelentsem az Űri utcai főpostán: nem-sokára jövök, s állok Siket Traján (azaz Traian Şichet, előzőleg Traian Surdu) postaigazgató úr rendelkezésére. Nyomatékosan közöltem leendő munkahelyemmel, a Bihar megyei főposta igazgatóságával, hogy csakis Váradon kívánok szolgálni, hadirokkant lévén nem áll módomban valamelyik bihari mezővárost, községet, falusi postamestersé-

get boldogítani. Ha lakást még nem is szereztem, ismeretség hiányában, leendő kollégáim ajánlatára, egy Szent János utca 84. szám alatt lakó idős özvegyasszony, bizonyos Alföldiné ágybérletjeként utaztam vissza pár nap múlva Budapestre, hogy végleges Váradra költözésem ügyeit intézzem.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

BALÁZS ÁDÁM

Váradtól a Nemzeti Színházig (2.)

Balázs Samu színművész pályakezdése, ismeretlen dokumentumok tükrében

Kultúra

Kolozsvári Magyar Színház: nyolc év „frontszolgálat” (1928–1936)

Hevesi Sándor följánlotta Balázs Samunak, hogy a színész-diploma átvétele utáni, néhány éves vidéki tapasztalatszerzést követően, leszerződtesse a budapesti Nemzeti Színházhoz. Szakmai és magánéleti szempontból egyaránt logikusnak tűnt, hogy ennek a „vidéki” gyakorlatnak a helyszíne Kolozsvár legyen. Egyrészt itt működött az egyik legerősebb magyar színtársulat, Erdély Romániához csatolása után is, másrészt ekkor történt meg a kolozsvári és a nagyváradi teátrumok adminisztratív összekapcsolása, így Balázs Samu tulajdonképpen hazatért, hiszen minden hozzátartozója Váradon élt.

Gál Gyula ajánlólevele nyomán szerződést kínált számára Janovics Jenő, a magyar színház- és filmművészet kiemelkedő személyisége. Janovics 1906-tól 1930-ig volt a kolozsvári társulat igazgatója, miközben létrehozta az „erdélyi Hollywood”-ot is. Több mint hatvan filmet jegyzett vállalkozóként, rendezőként vagy színészként: az ő itteni stúdiójából indult a világhír felé Sir Alexander Korda (Korda Sándor) vagy az Oscar-díjas Michael Curtiz (Kertész Mihály).

A már pályakezdőként is öntudatos Balázs Samu a következő (másolatban megmaradt) levelet küldte Janovics Jenőnek Váradról Kolozsvárra, 1928. augusztus 17-én:

„Mélyen Tisztelt Igazgató úr!

A felajánlott szerződést elfogadtam, amiről igazgató urat, kívánsága szerint, sürgönyileg értesítettem. Még nem tudhatjuk, hogyan fogad engem a publikum: minden erőmmel

BALÁZS ÁDÁM (1952, Budapest) újságíró, rendező, diplomata. Az ELTE BTK francia–magyar szakán és a Színház- és Filmművészeti Főiskola színházrendezői szakán diplomázott. A nyíregyházi színház rendezője, a Kortárs munkatársa, a Magyarok Világszövetsége lapjának szerkesztője volt. Tanulmányai és önálló kötetei jelentek meg a romániai magyar irodalomról, a magyar emigrációról, a francia–magyar kapcsolatokról. 1991 óta a Külügyminisztérium diplomatája, szolgált Párizsban és Bukarestben is.

azon leszek, hogy megnyerjem rokonszenvét. Ha ez sikerül, akkor többet fogok érni Igazgató úrnak, mint a felajánlott (és részemről elfogadott) fizetés...

Úgy gondolom, kötelességem Direktor urat arról is értesíteni, hogy Hevesi igazgató úrnak, kívánsága

TAMÁSI ÁRON

JÉGTÖRŐ MÁTYÁS

REGÉNY

Balázs Samu írtak,
az „Székesfehérvár” előadás alkalmából írták,
Küldi Tamási Áron
Röszke, 1936. febr. 7.

ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH 1935.

szerint, minden három hónapban értesítést kell küldenem arról, hogy mit játszom és miben játszom. Nevezetesen úgy állapotam meg, hogy a szezon végén (a nyári szünetben) fölléptet. Ez csak a kontaktus fönntartása céljából történik, nekem még három évig itt kell maradnom...

Mély tisztelettel: Balázs Samu”

Tamási Áron dedikációja

A három évből végül nyolc lett, mivel Hevesit időközben elmozdították a Nemzeti Színház éléről. Balázs Samu az első perctől kezdve mindvégig főszerepeket játszott: Tóth Elek, Kovács György, Tompa Sándor mellett a Szamos-parti társulat vezető férfi színésze lett.

Nem volt könnyű színháztörténetünk eme gazdag, de méltatlanul kevésbé ismert fejezetét – a Balázs Samu szempontjából – feldolgozni, mert a ránk maradt műsorrend csak a darabok szerzőjét és címét rögzíti. A szereposztást legfeljebb a korabeli kritikák tartalmazzák. Szerepfotók felkutatása még nehezebbnek bizonyult. Édesapám, pár civil kép mellett, csak az 1934/1935-ös társulati tablót őrizte meg. 2016-ban ezért Kolozsváron is kutattam: az Állami Magyar Színház Dokumentációs Tárában és Janovics Jenő hagyatékában, melyet az Erdélyi Múzeum Egyesület őriz. Meglepődve tapasztaltam, hogy e gyűjteményekben főképpen a Trianon előtti korszak fotográfiai maradtak fenn. Ugyanez érvényes a magyarországi források fotóarchívumaira. (Színháztörténeti Múzeum és Intézet, OSZK Színháztörténeti Tára.)

Így azután felértékelődtek a diákkoromban, 1972-ben „begyűjtött” archív képek. Akkoriban meglátogattam Szabó Dénes kolozsvári fotóriportert, aki előkereste – több ezer negatívjából pár óra leforgása alatt! – és lenagyította az édesapámról egykoron készített felvételeit. Miután Szabó Dénes képeinek zöme halála után

elkallódott, ma már csupán a tőle kapott felvételekkel rendelkezünk. Így például Tamási Áron *Énekes madár* című játékanak szerepképeivel. Balázs Samu további kiemelkedő alakításairól – Raszkolnyikov (*Bűn és bűnhődés*), Ádám, Bánk, Hamlet – méltatások igen, ám képi dokumentumok ma már nincsenek.

Janovics Jenő így emlékezik az 1928/1929-es évadra, amelyben Balázs Samu megkezdte pályafutását (kéziratból közli: Zakariás Erzsébet: „*Janovics Jenő*”, Idea Plus, Kolozsvár 2015):

„Az 1928/1929-es színházi idény különös hangsúlyt kap azáltal, hogy *a mi színházunk vállalta el a nagyváradi színház igazgatását is*. A szomszéd Körös-parti város színésze a világ szélére jutott, s a közönség parancsoló kívánságára határozta el színházunk vezetősége, hogy ott is igyekszik feltámasztani a régi színházi élet értékeit. Hogy a két város színházi kapcsolata által anyagi érdekből nem akart az igazgatóság idény-csonkítást elkövetni, s nem akarta egyik város kulturális igényeit sem megrövidíteni, az kidomborodik abból, hogy mindkét városban megszakítás nélkül tíz hónapos szezont tartottunk...” (A kolozsvári társulat váradi jelenlétének időtartama – anyagi nehézségek miatt – folyamato-

san csökkent, erről bővebben: Indig Ottó: *A nagyváradi színészet másfél évszázada*, Kriterion, Bukarest, 1991.)

„Kolozsváron az idény 1928. augusztus 21-én kezdődött a *Romeo és Júlia* előadással, az utolsó előadás 1929. július 14-én volt, amikor Molnár Ferenc *Testőre* került színre. Ez idő alatt 357 előadást tartottak a színházban. 37 premierünk volt ez évben, műfaj szerint: 21 drámai és vígjátéki, 13 operett és 3 opera... Transsylvaniai szerzők közül bemutatta a színház Bárd Oszkár *Liszt Ferenc első szerelme* című dramolettjét és Tabéry Géza *Kolozsvári bálját*. Emlékezetes eseménye volt az évadnak színházunk kitűnő drámai együttesének a budapesti vendéjátéka, március 15-től 21-ig... Molnár Ferenc írói működésének 25. évfordulóját előadás-sorozattal ünnepelte a színház... Katona

A színházi iroda közleményei

Bánk bán

centennárium lesz péntek este a Magyar Színházban

A Bánk bán első kolozsvári előadásának százéves évfordulója alkalmából a színház péntek este, pontban fél 9 órakor ünnepi díszelőadásban, teljesen új szereposztásban előadja a Bánk bán-t.

A jubiláris előadás előtt a 24 tagú zenekar előadja Erkel Hunyady nyitányát, majd Vásárhelyi János dr. püspökhelyettes mond bevezetőt. Utána Solymosán Magda La Grange áriáját, Jenei János pedig a Bánk bán opera bordszót énekli el zenekari kísérettel.

A színház kéri, hogy aki teheti, ünneplő ruhájában jöjjön erre az előadásra.

Az előadást Hevesi Sándor scenáriumának felhasználásával Kádár Imre rendezi, a zenekart Stefanidesz József vezényli. A főszereplők: Bánk: Balázs Samu, Ottó: Kovács György, Petur: Tóth Elek, Biberach: Tompa Béla, Tiborc: Tompa Sándor, Endre: Nagy István, Melinda: Harmath Jolán, Gertrudis: Benes Ilona.

A Bánk bán centenáriumi
előadásának
beharangozása a kolozsvári
Ellenzék hasábjain

József emlékét is megültük, a *Bánk bán* új rendezésű ünnepi játékaival. Ezen kívül irodalmi ünnepei voltak a színháznak: Ibsen centenárium, Tolsztoj centenárium (*Élő holttest*).”

Balázs Samu igazi mély vízbe került e változatos, népszínházinak mondható repertoárban: minden este színpadra lépett. A Bárd Oszkár-darabban például ő volt Liszt Ferenc, a Tabéry Géza-ősbemutatón Gróf Teleki Ferenc, *A testőrben* is főszereplő. A kritika azonnal felfigyelt tehetségére. Annie Nicols kortárs amerikai szerző *Ábris rózsája* című vígjátékában nyújtott alakítását így méltatja az *Erdélyi Hétfői Hírlap*, melynek főszerkesztője Kádár Imre, a színház későbbi igazgatója: „A katolikus lelkész szerepében figyelemre méltó alakítást nyújtott egy fiatal színész, Balázs Samu. Felfigyeltünk reá, azt hisszük, olyan név, amely leszámítolja a hozzáfűzött reményeket.” Az *Ellenzék* című napilap szerint (1928. október 23.) „Balázs Samu bebizonyította, hogy ösztönös tehetségű, komoly fiatal színész”.

Már a következő hónapban újabb főszerepet kap. Molnár Ferenc *Farkasában* nyújtott alakításáról az *Ellenzék* így ír (1928. november 10.): „A férfi főszerepet Balázs Samu elevenítette meg. Fiatal színész létére nehéz feladat előtt állott. Legsikerültebben a diplomata figuráját oldotta meg. Mostani szereplése is bizonyította, hogy játékbeli kiforrottsága csak idő kérdése.”

Janovics Jenő már idézett évadbeszámolója a továbbiakban felsorolja a román kormányzatnak a magyar kisebbségi színházakkal szembeni igazságtalan intézkedéseit, a városi és állami támogatás teljes hiányát, a

Tompa Pufi és Balázs Samu a két Vénlegény szerepében, Tamási Áron Énekes madár című népi játéknak kolozsvári bemutatóján, 1936 februárjában (Szabó Dénes felvétele)

cenzurális és gazdasági diszkriminációt, majd leszögezi: „Egy bölcs román államférfi tanácsolta a magyarságnak, hogy panaszaiikkal ne menjenek Genf-be, mert Bukarest sokkal közelebb van, és Bukarestben minden sérelmet orvosolnak. A magyar színházak megfogadták ezt a tanácsot, sohasem panaszkodtak külföldön. Bukarestbe azonban sűrűn mentek sebeikkel. Kaptak is ígéretet. De orvoslást soha.”

A román hatalommal folytatott sziszifuszi harc végigkíséri Janovics Jenő igazgatásának éveit, meg kell küzdenie a politikai támadásokkal, „a hivatalnak packázásaival” (*Hamlet*), a gazdasági nehézségekkel. A román állam 20 millió lej évi szubvencióval segítette a kolozsvári román operát, miközben a magyar színház semmilyen támogatást nem kapott, ráadásul a román színház 10, míg a magyar 26 százalék jegyadót kellett fizessen.

Janovics Jenő mindent elkövet, hogy színészei mindebből minél kevesebbet vegyenek észre: a filmjeinek jogdíjaiból felhalmozott összegeket, teljes magánvagyonát a színház működtetésére áldozza. Miközben kultúrateremtő törekvéseit, szakmai igényességét sohasem adja fel. Rendezői módszerének egyik alapelve, hogy a színész az ő kezében gondolkodó, teremtő művész. Első monográfiája, Jordáky Lajos joggal szögezi le: „Janovics mindent befogadó lelke és művészi szemlélete nemzedékeken át élt tovább az általa nevelt színészekben, Dayka Margitban vagy Balázs Samuban, Ihász Aladárban, Tóth Elekben, vagy akár az Óceánon túl, a rendező Korda Sándorban és Kertész Mihályban” (*Janovics Jenő és Poór Lili*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1971). A kései utókor háromnyelvű – magyar/román/angol – monográfiával törlesztett egy keveset a színházépítő igazgató iránti adósságából (Zakariás Erzsébet szerk.: *Janovics, az erdélyi Hollywood megteremtője*, Tracus Arte Kiadó, Bukarest, 2014).

Balázs Samu következő kolozsvári szezonjának első bemutatója Herczeg Ferenc Budapesten már sikert aratott *Ocskay brigadéros* című történelmi drámája volt, Janovics Jenő rendezésében. A *Keleti Újság* méltatása (1929. szeptember 3.): „A magas színvonalú előadásban a legnehezebb dolga az Ocskayt játszó Balázs Samunak volt. A magunkban őrzött történelmi romanticizmust viszont szeretnénk látni a színpadról is. Herczeg Ferenc az Ocskay brigadéros lelki világát

szerencsésen tárja fel és Balázs Samu az író elgondolását meg is valósította.”

Említésre érdemes, hogy ebben az előadásban mutatkozott be a színház új tagja, Török Erzsébet, aki később a magyar népdaléneklés Kossuth-díjas nagyszónya lett.

A kolozsvári társulat rangját jelzi, hogy az 1930/1931-es évad során, vendégként, Horváth Árpád, a budapesti Nemzeti Színház rendezője, öt darabot vitt színre, modern szellemben, stilizált játéktílusban. Így például Ibsen *Vadkacsáját*, Balázs Samu főszereplésével.

Sikeres vendég-főrendezői munkájáról, 1930 karácsonyán, egyebek mellett ezt írja Klebelsberg Kunó miniszternek: „Erdély s Kolozsvár közönsége olyan termőtalaj, amelyen egy kelet-európai magyar színházi kultúrcentrum épülhet ki. Amely túlzás nélkül hasonlíthatna színvonal dolgában bármely nagy német színházi városhoz.” (*Horváth Árpád beszámolója kolozsvári tevékenységéről*, gépelt levél, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet 53.4019) Egybehangzó források szerint, ha Horváth Árpádot a nyilasok 1944 végén nem gyilkolják meg, akkor 1945-ben nem Major Tamás, hanem ő lett volna a Nemzeti Színház igazgatója.

Janovics Jenő a már jelzett anyagi nehézségek miatt nem vállalhatta tovább az üzemeltetést, ezért 1930 őszén – névlegesen megtartva a művészeti igazgatói pozíciót – áten-

gedte a vezetést a gróf Bánffy Miklós drámaíró, volt külügy-miniszter elnökletével működő Országos Színpártoló Egyesületnek, illetve a báró Kemény János vezette Thália Magyar Színház Rt.-nek.

A két színházpártoló arisztokrata mecénás – különösen báró Kemény János – tekintélyes magánvagyonának tetemes részét az erdélyi anyanyelvű színjátszás fenntartására fordította. Érdemeiket nem csökkenti az Erdély visszacsato-

lása utáni, 1940-ben kelt, de csak 2009-ben publikált, alábbi dokumentum (Kötő József: *Színjátszó személyek Erdélyben*, Polis Kiadó, Kolozsvár): „Az Országos Színpártoló Egyesület a magyar királyi Miniszterelnökség megbízásából intézte – közvetítő fórumként – a kolozsvári színház ügyeit, a román uralom alatt. Minden fontos kérdésben kikérte a Miniszterelnökség utasításait, intézte a segélyek eljuttatását a színházhoz s ellenőrizte a művészi és gazdasági ügyvitelt.”

Balázs Samu 1932 nyarán előbb a Farkas utcai református templom előtti szabadtéri színpadon aratott sikert Hofmannsthal *Akárki* című misztériumjátékában, majd a korszak legnevesebb színésznőjének, a budapesti Nemzeti Színház sztárjának, Bajor Gizinek lehetett a partnere.

Bajor Gizi 1932 júliusában – a kolozsvári társulattal, vendégként – eljászotta egyik legkedvesebb szerepét, Szép Ernő *Azra* című mesedramájában, egy kirobbanó sikerű erdélyi körúton, melynek állomásai Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár és Arad voltak.

Részlet az *Ellenzék* beszámolójából: „Hála Bajor Gizinek, lassanként megérezte a közönség, hogy a jó előadás a színészi lelkesedéstől függ. Mert jó színészeink vannak itt Kolozsváron is, akik a Bajor Gizi estéken akartak és tudtak produkálni. Balázs Samu, aki az Azrában a szerelmes rabszolgát játszotta, friss művészi elánnal, lelkes erővel, olyan őszinte és művé-

Csütörtök, 1929 márc. 14-én d. u. 4¹/₂ órakor
Sorozatszám 91. Egységes helyárak.

Ujdonság először.

1. Liszt Ferenc első szerelme
 1 felvonásos hangulát. Írta Bárd Oszkár.
S Z E R E P L O K :
 Liszt Ferenc — — — Balázs Samu
 Anya — — — Laczkó Aranka
 St. Crig gróf — — — Olasz Lajos
 Karoline — — — Petrőczy Alice
 Baldin aya — — — Tóth Elek

2. A kolozsvári bál
 Történelmi 1 felvonásos. Írta Tabéry Géza.
S Z E R E P L O K :
 Bolyai Farkas — — — Kemény László
 Döbrenley Gábor — — — Tóth Elek
 Br. Kemény Simonné, Teleky Anna — **Poór Lili**
 Gróf Teleky Ferenc — — — Balázs Samu
 Gróf Teleky József — — — Mészáros Béla
 Br. Bánffy György — — — Olasz Lajos
 Kendeffy Ádám — — — Lantos Béla
 Tordai cigányprimás — — — Hoykó Ferenc

3. Asszonylelkek
 Színijáték 4 felvonásban. Írta Bíró Lajos.
Poór Lili és Dr Janovics Jenő felléptével.
S Z E R E P L O K :
 Az anya — — — Laczkó Aranka
 Rudolf — — — Mihályffy László
 Henrik — — — Balázs Samu
 Harriet, Rudolf felesége — — — **Poór Lili**
 Erika, Henrik felesége — — — Petrőczy Alice
 Tamás, Erika fivére — — — Mészáros Béla
 George, a Harriet fivére — — — Lantos Béla
 Ferenc — — — Kemény László
 Alojzia nővér — — — Marsi Gizi
 Vizsgálóbíró — — — **Dr Janovics J.**
 Irnok — — — Hoykó Ferencz
 Közjegyző — — — Tóth Elek
 János — — — Olasz Lajos
 Inas — — — Orvössy

szi hangokat ütött meg, amelyek egyformán méltónak bizonyultak nagy partnernőjéhez és Szép Ernő drága ékszeréhez, az Azrához.” A *Keleti Újság* így értékelt: „A nagy művésznő delejes árama magával ragadta a szereplőket. Partnere Balázs Samu, a szerelmes rabszolga érzelmvilágát nagy lírai hévvel közelítette meg, sikere letagadhatatlan.”

A *Nagyvárad Friss Újság* méltatása szerint: „Balázs Samu Muhamedje komoly, szép színészi alakítás, egy fiatal színészi karrier örvendetes, biztató állomása. Meg tudta őrizni azt a színvonalat, hogy Bajor Gizi partnere lehetett és ez a legnagyobb dicséret, ami illelheti.”

Maga Bajor így nyilatkozik a *Nagyvárad* című lapnak (1932. július 7.): „Kolozsvár elbűvölt. Milyen nagyszerű színészek! Balázs Samu, aki az Azrában játszott velem, kitűnő erő.”

1933 őszén Kádár Imre veszi át a főrendezői tisztséget Janovics Jenőtől, aki így búcsúzik a Színpártoló Egyesülettől: „Nehéz 28 év volt: a régi, csaknem száz éves színház bezárása, két új színház építése és megnyitása, a világháború, a forradalom, új államkeretek között való elhelyezkedés, anyagi összeroppanás. A magyar színház e kísérteties idők földrengéseit anélkül élte át, hogy kapuit be kellett volna zárnia. Nem az én érdemem ez, hanem a kolozsvári közönség rendíthetetlen hitének, magyar intézményekhez való áldozatos ragaszkodásának érdeme.” (Janovics Jenő kéziratai, 102., Erdélyi Múzeum Egyesület Kézirattára.)

Az új vezető, Kádár Imre az Erdélyi Szépmíves Céh egyik alapítója, aki költőként, drámaíróként és rendezőként is nyitott volt az avantgárd-expresszionista stílus felé. A *rendező hivatása* című tanulmányában így fogalmaz: „A rendező feladata elsősorban, hogy a tisztán szellemit, a költői művet testi alakokban realizálja, viszont a tisztán reálisat, a fizikai matériát átszellemesítse és új magasságokba emelje.” Általános vélekedés szerint, igazgatása alatt a Thália Rt. „nemzetközösségi színház” még színesebb és erősebb lett.

Az évadnyitó társulati ülésen leszögezte: „Kisebbségben a színház nemcsak tükre, hanem teremtője is a népi géniusz kibontakozásának; a színház legyen magyar, erdélyi és egyetemes.”

A harmincas években a város száz-ezernyi lakosának csaknem 70 százaléka még magyar. Öt magyar nyelvű napilap jelenik meg: *Ellenzék* (szerkeszti: Szentimrei Jenő), *Jó estét, Keleti Újság* (az Országos Magyar Párt lapja), *Kolozsvári Friss Újság, Új Kelet* (a Zsidó Párt lapja).

Az akkoriban Kolozsvárt felcsepere-dő Ádám Ottó, a Madách Színház későbbi igazgató-főrendezője említette nekem egyszer, hogy édesapjának patikája volt a főtéren, ahová valamennyi (!) napilapot járatták.

Az *Új Kelet* később Izraelben jelent meg, főszerkesztői mindvégig erdélyiek voltak. Barzilay (Eliezer) István kolozsvári regényírónak, az *Új Kelet* főszerkesztőjének édesapámhoz 1979-ben, Jeruzsálemből Budapestre küldött levele így emlékezik az egykori hétköznapiakra:

„Drága jó Balázs Samu!

Bocsásd meg nekem, hogy váratlanul felbukkanok ezzel a levéllel. Ha nem csal az emlékezetem, elég jó kapcsolat alakult ki közöttünk kincses Kolozsváron. Színház. Újságíróklub. Lakásom a Bartha Miklós utcán. Egy este nálam üldögéltünk és Te úgy vélted, hogy a hír, amit telefonon közöltem a Pesti Naplóval, nem érdemelte meg a telefonköltséget. Szabó Imre premierje s utána bankett az Újságíró Klub kistermében. Aztán Thury Zsuzsa (az *Ellenzéktől*) premierje, bankett ugyanott, Spectator (Krenner) Miklós szónoklata. Délutáni szieszta az Újságíró Klub foteljeiben. S ragyogó fiatalság.

Öregedünk, 73 körül vagyunk. Azért még világosan emlékszem arra a Shakespeare előadásra, amelyben Te a függöny előtt monológot mondtál s a proscéniumpáholyban ülő budapesti megfigyelő másnap leszerződtette Balázs Samut a Nemzeti Színházhoz. Rémesen meg voltunk tisztelve, mi, kolozsvári notórius színházba járók...”

(A levélíró tudatja még, hogy a szintén kolozsvári emigráns Rappaport Ottó rendezőnek adta át az *Új Kelet* szerkesztését, majd azt kéri Balázs Samutól, hogy hivatkozhatson rá egy vízumkérő úrlapon: „Kérést adok be itt magyarországi vízumra a svéd követséghez, amely diplomáciai kapcsolatok hiányában a magyar érdekeket képviseli.”)

A levélben említett Thury Zsuzsa író, az *Ellenzék* munkatársa így emlékezik: „Kolozsváron az újságírók nagy része preferánszozott, a főszerkesztőnk, meg Teleki Ádám is – nem a zeneszerző, hanem a marosújvári szőlőbirtokos –, s a színészek közül Balázs Samu. Egy este tőle nyertem négyszáz lejt, s ezzel a váratlan pénzzel csináltattam a fodrásznál életem első dauerjét: hallottam, hogy van valami művelet, ami tar-

tósan hullámosítja a haját, de a keresztetből nem futotta efféle luxuskiadásra. Gondolom, Balázs Samu sem dúskált a pénzben, s nem volt szívügye az én hajam hullámosítása, de rezzenéstelenül, a maga előkelő módján leszámolta elém a veszteséget.” (Thury Zsuzsa: *Barátok és ellenfelek*, Szépirodalmi Kiadó, 1979.)

Bächer Iván *Családtörténetek* című könyvében (Göncöl Kiadó, 2005) hasonló emlékképek bukkannak elő: „Az esti program színházlátogatással vette kezdetét, lehetett válogatni magyar és román opera, magyar és román színházak között, de volt jiddis nyelvű társulat is, persze az esetek kilencven százalékában Janovics Jenő legendás Magyar Színházában kellett megnézni az isteni Poór Lilit,

A szintén váradi Hubay Miklós *Álomfejtés* című drámájában (Madách Színház, 1971) Balázs Samu Ferenc József császárt alakította. Mellette Tolnay Klári és Garas Dezső

az ellenállhatatlan Tompa Pufit vagy az elsőrangú szín- és preferánsjátékos Balázs Samut. A rendes hétköznap este folytatódott a New York kávéházban székelő Újságíró Klubban, majd haladt tovább a program különféle bárókban, lakásokban és kártyaszobákban hajnalig. A kincses város talán utolsó aranykorát élte ekkor.”

Balázs Samu pályatársa, Kovács György – egy-egy évadra a Vígszínház is szerződtette – így idézi fel az együtt töltött kolozsvári hétköznapokat: „Hajdan a Thaliánál napi húsz lej előlegért, hetente sokszor két bemutatóval, saját ruhában, saját cipőben és saját színpadi festékben ágáltunk a nagyerdemű közönség előtt. Mennyire futotta ebből az előlegből? Az író- és színészpártoló Nagy Jóska vendéglőjében tizenkét lej volt egy kétfogásos ebéd. A többletet beosztottuk öltözködésre, borra, cigarettára és nőre.” (Kovács György: *Az elfelejtett színház, A Hét*, Bukarest, 1977. január 14.)

Az említett napilapok mellett – hosszabb-rövidebb ideig – olyan színházi hetilapok is megjelentek, amelyek az olvasók bulvár-igényeit igyekeztek kielégíteni. Néhány példa: *Intim titkok a színpad világából*: „Balázs Samu a pajtásházasság híve. Minden csinos nővel hajlandó pajtásházasságot kötni egy hétre. Azt mondják, itt egészen tehetséges. De hát erről a nők jobban tudnának beszélni. Aki meg akarja próbálni, jelentkezzék nála. Azt mondják, nagyszerű, külön bejáratú díványa van.” (*Színház és Film*, 1930. február 16.) *Mit kívánnak a színészek maguknak húsvétra?* – Balázs Samu: „10 centimétert, lefelé”, – Tompa Pufi: „Hizlaló kúrát”, – Kádár Imre: „Sok olyan kasszasikert, mint Az ember tragédiája.” (*Színpad és Mozi*, 1934. április 1.)

A Kádár Imre igazgató által említett „kasszasiker”-ben, azaz a *Tragédiában*, Balázs Samu volt az új Ádám: 1934. február 27-én tartották a díszelőadást. A harminctagú zenekar mellett a városi egyesített énekkarok és ötven statisztá tette monumentálissá Kádár rendezését. A bemutatón az akkor 1000 fős nézőtéren 1400-an szorongtak, csupán abban az évadban 29 előadást tartottak Kolozsváron, Nagyváradon és Brassóban, mintegy 30 000 néző előtt.

Az *Ellenzék* hasábjain (1934. március 1.) Thury Zsuzsa így méltatja Balázs Samu alakítását: „Meglepetést keltett Balázs

Samu, aki legszebb sikerének könyvelheti el tegnapi szereplését. Mindaddig nem tudtuk, hogy ilyen intelligens színész. Nagyon emberi volt hősiességében, kételyeiben, megismeréseiben és csalódásaiban. Különösen szépen csinálta végig a Kepler jelenetet, itt megrázóan igaz volt.” Hogy az író-kritikus Thury Zsuzsa ezt az értékelését a Balázs Samut „megkopasztó” kártyaparti *előtt* vagy *után* írta-e, arról nem szól a fáma.

Balázs Samu egy évvel korábban már beugrott Ádám szerepébe (Nagyvárad, 1933. március 9.). Az a szerepátvétel színház történeti kuriózum volt, ugyanis az akkori Ádám, Földényi László *előadás közben* kért fizetésemelést. Mivel nem kapta meg, nem volt hajlandó színpadra lépni, ezért a párizsi színtől kezdve Balázs Samu vette át a főszerepet – ugyanabban az előadásban, ugyanazon az estén!

Kádár Imre pergő ritmusú *Tragédia*-rendezését a nagyvárad *Esti lap* (1934. márc. 25.) felsőfokon dicséri: „A legjobb propaganda, amely a közönséget visszahódítja a színházhoz. Balázs Samu volt az új Ádám. Teli fiatalos erővel való alakítás az övé. Megértette az új Ádámot, kinek kétértelműségei, fájdalmai és vágyai égetően aktuálisak, ma még inkább, mint valaha. Maradékitalanul oldotta meg feladatát ez a fiatal művész, akit örömmel élveztünk ilyen nagy koncepciót követelő szerepben, amelyben Balázs Samu eddigi pályafutásának legmélyebb élményű alakítását produkálta.”

A *Bánk bán* kolozsvári bemutatójának centenáriumán, 1934 novemberében, Kádár színre viszi Katona József főművét, melyet tíz alkalommal adnak elő, majd nagyváradi és brasói előadások következnek. Az *Ellenzék* kritikája szerint (1934. november 11.) „Balázs Samu, mint Bánk bán érzékelteni tudta a szerep tragikus méltóságát. Tóth Elek Petúr bánja megrázó erejű”.

Balázs Samu akkori példaképe Tóth Elek volt, a társulat leg-sokoldalúbb művésze. Többször hívták Budapestre, különböző színházakba, a Nemzetibe is, de nem ment. Vállalta Erdélyt. Tóth Elek mindent játszott: hiteles volt parasztként, polgárként, arisztokratáknak – klasszikus és modern szerepekben egyaránt. Ráadásul kifogástalan jellem, szent elhivatottsággal.

A színház ugyanebben a szezonban 36 színésszel 25 bemutatót tartott, melynek a fele volt prózai előadás, a többi operett. Balázs Samu mindegyik prózai darabban játszott, többnyire főszerepet, ami rendkívüli megterhelést, ugyanakkor kiváló szakmai gyakorlatot jelentett. Ezek között számos értékes kortárs magyar dráma szerepelt: *Sárga liliom* (Bíró Lajos), *Az aranyifjú* (Hunyady Sándor), *Az ismeretlen lány* (Molnár Ferenc), *Magasiskola* (Indig Ottó).

Ez utóbbi premieren „Balázs Samu új oldaláról mutatkozott be: sok humort adott, nevetetett, életet hozott a színpadra és egészen a maga számára hódított meg mindenkit, nem túl rokonszenves szerepében is.” (*Ellenzék*, 1934. október 11.) Ebben az előadásban kiugró sikert arat egy pályakezdő kamaszlány, Fényes Alice, aki később igazi filmsztár lesz. *Ördög-*

lovás című legismertebb mozifilmjében (1943) Balázs Samu is szerepel.

A *Magasiskola* bemutatója kapcsán a budapesti *Színházi Élet* (1934/4.) idézi Kádár Imre nyilatkozatát: „Azt akarjuk elérni, hogy a kitűnő erdélyi írók, akik közül nem egy már világhírű színműveket is írt, éppen úgy, mint az Erdélyi Szépművészeti Céh írói, az itteni tribünt tekintsek új műveik első természetes állomásának.” Irodalmunk olyan kiemelkedő tehetségű erdélyi alkotóinak bemutatóira kerül sor ezekben az években, mint Hunyady Sándor, Bánffy Miklós, Szentimrei Jenő, Gyallay Domokos, Nyirő József, Szabédi László, Tamási Áron.

Legtöbbjünkkel Balázs Samu dramaturgként is együttműködik. Hunyady Sándor klasszikussá vált remekének, a mai napig játszott *Feketeszarvú cseresznyének* ő az első olvasója, mivel az író mellette ülve, ugyanannál a kávéházi asztalnál írta. De gyakorta betér ide, a New Yorkba, Kós Károlytól Dsida Jenőn át Gaál Gáborig a város sokszínű kulturális életének színe-java.

(Folytatjuk)

BOKA LÁSZLÓ

Pacifisták a Nyugat körén kívül – két példa

(Dutka és Emőd)

Köztudottnak számít, hogy a *Nagy háború* kitörésének hónapjaiban szépíróink és zornalisztáink körében meglehetősen kevesen voltak azok, akik értelmetlen vérontásnak gondolták és határozottan elítélték a kibontakozó háborút. Ahogyan az emberek nagyon nagy többsége, az értelmiség jelesei közül is a legtöbben a háborút a szerbek felforgató tevékenysége és az oroszok veszedelmes terjeszkedése elleni jogos lépésnek gondolta, a hazai formálódó propaganda¹ és a hátszági alulról formálódó civil militáns lelkesedés pedig mindent megtett, hogy egyrészt igazságos és önvédelmi küzdelemnek mutassa be mindezt, melyhez bőségesen elegendő okot szolgáltatott a szerbek évek óta folytatott provokációi, betetézve a szarajevói merénylettel. A világháború első hónapjaiban mindemellett sokan épp a régi – s sokak szemében elavult, meghaladott – társadalmi berendezkedés igencsak halogatott reformjai helyett a háborútól vártak egyfajta radikális változást, megújulást, s nem csak mifelénk. Musil, Zweig, Kipling, Rilke, Thomas Mann vagy éppen a szociológus Max Weber éppúgy lelkesedett és dicsőítette a Nagy Háborút s annak remélt hozadékát, mint ahogyan Anatole France vagy Hugo von Hofmannsthal. Budapesten a hetedik évfolyamában lévő – korábban az irodalom és a művészetek társadalmi felelősségvállalásáról, avagy pusztán esztétikai értékelésről és az irodalmi szempontok elsődlegességéről belső vitát is lefolytató – *Nyugat* munkatársai is sokáig megosztottnak számítottak. Többen – így Laczkó Géza, Ignóty, Tersánszky, Csáth Géza és maga Osvát Ernő is – fennhangon éltették az első hónapokban az európai csatazajt, s kemény és határozott fellépést sürgettek. A lap későbbi, 1915 tavaszától körvonalazódó pacifista álláspontjának megfelelően szerkesztői is csak fokozatosan határolódtak el a militáns propagandától és a hátszági szellemi mobilizációtól, ami legalább két megjegyzést igényel.

BOKA LÁSZLÓ, PhD. (Nagyvárad, 1974) irodalomtörténész, kritikus. Főbb kutatási területei a kánonelméletek, az irodalomtörténeti kultusz-kutatás, a 20. század magyar irodalma. Számos tanulmánykötet szerzője, szerkesztője, több kutatási projekt irányítója. Jelenleg az OSZK tudományos igazgatója és a PKE docense. A Várad egyik alapítója, a Tabéry Géza novellalapályázat ötletgazdája.

nyel. Egyrészt 1914 nyarát és annak kezdeti lelkesedését (az alulról, vagyis leginkább a középosztály és a civil szféra felől építkező propagandáját, a háború társadalmi támogatottságát) érdemes külön kezelni

1. Ennek részleteiről, mechanizmusairól és határfokáról lásd a *Propaganda az I. világháborúban* című kötetet. (Szerk., ifj. Bertényi Iván – Boka László), Bp., Bibliotheca Nationalis Hungariae, 2016.

(akár a szépirodalom terén is) a háború egyéb időszakában adott értelmiségi válaszoktól. Másrészt, a Monarchia (és a központi hatalmak) erkölcsi igazságába vetett hit szükség-szerűen növekedett Olaszország és végső soron Románia cserbenhagyása következtében, és a későbbi évek történései (főként az orosz, majd a román betörések) magyar szempontból valóban önvédelmivé, honvédővé tették a háborút, s mindezek erőteljesen árnyalják azt a képet, melyet igencsak leegyszerűsítve háborúellenesnek és háborúpártinak gondolnak száz év távlatából, főként az értelmiségi válaszokat vizsgálva.

1915-től a hivatalos állásponttal nagyjából szembehelyezkedő *Nyugatot* nem csak a szigorodó, egyre merevebbé váló cenzúra-törvények értelmében mindinkább „tarkító” fehér oldalak jellemezték, hanem „ellenzékisége” révén szerzőinek az értelmiségi szerepvállalás és a társadalmi tett-érték körüli véleménynyilvánításai is meghatározóak. Az alábbiakban ezen gondolatok mentén olyan, e szellemi műhely kezdeti éveinek körén kívül rekedt, mégis azzal rokon, párhuzamosan alkotó szerzőkre és korabeli kötetekre kívánom felhívni a figyelmet, akiknek álláspontja a háborút és annak magyarságra vonatkozó tragikus következményeit tekintve tulajdonképpen megegyezett az Ady Endréével, talán nem is egészen véletlenül. A *Nyugattal* egyszerre induló – személyi gárdájában átfedést is jelentő, mégis azzal némiképp konfrontálódó, a társadalmi modernség terén radikálisabbnak is mutatkozó – nagyváradi szellemi csoportosulás, a *Holnap* köre révén országos ismertséget szerző² két poéta, Dutka Ákos és Emőd Tamás két-két kötetét vizsgálom. Mindketten, eltérő életutakkal ugyan, ám pacifizmusukat, mélyen megélt magyarságukat és egyszerre nyugatos, modern világnézetüket tekintve is az 1915-re minden tekintetben, így anyagilag is konszolidálódott és egyedülálló rangra jutott *Nyugatnak* a militarizmustól tartózkodó törekvéseivel teljes-jogon szimpatizáló szellemi rokonoknak tekinthetők,³ sőt bizonyos tekintetben mindketten megelőzték e törekvésekben a szűkebben értett nyugatos szerzőket. Emőd Tamás éppen a háború kitörésének évében, 1914-ben költözött Budapestre, Dutka rögvést a háborút követően, az őszirózsás forradalom hírére, Bíró Lajos hívására. A tárgyalt időszakban ugyanakkor két-két igen élesen pacifista hangnemű kötetet is megjelentettek – mindketten 1915-ben, illet-

ve 1917-ben –, egyikük már értelem-szerűen Budapesten, másikuk még Nagyváradon, s tulajdonképpen az elsők közt voltak, akik nyíltan és igen korán figyelmeztettek a mindenkori háborúk borzalmaira. Mindenfajta militáns agitáció elutasításával e köteteikkel kezdetektől a hivatalos szövegek és az erősödő propaganda ellenében szólaltak fel, s elsődlegesen a magyarságnak szellemi-morális eltorzulásaitól óvtak, míg verseikkel az olvasóközönség kritikai attitűdjeinek pallérozásához kívántak tevőlegesen hozzájárulni.

2. Dutka esetében ez csak részben igaz. Ő már A *Holnap* 1908. őszi megjelenéséig is két kötetet publikált, s mind a konzervatívabb irodalmi orgánok, mind a formálódó modern körében tiszteletre méltó poétai rangot tudhatott maga mögött. Első kötetét, még 1904-ben (*Vallomás könyve*) Fülel Lajos Párizsból üdvözölte. Verseit A *Hét*, a Singer és Wolfner által kiadott *Uj Idők*, vagy Schöpflin Aladár révén a *Vasárnapi Ujság* egyaránt közölte. Összevetve az első váradi antológiában szereplőkkel – például az akkor még szinte teljesen ismeretlen Babitscsal – nem véletlen, hogy Ady után a legtöbb verssel őt közölte az antológiát szerkesztő Antal Sándor.
3. Publikáltak ugyan mindketten a lapban, de többes okokból nem tartoztak ezen időszakban annak meghatározó szerzői gárdájához.

Emőd már a háborús hónapok előtt csatlakozott a fővárosi, inkább színházi, mintsem irodalmi élethez, s vált évek alatt annak egyik legsikeresebb szerzőjévé. Egyfelvonásos színműveiben, kabaré-darabjaiban és chansonjaiban a szellemes és közvetlen hangú költő a populárisabb regiszterekben merítkezik meg sikeresen. Akárcsak korábbi népszerű verseit, kupléit, rövid jeleneteit a korban népszerűvé váló és lehetőségeiket tekintve a színházaknál szókimondóbb kabarékban is énekelték, játszották.⁴ 1914 augusztusától néhány hónapig ő is a debreceni 3. gyalogezred önkéntes káplárja lett, de miután két fivéréit is a frontra szólították, sorra születtek háborúellenes versei, melyeknek fő témája a harcokban megnyomorított kisemberek életének az ábrázolása. E témában született verseit – kiegészítve néhány színpadi, frissen született és azonnal be is mutatott jelenetével⁵ – a Singer és Wolfner révén *Dicséret, dicsőség* címen (a szintén váradi Balogh István rajzaival illusztrálva) tette közzé a következő évben.⁶ Mindnek közös vonása a háború elutasítása, a veszteségek ábrázolása révén annak deszakralizálása, ugyanakkor a feláldozható egyének fölötti arctalannak mutatkozó hatalom cinizmusának a leleplezése, a kisemberek szenvedésének sajátos, emődi megrajzolása révén pedig a rádöbbenés, mely ha kell, tragikus-ironikus hangvétellel párosul. (*A két faláb, Ólomkatona, Az arany paplan*) E versek a fronton szolgáló egyszerű legények sorsát, hazavágyó gondolatait tematizálják, vagy a háborút megjárt hadirokkantak sírva megmosolyogtató hátországi felfordult életét, egyszerű jeleneteit tárják elének plasztikusan.

Az 1917-es újabb gyűjteményes kötete, a *Ferenc Jóska ládájából?* főként Emőd kabaréjeleneteit, katonadalait, rövidebb színpadi darabokat tartalmaz, de mellettük kisebb részben ekkorra született új versei is helyet kaptak a kötetben. Közük az olyan harcias hangnemű 1916-os versek is már, mint az *Aki ezt okozta, vagy a Mindennapos imádság*, a maguk fájón-átkozódó hangnemével: nem az ellenség iránt, mintsem inkább a felelősök, a háborúba vezénylő országvezetők iránt. „Téli van a házad / Fekete rémekkel / Láthatatlan arcu / Néma vendégekkel / Estefele nem mersz / A szobádba menni, / Reggel attól félsz, hogy / Gyászruhát kell venni, / Párnádat a sűrűn / Hulló könny kimosta / Verje meg az isten, / Aki ezt okozta.” Az alcím értelmében „elgondolt históriák”, „dalok” és „katonadolgok” keverednek a kötetben, fő hangsúly ezúttal

is a hátországban aggódók mindennapi életén és a fronton helytállókon van, akik nem is tudják, valójában miért küzdenek, miért áldozzák vérüket. Akárcsak Babits korai remeke, az 1914-es *Fiatal katona*, a történelem eseményeinek kiszolgáltatott életek elpazarolását panaszolják e versek is. A címadó vers (*Ferenc Jóska ládája*) az időközben bekövetkező eseményeket – köztük az idős császár halálát – is e felől olvastatja már: a harcoló katonák körében egy sajátosan autentikus népi folklórvilág megújulásában e fiúk hónapokig azt várják ugyanis, hogy a bécsi palotában lévő aranykulcsos, „zöldfedeles bakaláda”, mely hitvilágukban szabadságos kiskönyvecskékkel van tele, végre megnyíljon. Az idős császár halála számukra csak ennek a lehetőségnek a végső elmulasztását, valami hiába vártnak az elmúlását, siratását jelenti: „Ha már meghótt, a kúcsokat /Mér’ nem testálta ránk...?” A színpadi jelenetekben ehhez hasonlóan az egyszerű parasztsorból származók és otthoni szeretteik is az Úristenhez a maguk egyszerű módján azért imádkoznak, hogy az orszá-

4. Többek közt a Nagy Endre-féle pesti kabarékban is.
5. Az egyiket *Medgyaszay Vilma kabaréja*, a másikat a *Modern Színpad* mutatta be, 1915 tavaszán, illetve nyarán.
6. EMÖD Tamás, *Dicséret, dicsőség*, Bp., Singer és Wolfner, 1915.
7. EMÖD Tamás, *Ferenc Jóska ládájából*, Bp., Dick Manó kiadása, 1917.

got vezető, háborúzó királyoknak a szívét az felmelegítse, s így végre kimondják: elég volt! E békeváró hangok persze a közhangulatot is jól mutatják már 1917 tavaszára.

Mindkét kötetet Emőd említett fivéreinek ajánlotta. Az elsőt, mely búskomor alcíme szerint még *énekeskönyv* 1914–1915-ből, a Vlagyivosztokban harcoló Zoltán bátyjának, utóbbit a szintén orosz frontra került Dr. Fleischer Béla 34-es tüzér-hadnagy fivérének. A nevét az irodalomtörténeti legendárium szerint is Kiss Józseftől kapó Emőd Tamás (eredetileg Fleischer Ernő) 1917-es kötetét és minden korábbi kötetét mélyen átérzett és vállalt magyarsága jellemzi. A hős magyar történelmi kulisszák és a '48-as emlékek folyamatosan feltűnnek e két háborús kötetben, ahogyan korábbi verseit is a kuruc költészet erős hatása és a históriás énekek dikciója és ritmikája formálta. Sajátosan magyar történelmi utalások, cikluscímek és motívumok (pl. Vak Bottyán és Bem apó a *Magyar legenda* című versében), a magyar néphagyomány archaikus folklórkinccse és a keresztény értékek (főként a keresztény eszkatológia, valamint a katolikus szertartásrend fontos jegyei és egyetemes szófordulatai) jelentik azt a hármast, amelyben Emőd (vállaltan asszimilált) magyarsága és hite megkérdőjelezhetetlenül és vállalt közössége szempontjából is megmutatkozik. Említett második kötetével kapcsolatosan így különösen is frivol, hogy azt egy *Magyar hiszekegy* című verssel zárja. Egy megrendítően keresztény és magyar vallomással, nyilván nem sejtve verscíme későbbi, más téren való „felhasználását” és népszerűségét, annak Trianon utáni szomorú divatját, sem azt a borzalmat, melyet ő maga, betegen Váradra hazatérve szerencsés(jére) már nem érhetett meg 1938-as halálával, ha magát a sárga csillagot és annak viselését még döbbenet és értetlenül állva meg is tapasztalta.

Emőd pacifizmusát közismert Ady-rajongása mellett talán a Lengyel Menyhért-hatás is formálhatta (utóbbival minden bizonnyal Nagyváradon találkozhatott először, hiszen Kaffka Margit és mások mellett Lengyel is részt vett 1909 októberében *A Holnap* és a *Nyugat* közös váradi matinéján), de befolyásolta a szintén a váradi premonstreieknél tanuló, nálánál hét évvel idősebb, az érettségiző ifjú által példaképnek is mondott Dutka Ákos szelleme, költői gyakorlata és barátsága is.

A költő, szerkesztő, publicista Dutka *A Holnap* mozgalmának elhalkulását követő években főként családjának élt, harmadik kötete nem keltett komolyabb, az előzőkhöz mérhető visszhangot, ám az 1915-ös *Az yperni Krisztus előtt* című kicsiny könyvével,⁸ majd az 1917-es *Ismerlek Caesar* című kötetével a háború egyik legradikálisabb elutasítójává vált. Témái széles „háborús” spektrumot fogtak át: a harcok borzalmi, sebesültjei, a nemzethalál víziója, az itthon maradtak terhei, a háborús gépezetek által az emberi értékek végső pusztulása és a mindennél erősebb békevárás és békevágymotívumai jelennek meg ez idő tájt született verseiben.

A háború megítélésén túl az értelmiség feladatait, az „írastudók” felelőségét (netán árulását) a babitsi jól ismert soroknál évekkel korábban mutatja: „*Üvöltő orkán orgonáján / Új ének, új dal ritmusa dobog. / Ki vakmerő rímekbe törni / Mindazt, mi ma a szív mélyén zokog? // Beethoven lelke dobol szívemben, / s hangszerem egy ezüst hárfa csak; / hárfán orkánok trombitáját / Zengesse más, költőnek nem szabad.*” Ez a határozott humanista fellépés meghatározta az 1915-ös Dutka-kötet verseinek három fő kiindulópontját is: a költői/értelmiségi hozzáállást, magatartást és felelőséget; e révén a háború borzalmaink mielőbbi valós érzékeltetését, a diadalittas közhangulat felrázását, vala-

8. DUTKA Ákos, *Az yperni krisztus előtt*, Nagyvárad, Sonnenfeld Adolf Grafikai Műintézete, 1915.

mint a kisemberek fájdalmával való szolidaritást. *Az yperni Krisztus előtt* (Sonnenfeld Grafikai Intézete, Nagyvárad, 1915) kizárólag háborús költemények kis gyűjteménye, Dutkának azonban sikerült olyan egyéni megoldást találnia e kötettel, amely eltért a hasonló témájú korabeli kötetek hangvételtől, s a másutt is megmutatkozó gyászon és családi, közösségi tragédiákon túl egyértelműen a megbékélést sürgette.

1915-ben az eltelt első háborús évet a négy utolsó évszak tükrében vázolja: a tavasz itt nem a megújodást, nem az új életet jelenti már, hiszen a tavaszi napsütésben „*Ünneplő fák sugaras útján / Húszévesek dalolva mennek*”, csakhogy e látzólag daloló tavaszban maga az élet dobálja milliós számra gyermekeit a sírba (*Májusi Ének 1915-ben*). A kezdetben vilámháborúnak remélt ütközetek után – az amúgy publicisztikából élő és az európai ügyekben is jártas Dutka – jól látja, hogy egy elhúzódó, végeláthatatlan öldöklés következhet. A fokozatosan komorrá váló légkör már 1914 legvégén – például a „grodecki csata hírei s a franciaországi harctéren a németek nehézségei” után „bizonyos depressziót keltettek a közhangulatban”, ahogyan azt a Dutkát még a *Vasárnapi Újságban* közlő Schöpflin Aladár írta, immáron a *Nyugatban*⁹ – kérdőjelek egész sorát vont a gondolkodó, realista művészek és értelmiségiek elé. Az ekkor még meglehetősen kisebbségben lévő pacifisták eszköztárukban nem a kényeszeredett optimizmust, inkább az öldöklések és a vacogó félelmek láttán a békét, a nemzetközi megbékélés szükségességét hirdették.

Dutka világosan láttatja azt is, hogy a vérontás csak különböző uralkodók s nem pedig a népek érdekeit szolgálja, akik valós bársonyszékükből figyelik a csatákat, melyek emberek tízezreinek az életét követelik (*Vacsora*). Az egyszerű katonák, akik még a 19. század emberei, nem ismerhetik a modern 20. század háborús technológiájának pusztító erejét, az elhúzódó harcokban pedig elbizonytalanodnak, hitüket veszítik a propagandisztikus harci hevületben, de vajon megmaradhat-e keresztény hitük, mely feloldozást ad? A címadó *Az yperni Krisztus előtt* című vers is ezt a témát feszegeti, a menhelyként szolgáló templomban a sebesült – de korábban ellenséges – katonák nem gondolnak többé harcra. Édesanyák, feleségek, gyermekek várják haza őket, ha ugyan megérik a holnapot (*Százszor-száz asszony álmodó*

szeme). A témában szokatlan módon kötetét mégis leginkább a finom, halk, lemondó hangulatok uralják. Ezt mint fő értéket említik az első kritikák is: „...igazán háborús könyv ez, de abban különbözik a többiektől, hogy Dutka Ákos nem témának tekinti a háborút. A háború egy szomorú alkalom csak, hogy átölelje embertársait, akik szenvednek és meghalnak a különböző frontokon (...) Háborún túli hangok szólalnak meg Dutka kötetében, a béke, a kiengecsztelődés, a megbocsátás és a szeretet akkordjai...”

Dutka számos verse, akárcsak Emőd néhány sikerültebb darabja is, helyet kapott több világháborús szépirodalmi válogatásban.¹⁰ Gyulai Ágost a korban igencsak népszerű, 1916-os átfogó *Háborús antológiájában*¹¹ mindkettőjüktől hat-hat verset publikált, ami meglepően nagy számnak tűnhet, főként azért, mert a szerkesztő a

9. Vö. SCHÖPFLIN Aladár, *A szavak háborúja*, Nyugat, 1914.

10. Például a Szabolcska Mihály szerkesztette *Háborus versek könyve. Magyar költők 1914-15-ben* című antológiában (Bp., Singer és Wolfner, 1916), vagy *Az Érdekes Újság* lapmellékleteként ingyenesen terjesztett összeállításában: *Énekek a nagy időkből. A világháború legszebb verseinek antológiája*. (Bp., Légrédy, 1916.)

11. Vö. GYULAI Ágost, *Háborús antológia*, Bp., Az Élet kiadása, 1916.

modern, „kozmpolita költészet” lassan fél emberöltőnyi terhódításában neki nem tetsző irányváltást látott, s a „háborús költészet” tapasztalt megújulása szemében a nemzeti hagyományokhoz való visszatérés elvi lehetőségét jelentette. (Kötebe bevezetőjében rögvest kimondta, hogy a háború első másfél éve alatt mintegy tízezer háborús vers született magyar nyelven, válogatása ebből kívánt egy jelentős csokrot közreadni.) Ezért is fontos, hogy még Gyulai szerint is egyesek saját egyéni háborús köteteikkel ekkorra már „szigorúan ítélték a háború magyar költészete fölött”, s 1916-ban a szerkesztő itt „a tiszta dal jogát” leginkább a jövőnek fenntartó Dutkát, s a háborút mielőbb befejezi vágyó szerzőket, így Lampérth Gézáat említi.

„A magyar lélek igazi háborús lírája az” – írja *Az yperni krisztus előtről* éppen a fiatalabb költőtárs Emőd –, amit „e könyvecske elpanaszol (...) A mai magyar lélek és magyar fajta legemberibb hangja, legigazibb érzése, legkomolyabb és legreálisabb bánkódásai szólalnak fel belőle.”¹² A helyi (nagyvárad) lapok méltató sorai mellett több, országosan híres napilap is közöl kritikát Dutka e korai könyvecskéjéről, így a *Nyugat*, a *Világ*, a *Tett*, s még az *Új Idők* hasábjain is értékelik. Svájci és francia lapok közlik „a népek megbékéléseért sikoltó” verseit, amelyeket Bölöni György párizsi köre fordít először franciára, s amelyekben – mint ahogy a címadó vers krisztusi jelenetében is, ahol az oltár előtt a hadisebesült véres katonák (magyarok, franciák, welsziek) bepólyált keze összecsúszik, e kézfogásban – a népek háborújának mélységei és távolságai fölött már képletesen – a kiengesztelés és megbékélés reménye is felmerül.

A háborús helyzet és az általa megváltozott, eltorzult világ Dutkára is akkora hatást gyakorolt, hogy az amúgy nem túl termékeny költő alig másfél év múlva újabb, reprezentatívabb összeállítással jelentkezett. A második „háborús” Dutka-kötet *Ismerlek Caesar* címmel 1917-ben jelent meg.¹³ A mintegy 40 verset ciklusbeosztás nélkül tartalmazó kötet külsőségeiben nem viseli magán a háborús idők bélyegét. A kivitelezésén túl (a Sonnenfeld műnyomda remek munkája, Mikes Ödön illusztrációjával) tartalmában is igényes ötödik Dutka-kötet legtöbb verse, szonettje 1916-ban íródott, vagy éppen ezt az évet választja vers-címadóul, mint valami újnak, remélt fordulatnak a kibontója, s mondja ki több

helyütt már ekkor, hogy: „*Béke, béke, drága szó!*” A címadó vers tematikáját tekintve kissé analóg Gyöni *Caesar, én nem megyek* című költeményével, alap gondolata azonban egyértelműbb, direkter: az örök Caesar újból és újból harcba kényszeríti az emberek millióit, s Dutka a nagybetűs Ember és a krisztusi szeretet nevében mond ellen e megújult alakban visszatérő zsarnoknak. Bibliikus motívumok, az ókeresztények szenvedése és mártírhalála az örült császárok korában és a korabeli kisemberek uralkodók előtti kiszolgáltatottságának analógiája a kötet több versében is megfigyelhető. A háborús áldozatok értelmetlenségét figyelve ugyanakkor a Gonosz és a Bűn jelenlétének keserű megtapasztalása árán is, a végső reménytelenségben is egy új, megváltott világra tekint. Többségében így lesznek kontinuitást biztosító mementók vagy glóriás keresztetek a sírhalmok „Nazarethtől Verdun faláig” (*Megváltás*). Kötött versformákban közölt versei egyéb aktualitásokat is megszólaltatnak persze (Arany János születésének centenáriumát, egyéni külföldi utazásokat, a békeidő emlékeit, vagy éppen Várady Zsigmond szabadgondolkodó – a helyi szabadkőműves *László király* páholy nagymesterének – halálára írt gondolatokat), ezen versek főbb motívumai is ugyanakkor mindun-

12. Vö. EMÖD Tamás, *Az yperni Krisztus előtt*, Új Nagyvárad, 1915. december 5.

13. DUTKA Ákos, *Ismerlek Caesar*, Nagyvárad, Szigligeti társaság, 1917.

talán a jelen szörnyűségeire reflektálnak, azzal vonnak párhuzamot.

Dutka békevágyának állandó megújult hirdetésével reagált leginkább a háborús borzalmakra. „Ő az igazi magyar pacifista költő” – írta róla később Zsirkay János.¹⁴ „Ez a pacifizmus nem akkor kezdődött ám, amikor a szénánk rosszul kezdett állni (...) Ez a pacifizmus sosem volt Janus arc. (...) A Dutka békeszeretete és békevágya a háború kitörésének első pillanatában született meg, amikor még én is, más is, több milliomod magammal majd tüdőgyulladást kaptam a »Megállj, megállj kutya Szerbia« ordításától (...) Még egyetlen lövés sem hangzott el a Száva parton, már Dutka a vates ihletével mondta meg a véget: Magyarországnak halála ez a háború.”

S valóban, már az 1915-ös kötetének utolsó – vélhetően 1915 januárjában elkészült – soraiban jegyzi le: „*Szívemtől néha megdöbbenve kérdem / Mi lesz velünk, a híd ha összedül? / S mi lesz velünk, ha germán mámorával / Itt zúg az élet mindörökre átál / S a híd lábánál állunk tehetetlenül*” (*Magyar kérdés a szívünkhöz 1915-ben*). Aggodalom, a hőn áhított béke utáni vágy és erőteljes kiszolgáltatottság. Kollektív kiszolgáltatottság, nem csak a magyarságé, az emberiségé, a humánumé egyúttal. A harctértől az akkor 34 esztendő, kisgyermekes családapaként távol élő magyar íróembernek nemzete sorsáért való aggodása s az egész emberiség gyötrelmében való belső részvéte adja e versek alaphangját: „... *A népem temetőjén / Vagyok virrasztó baljóslatú mécses*” – írta az előhangszerű szonettben (*Ki voltam én?*).

Mind Dutka, mind Emőd a dalt mint műfajt választva „megénekli” a háborút, de nem dicsőítve, sokkalta inkább búskomoran, siratva, újraértve azt, az archaikusan is modern alap gondolat adekvát kifejtéséhez. Mint egykoron a háború lantos dalnokai, aggódva figyelik a körülöttük zajló világ eseményeit, csak hogy ők humanista elítélői a mindenkori vérengzésnek. Azt is mondhatnánk: jól látják korábban remélt holnapjuk teljes megcsúfolását, s az ország elkerülhetetlen apátiába süllyedését, de következetes féltői a magyar jövőnek s az azt jelképező ifjúságnak, akit jól láthatóan megrészegítettek: vezényszavakkal, pálinkával, dobzóval.

A háborúnak mint egyedülállóan szörnyű inspirációnak ellentmondásos lenyomatait Dutka tragikusabb, Emőd olykor keserűen ironikusabb tónusokban tárja fel tehát e kötetekben. Háborúellenes soraik java része magyarságféltésükből ered. Abból a tényből, hogy – akárcsak naplójában Laczkó Géza, később noteszében Szép Ernő – ők meglehetősen korán belátják, hogy e háborúnak nem lehet a magyarságra nézve semmilyen pozitív végkimenetele. E belátásban és korai pacifizmusban Ady-attitűdöt is feltételezhetnénk, csak hogy aligha ennyiről van szó. A pacifizmus egyfelől nyilvánvalóan alkati és világnézeti kérdés, másfelől az együtt töltött század eleji „cimborálás”-ban¹⁵ sem annyira Ady, mintsem a közeg, a helyszelleme a meghatározóbb. (Ady politikai gondolkodása is jószerével Nagyváradon formálódik és ölt szilárd formát, vagyis a város és annak szabad szellemisége legalább annyira hatott Adyra, mint ő esetlegesen fiatalabb kortársaira. E gondolkodásmód lényege pedig a „váradi szocietás”, ahogyan maga Ady írta ismert cikkében, a türelem, megbecsülés és a harcos viták ellenére is az egymást meghallgatni tudás, ugyanakkor a másikból a legjobb, a

14. Vö. ZSIRKAY JÁNOS, *Hálátlanság. (Ki a béke igazi poétája?)*, Az Ember, 1919 (16 sz.), 13.

15. Váradon a poéták közül Juhász, Dutka és Emőd azok, akik 1908 és 1911 közt valóban Ady szoros, baráti társaságához – s nem csupán asztaltársaságához – tartoztak.

legminőségibb énjének a kicsiholása.) Ha kell, a polgári radikalizmus révén, mely a feudális maradványok felszámolását, egy demokratikusabb, polgáribb, igazságosabb társadalom létrehozását és a fejlett kultúrnemzetekhez való felzárkózást tűzte ki célul, ha kell, épp az eredetek fel nem adását, a hagyományos értékek megóvását, azok újraértésztését és aktualizálását, az európai szemlélethez igazítását. Dutka később méltán emlegetett sorai,¹⁶ vagyis az egyszerre „*Ember és magyar*” mivolta, hite, attitűdje – mely 1917-es kötetében tűnik fel elsőként, a Várady Zsigmond emlékének ajánlott vers zárlatában, de azon jócskán túlmutatva (*Beszélgetés egy halott magyarral*) – szintén ebből táplálkozott. Ebbéli meggyőződése, erkölcsi tartása Emődre is hatott: mindketten hazafiak és haladók, egyszerre progresszívek, de a fennálló Monarchia értékeit is féltők, mélyen hívők (a katolikus Dutka és a ki nem keresztelkedett, de a keresztény tanokat jól ismerő Emőd) s ugyanakkor a szemellenzős és maradi katolikus klérust kritizálók. A háború éveit megelőzően mindketten jól ismerték, és saját bőrükön is érezték az új irodalom és a társadalmi modernség ellen felhozott vádakot – hazafiatlanság, erkölcstelenség, érthetlenség –, amely hívószavak a háborút elítélőkre, vagy az iránt nem lelkesedőkre ismét könnyűszerrel ráhúzhatóvá váltak a militáns nacionalizmus hívei részéről.

A konzervatív oldal – és cenzúra – által látszólag érteni vélt, sok esetben mégis talán félreértett korabeli költői természetnek a vizsgált négy kötete tovább árnyalja azt a képet, mely-

ről nem egy ízben hajlamosak vagyunk retrospektív olvasatainkban felületesen azt gondolni, hogy csak a *Nyugat* 1915-től következetesen vitt antimilitarista attitűdje tudta szépirodalmi téren sikeresen, nyelvi eszközökkel is megvívni a maga csatáját, a szavak háborúját. Arra, hogy mindez nem egyetlen fórum, s nem is egy holdudvar kiváltásága volt, érdemes lehet időről időre emlékeztetni, ahogyan arra is, hogy e kötetek korabeli nyelvi tétje sokkalta nagyobb volt, mint azt manapság gondoljuk. Hogy mindez miért vált mégis lehetségessé, s a cenzúra előtt megjelentethetővé, hogy mennyire volt professzionális az irányított szellemi ellenőrzésnek a mechanizmusa, az viszont már egy újabb tanulmány tárgya lenne.

16. Az 1956-os forradalom idején hasonló címmel írt az akkor már 75 éves költő, az ifjúságot köszöntő verset: *Ember és magyar*. Vö. Magyar Ifjúság, 1956. november 3.

TÓTH HAJNAL

Végtelen tánc... és még sok minden más

Olyan a fesztivál, akár egy zenélő varázsdoboz. Felnyitjuk a fedelét, s rálehetünk kincsekre, érdekességekre. Nem tudhatjuk előre, mire bukkanunk. Elővarázsolódnak az előadások, szól mindenféle zene, festők ihletődnek meg a muzsikától és táncoktól. Mesélnek a mozdulatok, táncok, vagy éppencsak sejtetnek, sugallnak, olykor hangsúlyoznak hangulatokat, olykor beburkolnak érzésekkel. Táncsal „elmondott” történetek bontakoznak ki. Ezekről a történetekről, hangulatokról, valamint a művészetek sokszínűségéről szolt a Szigligeti Színház Nagyvárad Táncegyüttese által szervezett 2. Infinite Dance Festival.

Tánc kezdőknek és haladóknak

A „táncnaplómba” akadt bőven följegyezni való a majd’ egy hétig tartó fesztivál idején. Dinamikus kezdés után (mazzorettek masírozta a teátrum előtt, majd flashmob a színház nagytermében) *Tavaszi áldozat*. Kék homokban játszanak a szereplők. Ám ez a kékség nem megnyugtató, inkább felkavaró, démoni kék. A megjelenített nyersség, kegyetlenség, igazságtalanság pedig nagyon is emberi. Sztravinszkij zenéje vad, titokzatos és misztikus. A sepsiszentgyörgyi M Studio ezt a vadságot durvítja. A misztérium helyett az Andrea Gavriliu által rendezett produkcióban inkább a horda agresszivitása kerül középpontba, ahogyan azok a bizonyos többiek a halálba táncoltatják a lányt, aki nem hajlandó csatlakozni ehhez a hordaszellemhez. Az M Studio egyébként nem először vendégszerepelt Váradon. Például a *Kampf* című produkciójuk is meglehetősen markáns mozgásszínházi előadás volt. (Érdekesség: az első Infinite Dance-en is volt egy *Tavaszi áldozat*, mégpedig a Szegedi Kortárs Balett előadásában, Juronics Tamás rendezésében.

TÓTH HAJNAL újságíró, szerkesztő (1971, Nagyvárad). Szülővárosában érettségizett, újságírói tanulmányokat folytatótt, majd a PKE szociológia szakán diplomázott (2007). Előbb a Bihari Napló riportere, szerkesztője, majd a nagyvárad Reggeli Újság napilap munkatársa. 2014 májusától a Várad folyóirat kulturális rovatának szerkesztője.

Annak természetesen más hangulata, koreográfiája volt.)

A második napon a budapesti Feledi Project tartott nagyszínpadi előadást az *Idők folyamán* címmel. A produkció *Az órák* című 2002-es amerikai film nyomán készült. Három női sors három különböző korszakban. Sorsuk valamiképpen mégis összeshövődik. Aki látta a filmet, és/vagy olvasa a regényt, amelyből készült a film-adaptáció, könnyebben megérthette, miről is szolt a történet. Ha nem látta volna a filmet, valószínűleg akkor is erősen hatott volna rám a

halálvágyról, megnyugváskeresésről, múlhatatlan szerelemről és elmúlásról szóló előadás finom líraisága, drámaisága, a csodálatos zene s azok a Virginia Woolf-sorok, amelyek az írónőt alakító táncos írogatott föl krétával egy táblára. Hiába a komorság, a csöndes mélabú, mégis meghittség, finomság, harmónia volt az alkotásban. Azt hiszem, ez a lényeg.

Ezután siethettünk az Árkádia Bábszínházba, ahol a Bukaresti Nemzeti Táncközpont néhány fiatal művészt ismerhette meg a váradi közönség. A *Nem mind hősök* rendezése, koreográfiája csapatmunka. Cristina Lilienfeld és Smaranda Găbudeanu nagyszülői történeteket dolgoz fel és mesél el, szöveggel és mozgással, különféle tárgyakkal és a Hitler- és Sztálin-bábokkal való groteszk játékkal. Világháborúk, forradalmak, diktatúrák megsínylői a kisemberek, a nagypák, nagyanyák, akik nem hősök, inkább hétköznapi hősök, akik szeretnének szabadon lélegezni. Végezetül ventilátorok segítségével röpdösnek a nézőkhöz a papírszal-

véta-fecnikre írt román és magyar nyelvű üzenetek: „Még nem késő.” Hogy mihez, azt rábízzák a nagydéműre. Lehet gondolkodni rajta. Nem késő ahhoz, hogy változtassunk, nem késő ahhoz, hogy ne kövessük el ugyanazokat a hibákat, mint az elődök a múltban, nem késő ahhoz, hogy megtaláljuk a boldogságot. Az előadás után az alkotókkal még lehetett beszélgetni, kérdéseket fölteni nekik.

A harmadik napon a házigazda Nagyvárad Táncegyüttes, valamint a Közép-Európa Táncszínház koprodukcióját, a *Stabat Mater* című táncratoriumot lehetett megtekinteni. Bizonyára csodaszép élmény volt a

Kun Attila rendezte előadás a más városokból érkezett vendégeknek s mindazoknak a váradiaknak, akik még nem látták a múlt évadban ezt az előadást.

A marosvásárhelyi András Lóránt Társulatot már módomban volt megszeretni, hiszen jó néhányszor játszottak Váradon (*A lecke, Székek, Fade out*, hogy említsek is néhányat), így aztán persze hogy bekerült a „táncrendembe”. A *Monológok* is érdekes, izgalmas, sötéten bizarr, töprengésre készítő táncprodukció, melynek mind a zenéje, mind a koreográfiája kiváló. Mondandója szerint nem tudunk egymással kommunikálni, nem értjük egymást. A pirosra festett fülek is jelezték: nem halljuk egymást, csak monológokra vagyunk képesek sokszor. Ezért alakul ki a páros magány, sőt az egyedüllét a nem is olyan édes hármásban sem jó. Valaki harmóniában van önmagával, szép muzsika szól, s egyszerűen csak azzal a muzsikával párhuzamosan megszólal egy teljesen másfajta, monoton és harsány zene. Így töremkedik be a mindennapjainkba is a zűrzavar, s odalesz az összhang. A párbeszéd, az egymás mellett élés meg azt jelenti, hogy ráerőltetjük, rákényszerítjük a másikra a saját akaratumkat. A civilizált viselkedés, a kulturáltság csak egy máz, afféle sallang, ami egy-egy adott helyzetben semmivé válik, sebtiben lekopik. Szereplők: Joó Renáta, Szabó Franciska, Kányádi György. A rendezés-koreográfia is e három fiatal érdeme. A független tánccszínházi társulat egyébiránt 2014 őszén alakult meg. A társulat András Lóránt táncművész, koreográfus, egyetemi tanár volt tanítványjaiból toborzódott

össze. Több nemzedékről van szó, ugyanis a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem magyar tannyelvű mozgásművészet szakán (alapképzés) már végzett több generáció. A trupp tevékenységében részt vesznek a mostani egyetemi hallgatók is. A társulat ars poeticája: egyfajta totális színházat létrehozni. A táncos nem csupán táncos, hanem színész is. Nem csupán a beszéd vagy a testbeszéd lényeges, hanem fontos a zene, az énektudás. Minél több a kommunikációs csatorna, annál jobb – s annál összetettebb, gazdagabb lehet a játék. Éppen ezért a táncosok sokrétű képzést kapnak. A társulat művészei különféle színházaknál is dolgoznak, senki sincs kisajátítva. És mindenkinek bőven akad teendője.

Mi a modern, mi a kortárs tánc? A fesztivál negyedik napján evvel a címmel tartott afféle beavató, tájékoztató jellegű előadást a budapesti Magyar Táncművészeti Főiskola csapata a Szigligeti Stúdióban. A narrátor a különféle táncjelenetek között

dióhéjban ismertette a tudnivalókat. Egy kis tánctörténet a klasszikus balettől napjainkig. Amint kiderült: nehezen fogalmazható meg, mi is a kortárs tánc, hiszen oly sok mindent ötvöz, foglal magában, rengeteg irányzat, műfaj van rá hatással. Mindenképpen érdekes és hasznos volt a laikusoknak ezekről a dolgokról hallani. S az információkkal teli szöveget jól illusztrálta a tánc, a zene.

Éppen csak vége lett az eseménynek, lehetett is átbaktatni a színházba a *Főiskolák gálájára*. A bukaresti I. L. Caragiale Nemzeti Színház- és Filmművészeti Egyetem növendékei több rövid jelenetet adtak elő, táncban foglalkozva a szerelem, párkapcsolat, házasság mibenlétével.

A Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem diákjai, Joó Renáta, Szabó Franciska, Kányádi György, akiket előző este már láthattunk az András Lóránt Társulat-féle produkcióban, most a *Flow* című előadást játszották, a rendező-koreográfus Bezsán Noémi. A flow-élmény az elme működésének egy olyan állapota, melynek során az ember teljesen elmerül abban, amit éppen csinál, amitől energiával töltődik fel, abban teljesen részt vesz, teljesen átadja magát a folyamat-

nak. De mit jelent a flow-élmény a szerelemben? Hogyan hullámzanak az energiák? Milyen bonyolult viszonylatok alakulhatnak ki a letisztulásig, a felszabadultság érzéséig? Többek között ezekkel a kérdésekkel foglalatzkodott a flow.

A Magyar Táncművészeti Főiskola hallgatóitól láthattunk klasszikus balettet és néptáncot. Az egyik néptáncos etűdbe humort is vittek jócskán, amikor az ortopédián orvosra váró mankós, gipszes „páciensek” pördültek sorra táncra. Ám hiába, mert a nagyon elfoglalt orvos ügyet sem vetett a betegekre.

Az utolsó, ötödik napon a Magyar Állami Népi Együttes *Megidézett Kárpátalja* című előadása zárta a fesztivál táncművészeti részét. Gyönyörű és látványos volt, pompás viseletek és táncok forgatagában. A Keleti-Kárpátokban és a Kárpátalján élő népek (magyarok, ukránok, ruszinok, zsidók, románok, huculok) kultúrája sokszínű, gazdag kincs. S bár vannak különbözőségeik, sok mindenben hasonlítanak is egymásra az itt élő népek, vigadnak, szomorkodnak, tavaszt várnak, örülnek a karácsony ünnepének. És lehet élni egymás mellett békességben, harmóniában. Ez az előadás vonzotta egyébként a legtöbb nézőt. A táncosok vastaps közepette több ráadást is adtak. A Magyar Állami Népi Együttes is vizsztatéró vendég Váradon. A zenekar Pál István Szalonna vezetésével jókedvvel és lelkesedéssel elegyített profizmussal muzsikált ez alkalommal is.

Az összművészet öröme

Miféle kölcsönhatásban, szimbiózisban vannak egymással a művészetek? Meg lehetett figyelni a *CoMPoS (ComponoMusicaPoemSaltato)* nevezetű összművészeti performance-on, amelyet a Darvas–La Roche-házban szerveztek meg. *(Ennek szöveganyagát olvashatták előző lapszámunkban – szerk. megj.)* A táncosokat megihlette a vers és a zene, a festőt, divattervezőt és koreográfust inspirálta a tánc és a zongorán játszott dzsesszimpvizációk, valamint a felolvasott költemények, a költők felolvasására hatott az összes többi. A performance-ban részt vettek: Biró Árpád, Kemenes Henriette, Jock Evelin, Ozsváth Zsuzsa és Mihók Tamás, az Élő Várad műhely fiatal költői; Bogyá Bonni és Andreea Belu táncművészek, Cristina Breteanu, Sütő Fanni, Csathó Töhötöm Csongor Károly képzőművészek; Dombi Dávid zongorista.

A Moszkva Kávézóban esténként koncerteken lehetett mulatni az időt. Koncertezett a Nagyvárad Klezmer Band, a Perihelion, a Hiperkarma, valamint Ganxsta Zolee és a Kartel.

A váradi Mária Királyné Színház művészeinek Studio Act nevű független társulatát is alkalma volt megismerni a fesztivál közönségének. A *Molloy* című Beckett-előadást mutatták be a régi zsinagógában kialakított Studio Act Multimédia Központban.

A Szigligeti Stúdió fehér termében kiállítás nyílt a Tibor Ernő Galéria alkotói csoportjának munkáiból, a tárlat a fesztivál egész ideje alatt látogatható volt.

A fesztivál ProDance programja keretében Bihar megyei amatőr táncosok, gyermek- és ifjúsági csoportok léptek föl a színházban a nagyszínpadi előadások előtt. Jó lehetőség volt ez a csapatoknak a megmutatkozásra, hiszen közülök kerülnek ki a jövőendő táncművészei.

A szakmabeliek délelőttönként workshopokon vehettek részt Málina Andrei és Lőrinc Katalin vezetésével.

Az országos táncművészeti mozgalom kezdeményezéséhez csatlakozva jótékonysági táncművészeti est is tartottak az öreg népzene-szek, adatközlő mesterek segítségével, akik idős koruk, beteg-

ségük miatt már nem tudnak muzsikálni.

Ennyi volt tehát a 2. Infinite Dance. Sokkal többről volt szó a fesztiválon, mint táncról, hiszen a lépéseket, mozdulatokat, koreográfiákat érzelmekkel, lélekkel, gondolatokkal töltötték meg.

Tánc korlátok nélkül

A Nagyvárad Táncgyűttes által szervezett II. Infinite Dance Festival összművészeti rendezvénysorozattá terebélyesedett. Az eseményekről, újdonságokról, a táncművészet fontosságáról **Dimény Leventével**, a Nagyvárad Táncgyűttes és az Infinite Dance Festival művészeti vezetőjével beszélgettünk.

A színházban mindig nagy a sürgés-forgás, ám egy fesztivál szervezése, lebonyolítása különösen felpörgeti a mindennapokat. A rendezvényt már az előző évi program zárultával elkezdték szervezni, hiszen az anyagi háttér megteremtése, a meghívottakkal való egyeztetések és persze a sok-sok ötletelés rengeteg időt igényel.

„Amikor elkezdtem a táncgyűttessel foglalkozni, meg kellett vizsgálni, hol tart jelenleg környezetünk kulturális fogyasztása a táncművészet terén. Arra jutottunk, hogy azoknak is, akik rendszeresen járnak színházba, vajmi kevés a táncművészeti referenciával kapcsolatos ismeretük” – magyarázta Dimény Levente.

Nyilván minden táncművészeti műfajt nem lehet megjeleníteni, de a Nagyvárad Táncegyüttes – a régió egyetlen hivatalos társulataként – igyekszik ötvözni a technikákat, a táncművészet minél szélesebb spektrumát bemutatva a közönségnek, hogy aztán a fesztiválon a tánc- és mozgásművészet jeles képviselőinek előadásában az egyes műfaji jellegzetességek már valamelyest ismertként köszönhessenek vissza.

„Sokáig tanakodtunk, hogy milyen nevet adjunk a fesztiválnak. Először a határmentiségre akartunk valamiképpen utalni, azután ezt elvetettük, hiszen épp a határ a probléma, így jutottunk el végül a végtelenhez, merthogy egy olyan sokszínű fesztiválról álmotunk, amely éppen hogy tágítja a horizontot” – mesélte a táncegyüttes vezetője.

Szinte közhelyszámba megy, hogy Nagyváradon sajnos nem létezik összehangolt kulturális naptár, a különféle szervezetek, intézetek sokszor egymásra szerveznek eseményeket. Ezt gyógyítandó a táncfesztivál kitalálói megszólították a város kulturális életének több szereplőjét azzal, hogy ajánlják be programjaikat és hirdessék meg együtt azokat, mindent az Infinite Dance ernyője alatt.

„Fontos volt, hogy nyissunk a saját országunk felé. Meghívtuk a Bukaresti Nemzeti Táncközpontot (ami szintén újdonság), amely fontos intézmény a romániai táncéletben, fontos, hogy velük is kapcsolatba kerültünk. Jelen voltak továbbá a budapesti Magyar Táncművészeti Főiskola, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem mozgásművészet-koreográfia szaka, valamint a bukaresti I. L. Caragiale Színház- és Filmművészeti Egyetem növendékei. Budapesttől Bukarestig – akár ez is lehetne a mottója az idei Infinite Dance Fesztiválnak.”

Dimény Levente azt is elárulta, hogy – bár a brand erősítése érdekében a tavalyi kezdés után idén is megszervezték a fesztivált – az IDF újabb kiadásaival a jövőben két évente találkozhatunk majd.

„A tavalyi program rendkívül pozitív visszajelzéseket kapott, az viszont más kérdés, hogy a városvezetés mikor ismeri fel, hogy ez az egész mennyire jó dolog, mennyire fontos. Vajon mikor mondják azt: ez az én fesztiválom, ahe-

lyett hogy azt mondanák: ezek ott csinálnak valamit? A város éves kulturális naptárában például nem szerepelt ez az esemény. Hogy miért? Vagy nem vagyunk még eléggé erősek, vagy nem kapunk még kellő figyelmet.”

Dimény Levente hangsúlyozta továbbá: fontos, hogy ne legyenek nyelvi korlátok. Éppen ezért három nyelven – magyarul, románul és angolul – hirdették meg a programot. „A zene, a tánc, a színház képi világa nem nyelvfüggő. Akkor tudunk kozmopolitizmusról beszélni, amikor ez egyértelmű.”

*

A fesztivál után, a Nagyvárad Táncegyüttes *Ütközések* című új előadásának főpróbája előtt afféle kiértékelést is kértünk a társulat és az IDF művészeti vezetőjétől. „Aki eljött több tánceseményre is, bizonyára úgy érezte, szüksége van ilyesféle kulturális élményekre. A dolog egyik szomorú oldala az, hogy a megszólítható nézőknek itt nem tud még a táncművészet olyan rendezvényt ajánlani, amitől az tömegeseménnyé válhatna. Általában ugyanazok az arcok jelennek meg mindenhol. Feltűnnek persze új nézők is, mégsem olyan mértékben, mint ahogyan azt szeretnénk. Tény: a nemes értelemben vett populistább kínálatot jól fogadják, az ilyen eseményekre megteelik a színház. Idén a Magyar Állami Népi Együttes előadásáról, tavaly a Győri Balett produkciójáról maradtak le sokan. Nem elég nagy még a

bátorságuk az embereknek, hogy eljöjjenek más jellegű táncművészeti eseményekre is.”

A második IDF-nek is jó lett a szakmai visszhangja. Az is fontos, hogy a főiskolásoknak találkozóhelyet tudjanak teremteni. Dimény hangsúlyozta: a sokszínűséget feltétlenül meg kell tartani. Ezen az is értendő, hogy a klasszikus balettől a néptáncig mindenféle legyen, beleértve a kuriózumokat is. „Minden, amit meg bírunk szervezni, és amire támogatást tudunk szerezni” – jegyezte meg.

A Nagyvárad Táncegyüttes fontosnak tartja az amatőr táncsoportokkal való együttműködést is. A nem hivatásos gyermek- és ifjúsági táncsoportok bevonása a ProDance programba sikeres volt. Abban az értelemben is, hogy a gyermekek, fiatalok maradtak olyan előadásokon, megnézték olyan produkciókat, amikre egyébként nem jöttek volna el. Ennek kapcsán amúgy az is kiderült: volna még sok tennivaló, ugyanis rá kellett ébredniük, hogy a színházba járás ünnepeinek technikai, viselkedésbeli tudnivalói nem elterjedtek. Az amatőr táncsoportok fellépésekor sokszor előfordult, hogy a többi gyerek vagy éppenséggel a hozzátartozók

nyakra-főre fényképeztek a mobiltelefonokkal, kivilágították a nézőteret. Nem is szólva a ki-be járkálásról, a nézőtéren hagyott ételmaradékokról. A felnőttek felelőssége az, hogyan viselkedik az ifjúság a színházban. Ez is hiányosság, amit pótolni kell, persze elriasztó módszerek nélkül.

Összegzésként Dimény Levente még elmondta: „Van, aki már a következő fesztiválra ajánlgat előadásokat. Az Infinite Dance-nek jó nimbusza kezd lenni. Idén szépet léptünk előre az összművészeti terén. Aki programot ajánl nekünk, az nyer. Promóciót, propagandafelületet jelent a fesztivál programjába kerülni. Kellenek ilyen ernyők, ahová be lehet ajánlani eseményeket. Meg kell keresnünk a saját helyünket.”

TÓTH GÁBOR

Őszi gondolatok bécsi klasszikusokról

A zenész, ha ráadásul előadóművész is, talán az egyik legszerencsésebb emberféle a világon, hiszen a földkerekség legnagyobb szerűbb, szabad kézzel megfoghatatlan, szabad szemmel láthatatlan, de mindenkor lelket melengető kincseshányójából, a széles és végeláthatatlan zeneirodalomból válogathat kedvére időről időre.

De a zenész, mint minden előadóművész, lehet a legszerencsétlenebb is, mert élete és pályája során szinte mindig arra kényszerül, hogy megadott időben, megadott darabot, tettségétől-nemtetszésétől, jó vagy rossz hangulatától, lelki, egészségi, fizikai állapotától függetlenül a lehető legjobban, legőszintebben tolmácsoljon a fülelő közönségnek. Ám ha rosszkor, rossz passzban nyúl valamihez, könnyen előfordulhat, hogy a halhatatlan zeneszerzőseniből hallhatatlan vagy inkább hallgathatatlan komponista válik. Ennek a levét mindig az előadó issza meg, akkor is, ha egy intézmény műsorpolitikája áll a hiba mögött, mert ugyebár semmilyen szakmában nem mindegy, hogy kire mikor mit és mennyit bízunk rá.

Mint minden valamirevaló zenészcsapat, amelyben sokféle muzsikuskis csapat együttl a művészi mondanivalót, a Nagyváradi Állami Filharmónia szimfonikus zenekara és műsortervezői is remélhetőleg jól tudják és érzik ezt a felelősséget, hiszen hétről hétre, évi átlag negyven (!) nagykoncerten kell bizonyítaniuk a közönségnek, minden egyes alkalommal újabb repertoárral, hogy értik és szeretik mindazt, amit elterveztek és megszólaltatnak. Nem könnyű szakma...

Szerencsére a háttérben mindig van a művek színes és változatos palettájának évi összeállítását szorgalmazó csapat. Gondolhatnánk. Viszont az elmúlt évadbeli műsorokat

TÓTH GÁBOR (1979, Nagyváradi) a Kolozvári Zeneakadémián diplomázott 2004-ben, hét évig volt a Nagyváradi Állami Filharmónia művészeti titkára, öt éven át a Reggeli Újság külső munkatársa, zenei tudósítója, majd egy évig belső munkatársa.

tekintve könnyen észrevehető, hogy a mérleg nyelve – egyfajta populáris nemzetközi trendet követve – néha diszkréten, olykor látványosabban átbillent a harsányabb, urambocsa kommerszebb repertoár irányába is. Finoman mondjuk ezt csak úgy, hogy a filharmónia néhány éve egyre inkább nyitni próbál egy népesebbnek vélt célközönség felé. Jó trend, viszont nem szabad elfeledkeznünk soha azokról a klasszikusokról sem, akik a mai zenekari játék alapjait megteremtették. Ez nemcsak a közönségnevelés, de a zenekari gyakorlat szempontjából is elengedhetetlen.

Ilyen értelemben valódi felüdülésnek ígérkezett a váradi filharmónia idei évadot kezdő néhány koncertje, mely

szinte hétről hétre egy-egy Mozart, Beethoven, illetve egyetlen Joseph Haydn bécsi klasszikus falatot is kínált.

Kíváncsiságból visszatekintve az elmúlt évadokra, az eltelt tíz évben 18-szor volt műsoron Mozart-szimfónia (ennek több mint a fele a 39. illetve a 41. szimfóniák ismétlésében merült ki), ez évadonként alig két Mozart-szimfóniát jelent (a 40 rendelkezésre álló koncerten). Tisztelettel adózunk ugyanakkor az előtt, hogy az előző évadban történetesen a *Rekviem*, a *c-moll mise*, illetve *A varázsfuvola* is előadásra került, nem kis erőfeszítéssel. Persze a jó az, ha az erőfeszítés az előadásokban nem hallatszik. Tény, hogy a mindig népszerű, de sajnos – például a fiatal japán vendégeket gyakoroltató tavaszi fesztiválokon – nem mindig jól előadott Mozart-versenyművek is többnyire műsoron forognak.

Beethovennél már jobb a helyzet, valamivel több mint harmincszor hallhattuk szimfóniáit az elmúlt tíz évben, ez átlag hármat jelent egy évad 40 koncertjén. A listavezető, tíz év alatt hat előadással, a szellős és dinamikus *VII. A-dúr szimfónia*, amit valamikor még a gőgös Wagner is harsányan „a tánc apoteózisa”-ként dicsért, nem mintha ez a nagyszerű mű más dicséretére szorulna.

Joseph Haydn esetében a legsiralmasabb a helyzet, főleg egy olyan városban, ahol a szerző öccsével, Michael Haydn 1760-as évekbeli renoméjával veregetjük folyvást a mellünket, akár a fociban az egykori aranycsapattal. Az egyetlen professzionális megyei komolyzenei intézmény színpadán Joseph Haydn-műből az elmúlt tíz esztendőben alig másfél tucat hangzott el, ebből sérült favágókézen is megszámolható versenymű, öt londoni szimfónia (szintén némi ismétléssel) és alkalmanként szerencsére a két nagy oratórium is, melyeknek érthetően nagyobb az apparátusuk, így költségigényük is.

Érdekes még, hogy az egyik közelmúltbeli, két Haydn-művet is kínáló koncert karmestere, Valentin Doni történetesen épp moldovai volt, egy másik Haydn-dirigens, Theo Wolters holland, egy megint másik nagyszerű zenész, Tiberiu Soare pedig a bukaresti opera karmestere. Úgy tűnik, a Váradra távolról érkezők jobban értékelik az egykor Eszterháznál tevékenykedett Joseph Haydn hagyatékát, mint mi.

Azért a szimfonikus műsorpolitika felelősségét mégsem ártana mérlegelni, nemcsak a hagyományok, de a dinamikusan változó közönség nevére, illetve maguk a zenészek klasszikus szakmai gyakorlatának szempontjából is. A tiszta bécsi klasszikus repertoár kockázata sajnos az, hogy bizony abból minden kihallatszik, annak a számára is, aki egyáltalán nem ért a zenéhez. Itt nem lehet olyan lazán zajongani, mint a vastag nagyromantikus vagy posztromantikus repertoár futamainak ömlengéseiben és a hollywoodi filmzenékben, de nem lehet összevissza sunyizni sem, mint az addig sosem hallott kortárs darabok úgynevezett ösbemutatóin. Ráadásul a karmesterek is szeretnek mindig nagyot alakítani egy-egy koncert fináléjában, így tehát nem könnyű sok vendég dirigent rábeszélni (a torkán szó szerint lenyomni mondjuk Haydnt), hogy bécsi klasszikus hangzásbeli kockázatot vállaljon. Tisztelet néhány, köztük fentebb is említett kivételnek.

Kicsit szemezgetve a filharmónia őszi évadindításából, szinte boldogság volt újra látni a plakátokon a három nagy bécsi klasszikus nevét. Érdekes is néhány különlegességet sorra venni a szeptember és október folyamán elhangzottakból.

Szerencsére feledhető volt a szeptember derekán történt évadkezdés, amikor Gabriel Croitoru bukaresti hegedűművész, aki a váradi filharmónia régi barátja és a helyi közönség rajongásának sok évtizede középpontja, nemcsak Saint-Saëns népszerű

3. *hegedűversenyét*, de a hallgatóság bizalmát is eljátszotta Enescu egykori Guarneri hegedűjén. Csúszkálások és kottából olvasgatás közepette inkább csak a rutin tartotta egyben szólamát. Ennek egyszerű oka egy rossz egyeztetés, hiszen Croitoru másnap a Rádiózenekarok Nemzetközi Fesztiválján az inkább hongkongi, mint kínai Sencseni Rádiózenekarral szólózott Bukarestben, így oda sietett a csütörtöki váradi beugrásról. Ezek után eldönthetjük, érdemes-e dühöngeni itt a periférián, vagy egyszerűen belátjuk, nem vagyunk a világ közepe... Azért az is hihetetlen, hogy a közönség Váradon szinte mindennek egyformán lelkesen tapsol.

Bár Croitoru ezúttal nem érdemelne több szót, a hegedűjéről érdemes tudni, hogy éppen akkoriban koncertezett ezzel a hangszerrel George Enescu, amikor 1927-ben Nagyváradon mutatta be először *III. hegedűszonátáját*. Akár az is elképzelhető, hogy ezen a hegedűn tette.

A második szeptemberi koncerten mindjárt két Mozart-művet is hallhattunk, az *Idomeneo* nyitányát, amit ritkábban játszanak népszerű társainál, például a *Don Giovanninál* vagy a *Figaro házasságánál*. Remek volt, precíz, és végre egy olyan rég hallott mozarti egyensúlyt hozott vissza a fülekbe, amiért érdemes koncertre járni.

Két ismerős szólólista következett ezután. Nagy Kálmán koncertmester és Máté Győző, a budapesti Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának szólóbrácsása kiváló és természetes egymásra találásban játszotta a Mozart *Esz-dúr szimfonia concertante* szólóit. Íme egy újabb ritkán hallható klasszikus műfaj, amit a 18. században a sokat utazó Mozart az olasz concerto és a mannheimi műfaj megismerésével csiszolt tökélyre.

Máté Győző hangszeréről is érdemes néhány szót ejteni, az 1614-es Zanetto Amati-féle brácsa ugyanis 142 esztendővel idősebb magánál Mozartnál is.

A koncert egyébként egy feledhetően előadott, érdekes módon épp az érzékeny ívű lassú tételben szertelötyögtetett Csajkovszkij *IV. szimfóniával* zárult.

Eljött az évad harmadik csütörtöki koncertje is október elején, és már megint két Mozart-mű szerepelt a plakáton.

Ezúttal Horváth László Kolozsvárról elszármazott karmester és György Róbert, a Kolozsvári Filharmónia nagybőgő-szólamvezetője volt a ludas a műsorválasztásban. Mozart egy szuszra (tehát tételközök nélkül) előadandó *23. D-dúr szimfóniája* volt a pezsgő lendületű nyitány. „Régi motoros” zenészek közül többen is megerősítették, hogy Nagyváradon ezt a szimfóniát eddig még nem játszották, nem hallották. Alátámasztani látszik ezt az is, hogy magam sem emlékszem arra, hogy a nagyváradai filharmónia kottatárában meglelt volna valaha ennek a műnek a zenekari anyaga.

Az igazi meglepetés csak ezután következett. György Róbert, aki vállalva a kockázatot, hogy könnyen a zenebohóc csapdájába is eshet, egy-maga énekelte és nagybőgőzte egyszerre a zeneirodalom két ritkaságát, a normál körülmények között külön basszushangra, külön nagybőgőre és zenekarra írott Mozart *Per questa bella mano* (K. 612), illetve Johann Matthias Sperger *Selene, del tuo fuoco non mi parlar* című koncertáriákat. A darabok ily módon abszolút premierként hangzottak el februárban a kolozsvári filharmonikusokkal, és ennek nagy visszhangja is volt az internetes sajtóban is. Váradon tehát ezt is bemutatóként jegyezhetjük, akár csak a *23. szimfóniát*.

Az előadásmód sajnos nem volt elég meggyőző, mivel eleve fárasztó tor-nagyakorlat úgy levegőhöz jutni az énekléshez, hogy közben a bőgőszékről rekeszizmot leszorítva játssza az

előadó a virtuóz futamokat. De azért a kollégák és a közönség is érezte, hogy itt valami különleges történt, és ennek megfelelően is értékelte ezt az egyedi ötletet és a produkcióba belefektetett megszámlálhatatlan órás, több hónapi gyakorlást és kitartást. Csak zárójelben, a Mozart-kortárs Sperger darabjának jóval soványabb zenei világa, sok unisonója látványosan elmaradt a mozarti ötletességtől és fantáziadús írásmódtól.

Szintén dicséretes az ötlet, hogy ráadásként György Róbert saját bőgőátiratban szólaltatta meg Mozart *D-dúr hegedűversenyéből* a lassú tételt, ám itt is a gondolat volt nagyszerűbb, mint a hangzó végeredmény, hiszen a mély szólóregisztert túlságosan eltakarták a zenekari szólamok.

Végezetül újabb „bécsi szelet” csaptak a zenészek, Beethoven lendületes *VIII. szimfóniájában*. A nagy dinamikai Beethoven-kontrasztokat inkább olaszos lendület hatotta át, mint németes precizitás. Előbbi talán azért, mert a világot járt Horváth László számos más itáliai zenei központ mellett Firenzében szerezte zenekarvezetési gyakorlatának jelentős részét (Orchestra del Maggio Musicale Fiorentino), a pontatlanságok meg egyszerűen annak tudhatók be, hogy ez a zenekar bizony régen vett kézbe Beethoven-szimfóniát, és a

sebes tempók meg a harsány kontrasztok alatt sok minden mellécsuszszant. Horváth ezt hallva sem volt hajlandó engedni a darab feszességéből és a karmesteri koncepcióból.

Október 20-án Dana Borşan bukaresti zongoraművész – aki az 1980-as évtizedben a nagyváradi filharmónia szólistája volt – játszotta még Mozart 9., *Esz-dúr zongoraversenyét*, nem túl meggyőzően. Borşan egyébiránt tíz évvel ezelőtt jelentette meg azt a lemezsorozatot a Bukaresti Rádió kiadójának gondozásában, melyen Mozart összes zongoraversenyét előadja.

Ezúton is tiszteletünket tolmácsoljuk Josef Suilen holland karmesternek, aki Joseph Haydn 88. *szimfóniájával* zárta az említett hangversenyt. Úgy látszik, más hollandok is szeretik Haydnt, szeressük jobban mi is.